

PRIZE PUBLICATION FUND

Founded by the generosity of

H.H. THE RAJA OF COCHIN, K.C.S.I.

THE MAHARAJA GAEKWAR OF BARODA, G.C.I.E.

THE RAJA OF PARLAKIMEDI

and other Chiefs and Gentlemen of Southern India

PRIZE PUBLICATION FUND

VOL I

PRAKRITARUPAVATARA

A PRAKRIT GRAMMAR BASED ON THE VALMIKISUTRA

BY

SIMHARAJA

SON OF SAMUDRABANDHAYAJVAN

EDITED BY

E HULTZSCH

PRINTED AND PUBLISHED BY THE

ROYAL ASIATIC SOCIETY

AND SOLD AT

22 ALBEMARLE STREET

1909

(Copyright by the Royal Asiatic Society, in England and in India)

PREFACE

In his dissertation *De Grammaticis Prâcriticis* (Breslau, 1874) Professor Pischel was the first to describe from MSS and to draw attention to the value of Simharâja's treatise on Prâkrit grammar His *Grammatik der Prakrit Sprachen* (Strassburg 1900) contains a short summary of his former statements in the course of which he remarks (p 43) that the *Prakritânuśâsana* is not unimportant for the knowledge of the declension and conjugation chiefly because Simharâja frequently quotes more forms than Hemachandra and Trivikrama No doubt many of these forms are theoretically inferred but they are formed strictly according to the rules and so are not without interest It was on the strength of these remarks that I induced my old friend Pandit V Srinivasa Sastri to provide me with the MS P which is described below When I told Professor Pischel that I had copied the text from this MS for publication he immediately made over to me his own copy of the London MS (called R in the sequel) Along with it he was good enough to allow me the use of his two MSS of Trivikrama's commentary (Tri[1] and Tri[2]) the first of which he had written with his own hand The originals of Professor Pischel's copies of Simharâja and Trivikrama were kindly placed at my disposal by Miss Hughes and Mr Thomas on behalf of the Royal Asiatic Society and the India Office Library respectively and the Government of Madras were good enough to furnish me with another MS of Trivikrama (Tri[3]) It is a pleasant duty to thank all those who have thus contributed materials for the present edition But the heaviest debt of gratitude

is due to Professor Pischel whose careful copies of R and Tri[1] saved me much troublesome work while his edition of Hemachandra's Prakrit grammar (Halle, 1877) assisted me in settling the text of many Sutra.[1]

The *Prākritalakshaṇa*, i.e. the descent of Prākrit forms may be called a counterpart of the *Laghukaumudī* of Varadarāja. The latter contains the more important of Pāṇini's aphorisms arranged in a systematic manner so as to illustrate the different chapters of Sanskrit grammar. Simharāja undertook a similar arrangement of the rules of Prākrit grammar. Like Varadarāja he did not compose the rules themselves but drew on the same collection of Sūtras which in their original sequence are known to have been commented on by Trivikrama just as Pāṇini's aphorisms by the authors of the *Kāśikā* commentary.

The time of Trivikrama can be settled only within rather wide limits. He quotes Hemachandra[2] who lived in the twelfth century and he is quoted in the *Pañchapāṇa* of Kumārasvāmin,[3] who belonged to the fifteenth or sixteenth century.[4] Consequently Trivikrama has to be assigned to about the thirteenth, fourteenth or fifteenth century. It may be added here that Trivikrama and Hemachandra are named in the *Shaḍbhāshā-chandrika* of Lakshmīdhara[5] and that Trivikrama, Hemachandra and Lakshmīdhara are referred to in the *Prākritasarvasvadīpikā*.[6]

[1] Since this was written Dr. Richard Pischel, the great scholar to whom Prakrit grammar owes so much, has passed away at Calcutta in the General Hospital, Madras, on December 26, 1908.

[2] Pischel, *De Gr. Pr.* p. 9; Hemachandrācharya, *Mad. Catalogue*, p. 1086.

[3] Pischel, *l. c.* p. 38.

[4] Mallīnātha, the father of Kumārasvāmin, is perhaps referred to in Bilhaṇa's *Vikramāṅkadevacharita* (Bombay 1901, p. 49, verse 1) which belongs to the end of the sixteenth century (Aufrecht's *Oxford Catalogue*, p. 151, and *C. Cat.* p. 369). A verse of Mallīnātha occurs in an inscription of A.D. 1532 (*Ind. Ant.* vol. 6, p. 70, note 1), and he quotes the *Rasikarañjana* (*Oxf. Cat.* p. 113), which was composed about A.D. 1400 (*Trip. Inst.* vol. 4, p. 3).

[5] Hultzsch, *Tanjore MSS.* No. 3, pp. ix and 129; Hemachandrācharya, *Mad. Catalogue*, pp. 1083, 1091, 1092.

Hultzsch, *Reports*, No. 1, pp. viii and 69; *Gov. Oriental Mss.*, No. 3, Vizagapatam, June 1895; Pischel, *Grammatik*, p. 45.

The ninth of the opening verses of Trivikrama's commentary runs as follows [1]—

प्राक्तनपदार्थसार्थप्राप्त्यै निजमूचमार्गमनुजिगमिषताम् ।
वृत्तिर्यथार्थसिद्ध्यै त्रिविक्रमेणागमक्रमात्क्रियते ॥

Here Professor Pischel has interpreted the word *nija* in two different way Originally (*De Gr Pr*, p 30) he took it to mean 'their own' and referred it to *anujigamishatām*, while later on (*Grammatik* p 42) he connected it with the instrumental *Trivikramēna* As *nija* is synonymous with the reflexive pronoun *sva*, each of the two interpretations seems to be equally possible If the second alternative were correct it would follow that Trivikrama was the author not only of the commentary but of the Sūtras as well But a repeated consideration of this difficult detail suggests to me that Trivikrama being a Southerner, may have used the word *nija* in the sense of proper real true which is attached to it in the Dravidian languages This meaning is registered in the Telugu Kannada Tamil and Malayālam dictionaries The two last consider *nija*, if used in this sense, a *tadbhava* of *nischaya* But such a violent change is impossible, and even in Sanskrit *nija* is thus employed before the name of the proper or real month in contradistinction to the intercalary (*adhika* or *dvitiya*) month That the expression *nija sutra mārga* has to be similarly interpreted is rendered likely by the two following quotations —

Kittel's *Kannada Dictionary* p 866 *nija marga* the proper orderly way or method

Dictionnaire Tamoul Français, vol II p 276 *nisri markham dappugiratu* s'egarer du vrai chemin (i e to stray from the true way)

A Pūrvapakshin might object that, in explaining the word *nija sutra marga* we ought to consult not the Dravidian

[1] Pischel *De Gr Pr* p 29 Burnell *Tanjore Catalogue* p 43b *Granthakartrīnām* No 1 p 2 Rangacharya *Madras Catalogue* p 1085

but the Sanskrit dictionaries and that accordingly the commentator Trivikrama might still be assumed to have called himself the author of his own Sūtras This objection can now be easily disposed of by *reductio ad absurdum*, since Professor Rangacharya's *Madras Catalogue* (p 1053 No 1548) informs us that the Sūtras commented on by Trivikrama and arranged by Sankarāja are attributed by tradition to no less a person than the great Rishi Vālmīki the reputed author of the *Rāmāyana* Besides Vālmīki is expressly mentioned in Lakshmidhara's *Shadbhāshachandrikā* as the author of the *Vālasutra*[1] i e of the original Sūtra on which Lakshmidhara is commenting The Madras MS contains only the two first *adhyayas* (not the third) of the *Vālmīkisutra* The full text of the *Vālmīkisutra* with *gana vārttikas d śiṣya* and *rishis* has been printed in Telugu characters at Mysore in 1886 as an appendix to the *Shadbhashachandrika*[2]

After this unavoidable digression I return to verse 9 of Trivikrama's commentary I dissolve the two compound words in the first hemistich by प्राकृतपदान्वेषणोपायानेषां साधुत्वस्य प्राप्त्यै and निज सूत्रमेव मागत्त and suspect from the context that the two words *vritti* and *āgama* are used in a double sense The translation would run thus —

'In accordance with tradition Trivikrama composes (*his*) commentary [or in accordance with (*his*) income he supplies a maintenance] for the proper success of those who desire to follow the right road viz the Sūtra in order to acquire a heap of riches viz of Prākrit words

Those who are familiar with the ways of Indian 'poets

[1] Ranganchārya *Madras Catalogue* p 1091

[2] Another MS of the same work is registered in Mr Rice's *Mysore Catalogue* p 96 No 1 a being in the possession of Vasudevasastri at Bangalore But Mr Krishna Sastri informs me that the entry refers to a copy of Trivikrama's commentary which was written by the owner himself about thirty years ago

[3] In the edition the *Śabdabdhisaṅkshiptādri ka* occupies 69 pages the *Vālmīkisūtra* 51 pages and an alphabetical index of the Sūtras 42 pages

will agree that this translation though at first sight it appears to be far fetched is probably the correct one At any rate I hope to have proved that the Sūtra to which Trivikrama alludes was the *Vālmīkisutra*, and that he was the author of the Vṛitti alone, but not of the Sūtra itself

In his dissertation *De Grammaticis Prācriticis* (pp 8, 37) Professor Pischel expressed the opinion that either Trivikrama or the unnamed author of the Sūtras may have drafted the text of the latter in accordance with Hemachandra's grammar Before deciding the former point it will be best to wait until a critical edition of the original *Vālmīkisutra* is available But, as both the printed text of the *Vālmīkisutra* and the author of the *Shadbhashāchandrikā* ascribe the composition of the Sūtra to an ancient Rishi, the possibility of its having been drawn up in the interval between Hemachandra and Trivikrama seems to be excluded

This changed position of affairs affects likewise the question to what time Simharāja the author of the *Prākritarupāvatāra*, has to be allotted As stated by Professor Pischel (*De Gr Pr* p 40), 'Trivikrama and Simharāja no doubt drew from the same source but they have nothing in common besides the rules themselves and the preface nor can either of them be proved to have used the other's grammar As the time of the composition of the *Vālmīkisutra* is quite unknown that of the *Prākritarupāvatāra* becomes equally uncertain and must be settled by internal evidence Simharāja mentions the Pāstora (*Purva* xii, 42) Kaumāra (i e Kātantra) and Pāṇinīya grammars (ii, 2) and frequently quotes the *Ashtādhyāyī* without naming it Once (viii 11) he quotes Kshīrasvāmin's commentary on the *Amarakosa* As Kshirasvāmin belongs to the eleventh century[1] Simharāja must have flourished after this period Two other quotations seem to prove that he is quite a modern author A passage from the *Bhāshya* (x 13) is not found as might be expected

[1] See Professor Zachariae's *Lit Wörterbuch* p 21

in Pataṇjali's *Vākyapadīya* but in Bhaṭṭoji Dīkshita's *Śabdakaustubha* which was written about A.D. 1600.[1] and an anonymous quotation (p. 101) can be traced to the *Paribhāshāvṛitti* by Nāgoji Bhaṭṭa who lived only about 200 years ago.[2] It is however, not impossible that both Sundarāja and the two authors of the *Śabdakaustubha* and *Paribhāshāvṛitti* took the wording of the two passages from some older grammatical work.

Of Sundarāja's personal circumstances we gather from the preamble of his work that unlike the two Jaina Hemachandras and Trivikrama he was a member of the Hindu faith. His father Samudrabandha Divākaravājapeyin[3] is said to have made his own name Sindhubandha (or Samudrabandha) true to its meaning by constructing a deep causeway (*setu*) in the shape of a commentary across the ocean (*sindhu*) of sciences (*śāstra*) and poetics (*sāhitya*). This statement may imply that he wrote a commentary entitled Setu on an Alaṅkāra work named *Setu-Bandha-mālā*; but no such title can be found in the published catalogues of Sanskrit MSS.

* * * * *

My text of the *Prākṛitaprakāśa* is based on the following materials —

1. A palm-leaf MS. in Malayāḷam characters No. 151 (old No. 169) of the Whish collection of the Royal Asiatic Society and Professor Aufrecht's Romanized copy of it. The original MS. is numbered on the left margin of the first side of each palm-leaf. The first leaf bears the word *śrī* (instead of the figure 1). The following leaves are numbered from 1 to 72 and the last leaf has the figure 76. Consequently leaves 73–75 are missing. In preparing his copy, Professor Aufrecht used also a paper MS. in Malayāḷam characters.

[1] See Aufrecht's *Cat. Cat.* p. 395 and *ZDMG.* vol. 45, p. 206.

[2] Compare Kielhorn's edition, pt. 2, p. xxv, note. Aufrecht's *Cat. Cat.* p. 83 refers to the *Rūpasiddhi* (kāvyam 1) p. c.

[3] See the colophons of chapters xvii, xviii, and xxii.

which cannot be traced now Its loss is of little consequence because as Professor Pischel remarks it had been copied from the palm leaf MS and showed the same omissions and mistakes[1]

2 T is a very clear and careful Nāgarī MS of 92 pages written in 1904 by Pandit V Srinivāsa Sastri of Namakal who remarks on it as follows — The original is in the possession of one Avvasvami Sastriar a pensioned Tahsildar of Kumbakonam I was allowed to take a copy of it in his house through the influence of Diwan Bahadur K Raghunatha Rao During my last vacation I went to Tiruvasalore, my native place which is at a distance of 4 miles from Kumbakonam I used to go daily to Avvasvami Sastriar's house at Kumbakonam from my native place and take the copy of Simhanāda Within thirty days a rough copy in Grantha characters was taken which looks very ugly, for the copy was made in a hurry After the reopening of my school I came to Namakal where I finished a good fresh copy in Nāgarī characters which is sent to your address The original is written in Grantha letters 200 years ago'

Curiously enough it can be definitely proved that the Grantha original of the Nāgarī MS T must either be a copy, or go back to a copy of the Malayālam MS R For the portion of the *Prakritānuśāsana* which occupied the missing leaves of R (73–5) is missing in T as well and the colophon of T contains a peculiar mistake which is due to a correction made by the writer of R[2] In spite of this fact some of the readings of the MS T are decidedly preferable to the corresponding ones of R and it must be supposed that the text of the Grantha original of T was corrected by an intelligent Pandit either conjecturally or with the help of other MSS Though my text is chiefly based on R I was sometimes forced to adopt the readings of T owing to their greater clearness and correctness In other cases I had to

[1] *De Gr Pr* p 39 [2] See below p 10 n 6

alter the text by conjecture and to transfer the readings of both R and T to the footnotes As regards the Sandhi of words, I have tacitly selected that reading of either R or T which was more easily intelligible without burdening the footnotes with superfluous variants The only portion of the *Prākritānuśāsana* which seems to be irrecoverably lost extends from xxii 66 to the Sūtra which I have provisionally numbered xxii 67

For the text of the single *Prākṛitasūtras* the following MSS of Trivikrama's commentary were also consulted —

3 *Tri*[1] Professor Pischel's Romanized copy and its original a Granthā paper MS from Tanjore in the India Office Library Burnell No 347 (old No 84)

4 *Tri*[2] a Nāgarī paper MS from Tanjore the property of Professor Pischel, see the remark in his *Grammatik*, p 42 and n 1

5 *Tri*[3] an incomplete Nāgarī MS of the Government Oriental MSS Library Madras written in 1884 and described in Professor Pangacharya's *Catalogue* p 1084 No 1549 The MS is written with very destructive bāzār ink on inferior paper which falls to pieces when being turned over

The abbreviations *Pa* and *He* refer to Pāṇini's Sūtras and to Hemachandra's Prākrit grammar respectively

* * * * *

In his preface Simharāja states that he is going to treat of those Prākrit words which are identical with Sanskrit or derived from Sanskrit to the exclusion of provincialisms (*deśya*) His *Prākṛitānupravṛitta* is divided into six parts of unequal length—

(1) *Saṃjñāvibhāga* (technical terms)
(2) *Paribhāshāvibhāga* (explanatory rules)
(3) *Saṃhitāvibhāga* (euphonic rules)
(4) *Subantavibhāga* (declension)
(5) *Tiṅantavibhāga* (conjugation)
(6) *Saurasēnyādivibhāga* (dialects)

As will be seen from the table of contents I have, for easy reference added consecutive Roman figures to the sub divisions of parts 4–6 and have thus divided the whole book into 22 chapters. Within these I have numbered the rules quoted for the first time from the *Vālmikisutra* and added a reference to Hemachandra's Prākrit grammar in the margin of each of them. If the same rule of the *Vālmikisutra* is quoted a second or further time its number in the *Prākrita upacaṭāra* is given in a footnote. This expedient will enable anyone, who is slightly familiar with the terminology of the native grammarians to find his way through Simharāja's work. It may however be useful to give a list of the additional terms which the *Vālmikisutra* employs besides Pāṇini's [1]—

I *Pratyaharas*

sus Nominative
as Accusative
tâv Instrumental
nes Dative
nasis Ablative
nam Genitive
nip Locative

II Abbreviations

ha a short vowel (*hrasva*)
dî a long vowel (*dîrgha*)
śu a sibilant (*śa sha sa*)
sa [2] a compound word (*samāsa*)
Ihu the first letter of a word
ga the first word of a *gana*

[1] See *Prâk ritari pâvat ra* i an I u and Pischel *De Gr P* pp 35–7.

[2] Tri i 1 8. The same term is used in V pad va s *Mugdhabôdha* see Bohtlingk's edition p viii. Professor Zachariae kindly informs me that the abbreviation *sa* occurs also in Hēmachandra's *Anēkārthasaṅgraha* (iii 561) and in the *Jain a trasyâkarana* (*Ind Ant* vol 10 p 74)

phu the second letter of a word
tu a consonant group (*samyukta*)
tu an optional rule
naj a neuter (*napumsaka*) [1]

III *Anubandhas*

hit an affix which is added invariably
ait an affix which lengthens the preceding vowel
nit an affix which involves an *anunāsika*
rit an affix which doubles its consonant.[2]

At the end of the text I have added an alphabetical list of all the rules of the *Vārttikasūtra* which have been quoted and explained by Śaṁkarāja

F. HULTZSCH

HALLE (SAALE)
July 15 1908

[1] Below iv 4 1 4 vi xxii 6 43 See also the *Jaine grammarians* loc. cit. Professor Zachariae notes the same abbreviations in Śaṁtanava's *Phitsūtras* and in Śākaṭāyana *Lingānuśāsana* see their remarks in his *Studien zur Indischen Lexikographie* p. 16 n. 4
[2] Below iv 19 = Tri 3 4 8

CONTENTS

PAGE

I Technical Terms (*saṃjñā*) 1

II Explanatory Rules (*paribhāshā*) 2

III Euphonic Rules (*saṃhitā*) 3

IV Declension of Masculines ending in Vowels—

	PAGE		
vriksha	6	*dṛi*	16
paradigm of the same	10	*tri*	17
sarva	11	*grāmaṇi*	17
katama	12	*guru*	17
eka	12	*khalapū*	17
prathama	12	*bhartṛi*	18
dvitīya	13	paradigm of the same	18
agni	14	*pitṛi*	19
paradigm of the same	16		

V Declension of Feminines ending in Vowels—

prasna	20	*tanu*	23
senā	21	*bhru*	23
ruchi	21	*svasṛi*	23
lakshmi	22	*mātṛi*	25
śrī	22	*nau*	24

VI Declension of Neuters ending in Vowels—

guna	24	*bindu*	25
sarva	25	*kartṛi*	26
dadhi	26		

VII Declension of Masculines ending in Consonants—

chatur	26	*yad*	32
kim	27	*etad*	32
idam	28	*svarāj*	33
rājan	29	*prāvṛish*	33
ātman	30	*yaśas*	34
tad	31	*adas*	34

III Declension of Feminines ending in Consonants—

	PAGE		PAGE
	33	*yad*	36
	35	*etad*	36
n	35	*pratipad*	37
ubh	36	*sarit*	37
adh	36	*apsaras*	37
	36	*adas*	37

IV Declension of Neuters ending in Consonants—

	38	*dhanus*	38
n	38	*adas*	38
tad etad	38		

V Declension of *yushmad* 39

VI Declension of *asmad* 44

VII Prakrit forms of certain Nouns 47

VIII Indeclinables 63

IX Conjugation

1 Present Indicative—

sah bhu	67	*rudh* etc	71
dhu	70	*śak* etc	71
	71	*as*	71
h etc	71		

2 Potential and Imperative—

sah bhū	72

3 Future —

	73	*vach mich rud, sru bhuj*	75
	74	periphrastic future of	
gam	75	*has* and *bhu*	75
rud chhid	75		

4 Conditional—

	76

5 Aorist Imperfect, and Perfect—

	76
	76
	76

6 Passive—

PAGE

has 77
kṛ 77
śru 77
potential and imperative of *has* and *kṛ* 77

XV Causal—

has, sah ṭiṅā kṛ 78
passive of *has* 78

XVI Substitutes of certain Roots 79

XVII Verbal Nouns 83

XVIII The Śaurasēni Dialect 85

XIX The Māgadhī Dialect 88

XX The Paiśāchī Dialect 91

XXI The Chūlikāpaiśāchī Dialect 94

XXII The Apabhraṁśa Dialect 95

Index to the Sūtras quoted in Siṁharāja Prākṛita rūpāvatāra from the Vālmīki Lēra 109

Errata 120

AUGARCHAND BHAIRODAN SETHIA
JAIN LIBRARY.:
BIKANER RAJPUTANA.

PRAKRITARUPAVATARA

First Section

अन्तरायान्धतमसविध्वंसनविभाकरम् ।
दैत्यपद्मोपमर्देन्दु वन्दे करिमुख महः ॥ १ ॥

उत्तराभिमुखा भक्ता यस्य वाचस्यतावपि ।
भजामि भागधेय त प्रसन्न दक्षिणामुखम् ॥ २ ॥

सेतुं व्याख्यानरूप गहनमगत यशास्त्रसाहित्यसिन्धो [1]
बुद्ध्या बद्ध्वा यथार्थो व्यरचयत निजां सिन्धुवन्धेति सज्ञाम् ।
नत्वा त यायजूक निगमविधिविद् तातमस्य प्रसादा
द्वाल्कं रूपावतारं विरचयति मित सिद्धराट प्राकृतीयम् ॥ ३ ॥

इह प्राकृतशब्दास्त्रिधा । सस्कृतसमा सस्कृतभवा देश्याश्चेति । सस्कृतभवाश्च द्विधा । साध्यमानसस्कृतभवा सिद्धसस्कृतभवाश्चेति । तच्च देश्यवर्जितत्रिविधप्राकृतशब्दविषय प्राकृतव्याकरणमारब्धम् । भाषान्तरविषयत्वे सत्यपि प्रायिकत्वात्सस्कृतलक्षणप्रकृतिसंबन्धित्वस्य भाषान्तरेष्वपि विद्यमानत्वाद्वा प्राकृतव्याकरणमिति व्यवहार । प्रक्रियांगस्य शास्त्रे व्याकीर्णत्वात्तत्सुखज्ञानार्थमस्माभिरयं प्राकृतरूपावतार प्रस्तूयते । तत्रादौ शास्त्रीयसंव्यवहारज्ञापनार्थं सज्ञापरिभाषे वर्ण्येते ॥

सुप्स्वादिरन्त्यहला ॥ १ ॥

स्वादिषु विभक्तिषु आदिवर्णो वचन वा अन्त्यहला सह सज्ञा स्यात् । आदिश्च वर्ण सव्यञ्जनो निर्व्यञ्जनो वा । यथा । सु औ जस् । सुस् । अम् औट् शस् । अस् । एवं टास् । ङेस् । ङसिस् । ङस् । ङिप् । लाघवादमुखोच्चारणाभावाच्च ङसिति वक्तव्ये ङसिसिति तु [3] वचन ङसा पञ्चैक वचनेन सदेहो मा भूदिति ।

ह्रो ह्रस्व ॥ २ ॥

ह्रस्वो ह्रसज्ञ स्यात् ।

---

[1] °सिद्धान्तसिन्धो° T [2] बुद्ध्वा T [3] T om तु

दिर्दीर्घे ॥ 3 ॥

दीर्घा द्विमात्र स्यात्।

शषसाञ्जु [1] ॥ 4 ॥

श ष स इत्येते वर्णा ञुसञ्ज्ञा स्यु ।

आदि रु ॥ 5 ॥

आदि ञुसञ्ज्ञ स्यात्।

गो गणधर [2] ॥ 6 ॥

गणप्रधान आदिशब्दो गसञ्ज्ञ स्यात्।

द्वितीय फु ॥ 7 ॥

शब्दस्य द्वितीयो वर्ण फुसञ्ज्ञ स्यात्।

संयुक्त स्तु [3] ॥ 8 ॥

संयुक्त व्यञ्जनं स्तुसञ्ज्ञ स्यात् ॥

इति संज्ञाविभाग ॥

Second Section

अथ परिभाषा ॥

सिद्धिर्लोकाच्च ॥ 1 ॥

प्राकृतशब्दसिद्धिर्लोकाद्भवति। ऋलृवर्णाभ्यामैकाराकाराभ्यामसयुक्ताभ्यां द्विवचनेन [4] च विरहितस्य शब्दोच्चारस्य देश्यानां च लोकव्यवहारादेवोपलभ्यमानत्वात्। धकाराद्व्यभिचारदर्शनाद्नेकान्ताच्च [5]। अनेकान्तत्वं वह्वधिकारत्वात् [6]। अत एव तत्तदादेशगुणेन ऋलृवर्णस्य प्रयोगसंपादकेषु [7] ऋतो ऽत् [8] ऐच एद् [9] इत्यादिषु शास्त्रेषु सत्स्वपि प्राकृतशब्दोच्चारस्य ऋलृवर्णादिविरहितत्वे लोकव्यवहार एव साधकत्वेनाङ्गीकृत [10]। अन्यथा वह्वधिकारादृलृवर्णादीनामप्रयोगो न नियत स्यात्।

---

[1] T om the text and commentary of 1 4 and 5
[2] गणवर T [3] संयुक्त स्तु Tri [4] द्विवचने T
[5] °माणाच्च लघादने° T [6] III, 1 [7] °प्रयोजकसपाद° T
[8] IV 3 [9] V, 17 [10] साधनत्वेना° T

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ २ ॥

इहानुक्तसञ्ज्ञापरिभाषादि कौमारपाणिनीयादिषु व्याकरणेषु यथोक्त तथैव वेदितव्यम् ।

तु विकल्पे ॥ ३ ॥

विभाषायां तुशब्द प्रयुज्यते ।

प्रायो लिति न विकल्प[1] ॥ ४ ॥

लकारेत्सञ्ज्ञके कार्ये विकल्प प्रायो न भवति।

णिति दीर्घ ॥ ५ ॥

णकारेत्सञ्ज्ञके कार्ये सति पूर्वस्याचो दीर्घो भवति ।

सानुनासिकोच्चार ङित् ॥ ६ ॥

ङकारेत्सञ्ज्ञक[1] कार्य सानुनासिकोच्चार भवति । सानुनासिकोच्चारे हेतुर्भवतीत्यर्थ ॥

इति परिभाषाविभाग ॥

Third Section

अथ सहिताविभाग ॥

बहुलम् ॥ १ ॥ He i 2

प्राकृतोक्त लक्षण बहुल वेदितव्यम् । ततश क्वचित्प्रवृत्ति क्वचिदप्र वृत्ति क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव भवति । तच्च प्रयोगायत्तम् ॥

यामि चेत्थम् । यामि छेत्त । व्यासज्झपि । वासद्दसी । विषमातप । विसमआअवो । कवोत्थर । कइसरो । स्वादूदकम् । साउ उअअं । इति स्थिते । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति[2] नित्य तुगादौ[3] प्राप्ते ।

सधिस्त्वपदे ॥ २ ॥ He i 5

सस्कृतोक्त सर्व सधि प्राकृते तु[4] भवति । अपदे । एकपदे न भवति। यामिच्छेत्त । यामि छेत्त । वासेसी । वासद्दसी । विसमाअवो । विसमआ अवो । कईसरो । कइसरो । साऊअअ । साउ उअअ । अपद इति

---

[1] °त्सञ्ज्ञिक T [2] छेत्त R and T [3] II 2
[4] Pā VI 1, 73 [5] II 3

किम् । मुदाइ । महइ । इत्यत्र विकल्पोऽपि न भवति । अन्यहलो ऽग्रदुटीत्यादिना[1] लोपादिविधानेन पदान्तवर्तिनां व्यञ्जनानामभावा दतो ङौ विसग इत्यादिना[2] ङौविधानेन लोलुगित्यादिना[3] लुगादि विधानेन च विसर्जनीयस्यादीनामभावाच्च व्यञ्जनविसर्जनीयस्यादिसधी नामचाप्रचुर प्रयोग ॥

दध्यधिकम् । मध्यधिकम् । दहि अहिअ । मह अहिअं । इति स्थिते यणि प्राप्ते[4] ।

३ । ६ न यण् ॥ ३ ॥

प्राकृते यणादेशो न भवति । दहि अहिअ । मह अहिअ ॥

देवीए आमण । पचाळादो आगओ । मझे अह । देवो अणतो । तुह एसो । तुह ओअण । इति स्थिते अयवौ[5] पूर्वरूपे[6] वृद्धौ च प्राप्तेषु ।

३ । ५ एङ. ॥ ४ ॥

एदोतो सधिर्न भवति । देवीए आमण । पचाळादो आगओ । मझे अह । देवो अणतो । तुह एसो । तुह ओअण । ऐकारौकारयो प्रयोगाभावादेदोतसबन्धेव सधिर्निषिद्ध । अहो[7] अच्छरिअ । इत्यादय प्रकृतिभावविषया सस्कृतवदेव ॥

गन्धकुटी । गधउडी । प्रदीपा । पईवा । इति स्थिते गुणे प्राप्ते[8] ।

३० । ४ शेषेऽच्च ॥ ५ ॥

युक्तस्य हलो लोपेऽवशिष्ट शेष[10]। अच्च सधिरित्यनुवाद् ।एक[11] पूर्वपरयोरित्यधिकारविहित सधिरित्यर्थ । स सधि परोऽच् शेषयेन भवतीत्यर्थ । गधउडी । पईवा । बहुलाधिकारात्[12] क्वचिद्विकल्प । कुम्भकार । कुम्भआरो । कुमारो । सुपुरुष । सुउरिसो । सूरिसो ।

---

[1] VII, 2 [2] VII, 28 [3] IV 6 [4] Pā VI, 1, 77
[5] Pā VI, 1 78 [6] Pā VI, 1, 109 Pā VI 1 88
[7] Pā I 1 15 [8] Pā VI 1 87 [10] परिशिष्ट शेष T
[11] Pā VI, 1, 84 [12] III 1

क्वचित्सधिरेव । शातवाहन । साआहणो[1]। सालवाहन । साळाहणो। चक्रवाक । चक्काओ । शेष इति किम् । माऊअअ । साउ उअअ ॥

भवतीह । होइ इह । इति स्थिते सवर्णदीर्घे प्राप्ते[2] ।

तिङ ॥ ६ ॥ Hē i 9

तिङसवन्धिनोऽचोऽचि परे सधिर्न भवति । होइ इह ॥

चिद्गेश[3] । तिअसईसो । निश्वासोच्छ्वासो । णीसासऊसासा । मदनोत्सव । मअणऊसवो । इति स्थिते ।

लोप ॥ ७ ॥ Hē i 10

अचोऽचि परे बहुलं लोपो भवति । तिअसीसो । णीसामूसासा । मअणूसवो ॥

यदीमा । जइ इमा । तवाच । तुह एत्थ । इति स्थिते । आदेरिति वर्तमाने ।

लुगव्ययत्यदाद्यात्तदच ॥ ८ ॥ Hē i 40

अव्ययात्यदादेश्च परस्यादेस्तदचस्तयोरेवाव्ययत्यदाद्ययोरचो बहुल लुग्भवति । जइमा । जईमा । जइ इमा । तुहत्थ । तुह एत्थ ॥

किम् अपि । तम् अपि । इति स्थिते ।

अपे पदात्[4] ॥ ९ ॥ Hē i 41

पदात्परस्यापोत्युपसर्गस्यादेर्लुग्वा भवति । किपि । तं पि । लुगभावपक्षे ।

विन्दुर्ल्[5] ॥ १० ॥ Hē i 23

शब्दानामन्त्यमकारस्य लित् बिन्दुर्भवति । प्रायो लिति न विकल्प इति[6] लित्त्वान्नित्यम् । इति नित्य बिन्दौ प्राप्ते । मलिति वर्तमाने ।

---

[1] P om this word [2] PT vi 1, 101 [3] °श्चा R, °श्चो T
[4] T om this word. [5] विन्दुल Tri [6] ii 4

24 ## मोऽचि वा ॥ ११ ॥

अन्यमकारस्यादि परे वा मकारो भवति । किमवि[1] । किंअवि[1] । तमवि । तं अवि[1] ॥

प्रिय इति । पिओ इति[2] । इति स्थिते । इतेरिति[3] वर्तमाने ।

42 ## तोऽच ॥ १२ ॥

अच परस्येतिशब्दस्यादेरिकारस्य तकारो भवति । इतीकारस्य तकारे ओकारस्य स्वरूपेणैव हस्वे सति । पिओत्ति । अच इति किम् । किमिति । तमिति । किं इति । तं इति । इति स्थिते ।

I 99 ## लुङ्मादौ ॥ १३ ॥

मादिषु बिन्दोर्वा लुग्भवति । इति बिन्दोर्लुकि सत्यच परस्ये तेरिकारस्य तकारे च सति[4] कित्ति तत्तोति भवति[5] ॥

इति संहिताविभाग ॥

Fourth Section

अथ विभक्तिविभाग प्रदर्श्यते ॥

तत्राजन्तेषु पुल्लिङ्गेषु प्रथममकारान्तादृषशब्दाद्विभक्तयो योज्यन्ते । वृष इति स्थिते । स्त्री क्लीबलिङ्गे स्वलिति वर्तमाने ।

I. H. 127 ## वृषश्च रुवृक्षे ॥ १ ॥

वृषे संयुक्तस्य लित्यो भवति तत्संनियोगेन वृकारस्य च रुकार ।

I 11 17 23 ## स्पृहादौ ॥ २ ॥

स्पृहादिषु स्त्रीलिङ्गेषु भवति । विधानसामर्थ्यादुभयोरादेशयोर्विकल्पेन प्रवृत्ति । ह्रादेशपक्षे ।

I 1, 126 ## ऋतोऽत् ॥ ३ ॥

आदेरकारस्यात्व भवति । ऋदिति तकारस्य[6] तावन्मात्रदर्शनार्थत्वा द्वाप्तकाद्वा उरणुपर इति रपरो न भवति ।

---

[1] पि for वि T [2] R and T om इति [3] इतावितिं T [4] III, 12
[5] भवतीति R [6] Pā : 1, 70 [7] Pā : 1 51

शेषादेशस्याहोऽचोऽखो ॥ ४ ॥

He i, 69, 93

सयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योऽवशिष्यते स शेष । तस्य सयुक्तादेशस्य च अङ्ग हकाररेफवर्जितस्याच परस्य अखो अनादौ वर्तमानस्य द्वित्व भवति । इति द्वित्वेन खकारे छकारे च प्राप्ते ।

पूर्वमुपरि वर्गयुज ॥ ५ ॥

He ii, 90

वगसबन्धिनो युग्मणस्यादेशस्य वा द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वमचर भवति। वर्गाणां द्वितीयस्योपरि प्रथम चतुथस्योपरि[1] तृतीयमित्यर्थ । इति खकारोपरि ककार छकारोपरि चकार । रुक्ख । वच्छ । इति स्थिते एकत्वविवक्षायां प्रथमैकवचन सु ।

सोर्लुक् ॥ ६ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य प्रथमैकवचनस्य लुग्भवति । इति लुकि प्राप्ते । अतो डो विसर्ग इति वर्तमाने ।

सो ॥ ७ ॥

He iii, 2

अकारात्परस्य सो स्थाने डित्ओकारो भवति । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति[3] डित्वमस्यापि[4] अनुबन्धकरणसामर्थ्यादिति[5] टित्वोप । रुक्खो । वच्छो । द्वित्वविवक्षायाम् ।

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ ८ ॥

He iii 130

स्वादीनां तिबादीनां च द्विवचनस्य बहुवचन भवति । इति जस् ।

भ्रुग्जश्शसो ॥ ९ ॥

He iii 4

जस्शसो लुग्भवति । शित्सार्वधातुकमिति[6] दीर्घ इति दीघ । रुक्खा । वच्छा । बहुत्वविवक्षायामप्येतदेव रूपम् । एव सर्वत्र बोद्धव्यम् । सबोधनविवक्षायां सौ ।

---

[1] चतुर्थोपरि T [2] VII 28 [3] II 2 [4] Pā I, 4, 18
[5] Pā VI, 4 143 [6] II 5

He III 38. ## ङोम्शसां तु सवुद्धे ॥ १० ॥

सोरिति[1] प्राप्तो ङोशादेश सुगनपि सोरिति[2] प्राप्त सुक च सवुद्धेषु[3] भवत । पक्षे सोलुक्[4]। हे रुक्खो । हे वच्छो । हे रुक्ख । हे वच्छ । शसि । हे रुक्खा । हे वच्छा । द्वितीयैकवचने ।

He III 5 ## अम ॥ ११ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य सुप्सम्बन्धिनोऽमो द्वितीयैकवचनस्य मकारो भवति। विन्दुरिति[5] बिन्दु । रुक्ख । वच्छ। द्वित्वविषयायां वर्णसमाम्नाय[6] ग्रस् ।

He III 14 ## शस्येत् ॥ १२ ॥

शसि परे अकारस्य एकारो वा भवति । सुगशसोरिति[7] सुक । रुक्खे । मच्छे । एत्वाभावपक्षे सुकि । गिति दीर्घ इति[8] दीर्घ । रुक्खा । वच्छा । तृतीयैकवचने ।

He III 6 14. ## टो डेणल् ॥ १३ ॥

अत परस्य टावचनस्य डित्त्रिय[9] एण इत्यादेशो भवति । लित्त्वा त्रित्यम[10] ।

He I, 27 ## क्लामुपोस्तु सुणात् ॥ १४ ॥

क्लाप्रत्ययस्य सुपश्च सबन्धिन मुकारणकारात्र परो विन्दुस्तु[11] भवति । रुक्खेण । रुक्खेण । वच्छेण । वच्छेण । भिसि ।

He III ## हिहिँहि भिम ॥ १५ ॥

भिम सविन्दु सानुनासिक केवलश्च हिभवति ।

He III 16 ## भिस्भ्यस्सुपि ॥ १६ ॥

भिस् भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु अत एत्त्व भवति । रुक्खेहि । रुक्खेहिँ । रुक्खेहि । वच्छेहि । वच्छेहिँ । वच्छेहि । चतुर्थैकवचने ।

---

[1] IV 7 [2] IV, 49 शसिसोरिति (IV 9) for सुगनपि सोरिति T [3] II, 3 [4] IV 6 [5] III 10 [6] IV, 8 IV 9 [7] II 5 [8] डित्त्र लित्त्र T [9] II 4 [10] II, 3

ङेसो ङम् ॥ १७ ॥

He iii 131

ङेसश्चतुर्थ्या ङ षष्ठी भवति ।

ङसोऽस्त्रिया सर् ॥ १८ ॥

He iii

ङस इत्ययमादेशो भवत्यस्त्रियाम् ।

रितो ङित्वल् ॥ १९ ॥

रेफेत्सञ्ज्ञकादेश्यञ्जनस्य[1] लित्[2] ङित्वं भवति । रुक्खस्स । वच्छस्स । बहुवचनम् आम् ।

णश्शाम ॥ २० ॥

He iii

आमो णश्शादेशो भवति । ङित्त्वाद्दीर्घ[3] । ह्रस्वानुपोस्तु मुणादिति[4] विन्दुविकल्प । रुक्खाण । रुक्खाण । वच्छाण । वच्छाण । ङसौ ।

हितोत्तोदोदु ङसिस् ॥ २१ ॥

He iii 9

ङसिस् पञ्चमी हितो त्तो दो दु इति चतुर आदेशानापद्यते ।

दिर्दोत्तोदुङसौ ॥ २२ ॥

He iii

पञ्चम्यादेशेषु दोत्तोदुषु ङसौ पञ्चम्येकवचने च परे पूर्वस्य दीर्घो भवति[5] ।

ङसेश्चुक् ॥ २३ ॥

He iii

अत परस्य ङसे श्चुग्वा भवति । ङित्त्वाद्दीर्घ[6] ।

ङसिसो हि ॥ २४ ॥

He iii 9

अत परस्य ङसिस पञ्चम्या हि इति वा भवति । रुक्खा । रुक्खाहि । रुक्खाहितो । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहितो ।

सयोगे ॥ २५ ॥

He i 84

सयोगे परे पूर्वस्य स्वरस्य ह्रस्वो भवति । इति सूत्रेऽपि दीर्घे[7] ह्रस्व । रुक्खत्तो । वच्छत्तो । अतोरखोरच इति वर्तमाने ।

---

[1] °त्सञ्ज्ञिका° T [2] II 4 [3] II 5 [4] IV, 14
[5] Compare Pischel on He III 12 [6] II 5 [7] IV, 22

He i 177 **प्रायो लुक्गचजतद्दयवाम् ॥ २६ ॥**

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामेषां क ग च ज त द द
इत्येतेषां प्रायो लुग्भवति । सुकुलाओ[1] । वच्छाओ । सुक
वच्छाउ ।

He iii 9 **सुतो भ्यस ॥ २७ ॥**

पञ्चमीबहुवचनस्य सुंतो इति प भवति । हिंतो इत्यादीनां
इति[2] विधानसामर्थ्यात्समुच्चयो लभ्य ।

He iii 13 **दिर्वा भ्यसि ॥ २८ ॥**

अतो भ्यसादेशे परे दीर्घा वा भवति । भिसभ्यसुपोति[3] पदे
सुकुलासुंतो । एत्वे आदेशप्रत्यययोरिति[4] पत्वम् ।

He i 260 **शोस्सल् ॥ २९ ॥**

शौ शसाना सित[5] सकारो भवति । इति पकारस्य स
सुकुलासुंतो[6] । सुकुलेसुंतो । सुकुलाहि । सुकुलेहि । सुकुल
सुकुलेहिंतो । सुकुलत्तो । सुकुलाओ । सुकुलाउ । क्लीदोदुप दो
वच्छासुंतो । वच्छेसुंतो । वच्छाहि । वच्छेहि । वच्छाहिंतो । वच्छ
वच्छत्तो । वच्छाओ । वच्छाउ । चतुर्थीवत्यष्ठी ।

He iii 11 **डेर्मिर् ॥ ३० ॥**

डे सप्तम्येकवचनस्य मिरादेशो भवत्यस्त्रियाम् । गिरौ गि
गिरिम् ।

He iii 11 **डेर्डे ॥ ३१ ॥**

अत परस्य डिवचनस्य डित्[7] स्वं वा भवति । सुकुले । सु
वच्छे । वच्छम्मि । सुपि । भिसभ्यसुपोत्वम्[8] । क्लीसुपं
बिन्दु । सुकुलेसु । सुकुलेसु । वच्छेसु । वच्छेसु ॥

प्रथमा[9] ॥ सुकुलो । वच्छो ॥ सुकुला । वच्छा ॥

सबुद्धि ॥ हे सुकुलो । हे सुकुल । हे वच्छो । हे वच्छ ॥ हे
हे वच्छा ॥

---

[1] iv 22 [2] iv 21 and 24 [3] iv 16 [4] P1 vii
ii 4 [6] T om this word [7] iv 22 [8] iv, 19
[10] iv 16 [11] iv 14 [1] P om the names of th

He III 59

ङेस्त्यस्मिम्मि[1] ॥ ३५ ॥

सर्वादेरदन्तात्परस्य ङे त्य म्मि[2] म्मि इति त्रयश्चा आदेशा भवन्ति।

He III 60

ज्यनिदमेतदस्तु कियत्तदस्त्रिया च[3] हि ॥ ३६ ॥

इदमेतदभिन्नाददन्तात्सर्वादे परस्य ङे हि इत्यादेशस्तु[4] भवति। कियत्तद्भ्य स्त्रियामपि। विधानसामर्थ्यादिकल्पे सिद्धेऽपि विकल्पवचनमुभयाभावे ङेर्ङे इत्यस्य[5] प्राप्त्यर्थम्। अनेनैव प्रकारेण सप्तम्मि इति रूपे मिरादेशमिच्छेऽपि[6] म्मि इत्यादेशवचनम् च नितो विकल्पाभावे प्रायो बहुपाठित्वात्प्राप्नुवतो[7] द्वित्वस्य निवृत्त्यर्थमित्याह्। सग्गहि। सग्गत्थ। सग्गम्मि। सग्गे॥

यतमशब्दस्य भेद।

He I, 48

मध्यमकतमे च ॥ ३७ ॥

चकार फौरित्यस्यानुवृत्त्यर्थ। मध्यमकतमयो फो द्वितीयस्यापणस्य रत्त्व भवति। प्रायो लुगिति[8] तकारस्य लुक्। शेष सवशब्दवत्। कदमो॥

एकशब्दस्य भेद।

वैकादौ ग ॥ ३८ ॥

एकादिषु ककर्मस्य गकारो वा भवति। एगो। यके।

He II, 99

दैवगेषु ॥ ३९ ॥

दैवादिष्वनादौ वर्तमानस्य व्यञ्जनस्य यथादर्शन द्वित्व वा भवति। सयोग इति[10] स्वरूपेण ह्रस्व। एक्को। प्रायो लुगिति[11] लुक्। एको। शेष सर्वशब्दवत्॥

प्रथमशब्दस्य भेद। सवरामधश्चेति[12] रेफस्य लुक्।

---

[1] म्मि for स्सि R and T, स्सि He III, 59 and Tri [2] स्त्रियां च Tri स्त्रियामपि R and T, but under x, 14 the reading of R and T agrees with Tri [3] II 3 [4] IV, 31 [5] IV 30 [6] °त्माप्नुवतो T [7] IV 19 [8] °सज्जत सग्गम्मि T [9] IV, 26 [10] IV 20 [11] IV, 26 [12] IV, 32

प्रथमे प्थो ॥ ४० ॥ He 1 55

प्रथमशब्दे पकारथकारयो सबन्धिनो[1] वर्णस्य युगपत्क्रमेण चोत्त्व वा भवति ।

प्रथमशिथिलमिथिलनिषधेषु ॥ ४१ ॥ He 1 215 226

प्रथमादिषु तवर्गस्य ढकारो भवति । पुढुमो । पुढमो । पढुमो । पढमो । शेष वृषशब्दवत् ॥

द्वितीयशब्दस्य भेद ।

गभीरग[2] इत् ॥ ४२ ॥ He 1 101

गभीरादिष्वादेरीकारस्योत्त्व[4] भवति ।

यो जतीयानीयोत्तरीयकृद्येषु ॥ ४३ ॥ He 1 248

तीये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे छन्दविहिते यत्प्रत्यये[5] च यकारस्य रित् अकारस्तु[6] भवति । रित्त्वात् द्वित्वम्[7] ।

द्विनीष्वप्रवासिषु ॥ ४४ ॥ He 1, 94 95

द्विशब्दे नि इत्युपसर्गे दृघुप्रवासिशब्दयोश्च आदेरित उत्त्व भवति । लघरामधर्षेति[8] वलोप । प्रायो लुक्कगचजेति[9] तकारलोप[10] । दुइओ । दुइज्जो । अस्य नित्यत्वेऽपि वक्रलाधिकाराद्व्यवस्थितविकल्पत्वे[11] ।

कगटडतदपयशषसोरुपर्यद्रे ॥ ४५ ॥ He 1, 77 80

कगटडतदपानां जिह्वामूलीयोपध्मानीययो शषसानां च सयुक्तसबन्धिनामुपरि स्थितानां लुग्भवति । अद्रे । द्र इत्यत्र दकारस्य न भवति । विद्रओ । विद्रज्जो । वक्रलाधिकारादेकपदेऽपि सधौ[12] । वीओ । अत्र च वयोरभेदेन[13] वकारस्य[14] यकार । वीओ । विईओ इति च

---

[1] °कारसबन्धिनो T [2] For °मैथिल° Tri reads °मेधि शिथिर° (but Tri[2] has °मैथिलशिथिर°) [3] गभीर R and T गभीरग Tri [4] °दिष्वोकार° T [5] Pā III 1 97 यप्रत्यये P [6] II 3 IV, 19 [8] IV 32 [9] IV, 26 [10] R om this sentence [11] III 1 [12] III, 1 and 2 [13] वयो° T [14] T om this word

AUGARCHAND BHAIRODAN SURHIA

दृश्यते । तद्वृत्त्याधिकारादित्यस्य[1] पार्थिवत्वे द्रष्टव्यम् । शे वृषशब्दवत् । डिद्वचनेषु सर्वनामत्वेऽपि सर्वादित्वाभावात् त्यस्मिन् त्याद्यभाव ॥

इकारान्तोऽग्निशब्द ।

He II 102 **स्नेहाग्न्योर्वा ॥ ४६ ॥**

स्नेहाग्नी सयुक्तस्याभ्यहल प्रागन्त वा भवति ।

He I 2 8 **न ॥ ४७ ॥**

अक्षोरक्षोरच[2] परस्य नकारस्य णो भवति । चत्वाभावपक्षे ।

He II 78 **मनयाम् ॥ ४८ ॥**

सयुक्तस्याधो वर्तमानानां मकारनकारयकाराणां लुग्भवति । शेष देशस्याङ्गो ऽचोऽग्नीरिति[3] द्विरम् । अग्गि । अग्गि । इति स्थिते सौ । सोलुगिति[4] लुकि प्राप्ते । इदुतोर्दीरिति वर्तमाने ।

He III 19 **भ्रुगनपि सौ ॥ ४९ ॥**

इदुभ्यां परस्य सौ शानुबन्धो लुग्भवति । नपुंसके न भवति शित्त्वादीघ[5] । अग्गी । अग्गी । जसि ।

He III, 20 **पुंसो जसो डउडओ ॥ ५० ॥**

पुल्लिङ्गाभ्यामिदुभ्यां परस्य जसो डितौ अउ अओ इत्येतौ वा भवत

He III 22 **णो शसश्च ॥ ५१ ॥**

पुल्लिङ्गाभ्यामिदुभ्यां परस्य शस चकारात् जसश्च णो इत्यादेशो भवति । अग्गउ । अग्गओ । अग्गिणो । अग्गउ । अग्गओ । अग्गिणो आदेशाभावे लुक्[6] । अग्गी । अग्गी । सवुओ । डीसुको तु सवुदेरिति विकल्पेन सुकि । हे अग्गी । हे अग्गी । लुगभावे । सोलुगिति[10] लु

---

[1] III 1 and IV 42 [2] IV 35 [3] I 8 and 5 [4] IV,
[5] IV 6 [6] II 5 [7] IV 7 [8] IV 9 [9] IV 10 [10] IV,

हे अग्गणि। हे अग्गि। अमि। अम इति[1] मकारो बिन्दुरिति[2] बिन्दुश्च। अग्गणि। अग्गि। शसि। णो शसश्चेति[3] णोआदेश[4]। अग्गिणो। अग्गिणो। सुकि[5]। अग्गणो। अग्गी। तृतीयैकवचने।

टो णा ॥ ५२ ॥ He iii, 24

पुनपुसकयोर्वर्तमानाभ्यामिदुद्भ्यां परस्य टावचनस्य णा भवति। अग्गणिणा। अग्गिणा। भिसि। हिहिँहि भिस[6]।

इदुतोर्दि ॥ ५३ ॥ He iii, 16

भिस् भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु इदुतोर्दीर्घौ भवति। अग्गणीहि। अग्गणीहि। अग्गणीहि। अग्गीहि। अग्गीहिँ। अग्गीहि। चतुर्थ्येकवचने।

नृनपि ङसिङसो ॥ ५४ He iii 23

पुनपुसकाभ्यामिदुद्भ्यां परयोर्ङसिङसोर्णोआदेशौ वा भवति। अग्गिणो। अग्गिणो। पञ्चे। ङसोऽस्त्रियां सरिति[7] सरि। अग्गिणस्स। अग्गिस्स। आमि। णमि[8] बिन्दौ[9] च। अग्गीण। अग्गीण। अग्गीण। अग्गीण। ङसो। नृनपि ङसिङसो[10]। अग्गिणो। अग्गिणो। हितोत्तोदोदु ङसिस्[11]। दिर्दोत्तोदुङसौ[12]। अग्गीहितो। अग्गीहितो। सयोग इति[13] ह्रस्व[14]। अग्गिणत्तो। अग्गित्तो। प्रायो लुगिति[15] लुक्[16]। अग्गीओ। अग्गीओ। अग्गीउ। अग्गीउ। भ्यसि। सुतो भ्यस[17]। इदुतोर्दिरिति[18] दीर्घ। अग्गीसुतो। अग्गीसुतो। अग्गीहितो। अग्गीहितो। अग्गिणत्तो। अग्गित्तो। अग्गीओ। अग्गीओ। अग्गीउ। अग्गीउ। ङा। ङेमिरिति[19] मिर्। अग्गिणम्मि। अग्गिम्मि। सुपि। इदुतोर्दिरिति[0] दीर्घ बिन्दुविकल्पश्च[1]। अग्गीसु। अग्गीसु। अग्गीसु॥

---

[1] iv, 11 iii 10 [2] iv 51 [3] R om आदेश
[5] iv, 9 [6] iv 15 iv 18 [8] iv 20 [9] iv 14
[10] iv, 54 [11] iv 21 [1] iv 22 [13] iv 2)
[14] T om this sentence [1] iv, 26 [16] T om this sentence
[17] iv 27 [18] iv 53 [19] iv, 30 [0] iv 53
[21] iv, 14

दृश्यते । तद्राजाधिकारादित्यत्र[1] पार्षिकत्वे द्रष्टव्यम् । शेषं वृषभशब्दवत् । डित्त्वनेषु सर्वनामत्वेऽपि सर्वादिलाभाभावात् त्यदेमसो त्यादभाव[2] ॥

इकारान्तोऽग्निशब्द ।

He ii 102 स्नेहाग्न्योर्वा ॥ ४६ ॥

स्नेहाग्न्यो सयुक्तस्यान्यहल प्रागक्ष वा भवति ।

He i 8 न ॥ ४७ ॥

अक्षोरग्नेरच[3] परस्य नकारस्य णा भवति । अक्त्वाभावपक्षे ।

He ii 78 मनयाम् ॥ ४८ ॥

सयुक्तस्याधो वर्तमानानां मकारनकारयकाराणां लुग्भवति । शेषा देशखाद्दो ऽघो ऽधोरिति[4] द्वित्वम् । अग्गणि । अग्गि । इति स्थिते । सा । सोलुगिति[5] लुकि प्राप्ते । इदुतोर्दीरिति वर्तमाने ।

He ii 19 भ्रुगनपि सो ॥ ४९ ॥

इदुभ्यां परस्य सो भ्रानुबन्धो लुग्भवति । नपुंसके न भवति । शित्त्वाद्दीर्घ[6] । अग्गी । अग्गी । अग्गि ।

He ii 20 पुसो जसो डउडओ ॥ ५० ॥

पुल्लिङ्गाभ्यामिदुभ्यां परस्य जसो डितौ[7] अउ अओ इत्येतौ वा भवत ।

He ii 22 णो शसश्च ॥ ५१ ॥

पुल्लिङ्गाभ्यामिदुभ्यां परस्य शस चकारात् जसश्च णो इत्यादेशो वा भवति । अग्गणउ । अग्गणओ । अग्गिणो । अग्गउ । अग्गओ । अग्गिणो । आदेशाभावे सुक्[8] । अग्गी । अग्गी । सवुदी । डोसुको तु सवुदेरिति[9] विकल्पेन सुकि । हे अग्गी । हे अग्गी । शुग्भावे । सोलुगिति[10] लुक् ।

---

[1] III 1 and IV 42 [2] IV 35 [3] I, 8 and 5 [4] IV 4
[5] IV 6 [6] II 5 [7] IV 7 [8] IV, 9 [9] IV, 10 [10] IV, 6

हे अग्गणि। हे अग्गि। अग्गि। अम इति[1] मकारो विन्दुर्लिंति विन्दुम्। अग्गणि। अग्गि। शसि। णो शसश्चेति[2] णोआदेश[4]। अग्गिणो। अग्गिणो। शुक्ति[5]। अग्गणी। अग्गी। तृतीयैकवचने।

टो णा ॥ ५२ ॥ He iii, 2

पुनपुसकयोर्वर्तमानाभ्यामिदुभ्यां परस्य टावचनस्य णा भवति। अग्गणिणा। अग्गिणा। भिसि। हिहिँहि भिस[6]।

ङदुतोर्दि ॥ ५३ ॥ He iii 1

भिस् भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु ङदुतोर्दीर्घो भवति। अग्गणीहि। अग्गणीहि। अग्गणीहि। अग्गीहि। अग्गीहिँ। अग्गीहि। चतुर्थ्येकवचने।

नृनपि ङसिङसो ॥ ५४ He iii 2

पुनपुसकाभ्यामिदुभ्यां परयोर्ङसिङसोर्णोआदेशो वा भवति। अग्गिणो। अग्गिणो। पचे। ङसोऽस्त्रिया सरिति[7] सरि। अग्गिणस्स। अग्गिस्स। आमि। णमि[8] विन्दो[9] च। अग्गीण। अग्गणीण। अग्गीण। अग्गीण। ङसौ। नृनपि ङसिङसो[10]। अग्गिणो। अग्गिणो। हितोत्तोदोदु ङसिस्[11]। दिर्दात्तोदुङसौ[1]। अग्गणीहितो। अग्गीहितो। सयोग इति[13] ह्रस्व[14]। अग्गिणित्तो। अग्गित्तो। मायो लुगिति[15] लुक्[16]। अग्गणीओ। अग्गीओ। अग्गणीउ। अग्गीउ। भ्यसि। सुतो भ्यस[17]। इदुतोर्दिरिति[18] दीर्घ। अग्गणीसुतो। अग्गीसुतो। अग्गणीहितो। अग्गीहितो। अग्गिणित्तो। अग्गित्तो। अग्गणीओ। अग्गीओ। अग्गणीउ। अग्गीउ। ङौ। ङेमिरिति[19] मिर्। अग्गिणिम्मि। अग्गिम्मि। सुपि। इदुतोर्दिरिति[20] दीर्घ विन्दुविकल्पश्च[21]। अग्गणीसु। अग्गणीसु। अग्गीसु। अग्गीसु॥

---

[1] iv 11 [2] iii 10 [3] iv, 51 [4] P om आदेश
[5] iv, 9 [6] iv 15 [7] iv 18 [8] iv 20 [9] iv 14
[10] iv, 54 [11] iv 21 [1] iv 22 [13] iv 23
[14] T om this sentence [1] iv, 26 [16] T om this sentence
[17] iv, 27 [18] iv, 53 [19] iv 30 [20] iv 53
[21] iv, 14

प्रथमा[1] ॥ अग्गणी । अग्गी ॥ अग्गणउ । अग्गणओ । अग्गउ । अग्गओ । अग्गणिणो । अग्गिणो । अग्गणो । अग्गी ॥

सबुद्धि ॥ हे अग्गणी । हे अग्गी । हे अग्गणि । हे अग्गि ॥ हे अग्गणिणो । हे अग्गिणो । हे अग्गणो । हे अग्गी ॥

द्वितीया ॥ अग्गणि । अग्गि ॥ अग्गणिणो । अग्गिणो । अग्गणो । अग्गी ॥

तृतीया ॥ अग्गणिणा । अग्गिणा ॥ अग्गणीहि । अग्गणीहिँ । अग्गणीहि । अग्गीहि । अग्गीहिँ । अग्गीहि ॥

चतुर्थी ॥ अग्गणिणो । अग्गिणो । अग्गणिस्स । अग्गिस्स ॥ अग्गणीण । अग्गणीण । अग्गीण । अग्गीण ॥

पञ्चमी ॥ अग्गणिणो । अग्गिणो । अग्गणीहिंतो । अग्गीहिंतो । अग्गणित्तो । अग्गित्तो । अग्गणीओ । अग्गीओ । अग्गणीउ । अग्गीउ ॥ अग्गणीसुंतो । अग्गीसुंतो । अग्गणीहिंतो । अग्गीहिंतो । अग्गणित्तो । अग्गित्तो । अग्गणीओ । अग्गीओ । अग्गणीउ । अग्गीउ ॥

सप्तमी ॥ अग्गणिम्मि । अग्गिम्मि ॥ अग्गणीसु । अग्गणीसु । अग्गीसु । अग्गीसु ॥

द्विशब्दस्य भेद । जस्शसो ।

He iii 120 **दोणिदुवेवेणि[1] द्वे[2] ॥ ५५ ॥**

द्विशब्दस्य जस्शस्भ्यां सह दोणि दुवे वेणि इति त्रय आदेशा भवन्ति ।

He iii, 119 **दोवु[3] टादौ च[4] ॥ ५६ ॥**

द्विशब्दस्य[5] तृतीयादौ परत दो वु इत्यादेशौ भवत । चकारो ज्जस्शस्भ्यां सहितस्य च । दोणि । दुवे । वेणि । दो । वु । ठिआ । पेच्छ वा । दोणि वेणि इत्यत्र संयोग[6] इत्यनेन स्वरूपेण ह्रस्व । ह्रस्वश्च तु ह्रस्वे[7] । दुणि । विणि । दोहिं । दोहिँ । दोहि । इदुतोर्दि[8] । वुहि । वूहिँ । वूहि । आमि ।

---

[1] R om the names of the cases [2] वेणि Tri [3] दोवे Tri [4] T om च [5] T places द्विशब्दस्य after परत [6] iv 20 [7] Pā i 1, 48 [8] iv 53

एहएह सङ्ख्याया आमोऽविंशतिगे ॥ ५७ ॥ He III 12

सङ्ख्याशब्दात्परस्यामो एह एह इत्यादेशौ भवत । अविंशतिगे । विंशत्यादिषु न भवति । दोएह । दोएह । तुएह । तुएह । दोसुतो । दोहितो । दोत्तो । दोओ । दोउ । तुसुतो । तुहितो । तुत्तो । तूओ । तूउ । दोसुं । दोसु । तूसु । तूसु ॥

त्रिशब्दस्य भेद ।

तिण्णि चे ॥ ५८ ॥ He III, 12

त्रिशब्दस्य जसशसभ्यां सह तिण्णि इत्यादेशो भवति । तिण्णि । तिण्णि[1] ।

ती[2] चे ॥ ५९ ॥ He III, 11

त्रिशब्दस्य टादौ परे तीआदेशो भवति । तीहि । तीहिं[3] । तीहि । सयोग इति[4] ह्रस्व । तिएह । तिण्हं । तीसुतो । तीहितो । तित्तो । तीओ । तीउ । तीसु । तीसु ॥

ईकारान्तो यामणीशब्द । जवरामधस्येति[5] रेफलोप । ह्रस्वलीदूत इति वर्तमाने ।

क्षिप. ॥ ६० ॥ He III 43

क्षिवन्तयोरीदूतोर्ह्रस्वो भवति । अपिशब्दवत्प्रक्रिया ॥

उकारान्तसदशब्द । सो । सुगणपि सोरिति[6] लुक् । सद्द । जसि ।

डवो उत ॥ ६१ ॥ He III 21

पुल्लिङ्गादुत परस्य जसो डिदवो[7] इति वा भवति । विधानसामर्थ्यात्प्रायो लुङ्न भवति[8] । सदवो । पक्षे डउडओणोआदेशा[9] । सदउ । सदओ । सदणो । एतेषामभावे लुक[10] । सद्द । शेषमपिशब्दवत् ॥

ऊकारान्त खलपूशब्द । क्षिप इति[11] ह्रस्व ।

पो व ॥ ६२ ॥ He I 231

असयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्य च परस्य पकारस्य वकार प्रायो भवति ।

---

[1] T om this word [2] ति Tri [3] R om this word
[4] IV 25 [5] IV 32 [6] IV, 49 [7] IV, 7 [8] IV, 26
[9] IV, 50 and 51 [10] IV, 9 [11] IV, 60

HS IV 303

लो ळ ॥ ६३ ॥

पैशाच्यां लकारस्य ळो भवति ।

HS IV 45

तञ्चत्यथ्व ॥ ६४ ॥

प्राकृतादिभाषालक्षणानां प्रायो बहुलमधिकारात् । क्वचित्पैशाच्यामुक्तलक्षणमन्यत्रापि भवति । बहुविधानमामध्यात्प्रायो बहुलं भवति[1] । प्राय इति वचनात् । कचि । कट् । रिपु । रिळु । इत्यादौ लकारस्य प्रायो मूर्धन्य भवति[2] । सळ्हु । सळहइ । सळहसो । सळहणो । सळ्हू । शेषं तद्वच्छब्दवत्[3] ॥

आकारान्तो भवच्छब्द । रेफलोप[4] । द्वित्वम्[5] । भो ।

HS III 45

आरम्भुपि ॥ ६५ ॥

अदन्तस्य सुपि परे आर इति भवति । इति सिद्धमाराद्देशे प्राप्ते ।

HS III 46

आ सौ वा ॥ ६६ ॥

अदन्तस्य सौ परे आत्त्व वा भवति । इत्याकाराद्देशे । भवा । आरा देशे । भवारो । असि[6] ।

HS III 44

उदतो विभक्तेरमि ॥ ६७ ॥

अदन्तादमुक्त तु भवति मुक्तमर्थावशिष्टे अर्थात्सुपि परे । इत्युकारादेशे तद्वच्छब्दवत् । आरादेशे[7] पुरुषशब्दवत् । भवुत्तो ।

HS III 39

ड चादन्तात्[8] ॥ ६८ ॥

अदन्तात्परस्या भवतेर्डिदत्त्व[9] गु[11] भवति । हे भवा । आ सौ वा[12] । इत्याकारादेशे सोर्लुकि[13] । हे भवा । आरादेशे[14] "ढीगुकाविति[15] विकल्प भवुत्तौ । हे भवारो । हे भवार ॥

प्रथमा[16] ॥ भवा । भवारो ॥ भवुणो । भवदो । भवउ । भवश्चो । भवू । भवारा ॥

---

[1] पैशाच्युक्त R. [2] IV 26 [3] R places this sentence after भवति [4] IV, 32 [5] IV 4 [6] Tom असि II, 3 [8] IV, 65 [9] Tom this word [10] II 7 [11] II 3 [12] IV 66 [13] IV 6 [14] IV 65 [15] IV 10 [16] R om the names of the cases

सबुद्धि ॥ हे भत्त । हे भत्ता । हे भत्तारो । हे भत्तार ॥ हे भत्तणो । हे भत्तवो । हे भत्तउ । हे भत्तओ । हे भत्तू । हे भत्तारा ॥

द्वितीया ॥ भत्तार ॥ भत्तणो । भत्तू । भत्तारा[1] ॥

तृतीया ॥ भत्तणा । भत्तारेण ॥ भत्तूहि । भत्तूहिँ । भत्तूहि । भत्तारेहि । भत्तारेहिँ । भत्तारेहि ॥

चतुर्थी ॥ भत्तणो । भत्तस्स । भत्तारस्स ॥ भत्तूण । भत्तूण । भत्तारांण । भत्तारांण ॥

पञ्चमी ॥ भत्तणो । भत्तहितो । भत्तत्तो । भत्तूओ । भत्तूउ । भत्तारा । भत्ताराहि । भत्ताराहितो । भत्तारत्तो । भत्ताराओ । भत्ताराउ ॥ भत्तूसुतो । भत्तूहितो । भत्तुत्तो । भत्तूओ । भत्तूउ । भत्तारासुतो । भत्तारेसुतो[2] । भत्ताराहितो । भत्तारेहितो[2] । भत्तारत्तो । भत्ताराओ । भत्ताराउ ॥

चतुर्थीवत्षष्ठी ॥

सप्तमी ॥ भत्तुम्मि । भत्तारे । भत्तारम्मि ॥ भत्तूसु । भत्तूसु । भत्तारेसुं । भत्तारेसु ॥

पितृशब्दस्य भेद ।

सञ्ज्ञायामर ॥ ६९ ॥ He iii, 47

ऋदन्तस्य सुपि परे अर इति भवति सञ्ज्ञायां विषये । आ सो वेति[3] विकल्पप्रवृत्तौ । पिआ । सोर्लुगिति[4] पक्षे । पिअरो । सबुद्धिवर्जिते सुपि परे वृषशब्दवत् । सबुद्धौ ।

नाम्नि डर ॥ ७० ॥ He iii 40

ऋदन्तात्परस्या सबुद्धेर्डित्[5] अर इति तु[6] भवति नाम्नि सञ्ज्ञाया विषये । हे पिअर । ड ऋदन्तादिति डादेशे । हे पिअ । आ सो वेत्याकारादेशे[7] सोलुकि[8] । हे पिआ । वाऊलकाड्डादेशडरमादेशयोरा सो वेत्येतन्न प्रवर्तते । प्रवृत्तौ त्वात्त्वकरणसामर्थ्यात्टिलोपाभावे[10] एकप दत्वात्सध्यभावे[11] च पिआस पिआअर इत्यनिष्टरूपप्रसङ्ग । सर्वाभा वपक्षे सञ्ज्ञायामर इत्यरादेशे[1] डोसुकौ तु सबुद्धेरिति[13] विकल्पप्रवृत्तौ ।

---

[1] T places this word before भत्तणो R om this word
[2] iv, 66 [4] iv, 6 [5] iv 7 [6] ii 3 [7] iv 68 [8] iv, 66
[9] iv, 6 [10] iv, 7 [11] iii 2 [1] iv 69 [13] iv 10

हे पिअरो। हे पिअर। अत्र यथादर्शनं सर्वेषामपुकारमाश्रित्यार्थादुद्धृतां त्वत्सामभीत्यत्र[1] च्छतामिति षष्ठवचनात् असश्चसङसिङसटाभिस्भ्यस् सुप्सु[2]। पिउणो। पिउणा। पिअहि। पिअसु। इत्यादि तत्तच्छब्दवद्रूपमूह्यम्॥

इत्यजन्ता पुल्लिङ्गा परिसमाप्ता[3]॥

Fifth Section

अथाजन्ता स्त्रीलिङ्गा उच्यन्ते॥

प्रथम इति स्थिते।

He ii 75 **अण्णसहहूहण्णा एह[4]॥ १॥**

अ ण्ण स ह ह्ल ण्ण इत्येतेषां एहादेशो भवति।

He i 35 **स्त्रियामिमाअलिंगा॥ २॥**

इमाना अअल्यादयश्च शब्दा स्त्रीलिङ्गे वा प्रयोक्तव्या। इति स्त्रीलिङ्गतायां टाप्[5]। बहुलाधिकारादेकवदेऽपि[6] नित्य मवर्णदोष[7]। सोलुक्[8]। पएहा। असश्चसो।

He iii, 2[9] **शेशू[10] स्त्रिया तु॥ ३॥**

स्त्रीलिङ्गात्परौ अस्शसौ शिदोत्त्वमुत्त्व च लाप्येते[11]। शित्त्वमिका रोकारान्तादेशम्[12]। पएहाओ। पएहाउ। पए सुक्[13]। पएहा। सवुहो।

He iii 41 **टामो डे॥ ४॥**

टावन्तात्परस्या सवुद्धेर्डिदेत्त्व[14] तु[15] भवति। हे पएहे। पए सोर्लुक्[16]। हे पएहा। अमि। अम इति[17] मकारो बिन्दुरिति[18] बिन्दुत्व[19]।

He iii 46 **स्वरस्य बिन्दमि॥ ५॥**

बिन्दौ अमि च परे स्वरस्य ह्रस्वो भवति। अम इति[17] मकारादेशस्य बिन्दुरिति[18] बिन्दुभावादम उपादान बिन्दाविवेव सिद्धे[20] बाहुल्ल कमयुक्तं ह्रस्वस्य क्वचित्कमपि पाक्षिकत्वममि परे न क्वचिदपि मा भूदिति। पएह। तृतीयाषष्ठीसप्तमीचतुर्थैकवचनेषु[21]।

---

[1] IV, 67 [2] R om भ्यस् [3] T om this word
[4] Pā IV, 1 4 [5] III 1 and 2 [6] Pā VI, 1, 101 [7] IV 6
[8] शीशु Tri [9] T om तु II, 3 [10] II, 5 [11] IV 9 [12] IV, 7
[13] II 3 [14] IV 6 [15] IV, 11 [16] III 10 [17] R om च
[18] IV 11 [19] III, 10 [20] R adds अमोऽप्युपादान [21] °षष्ठैक° R.

टाडिडसाम् ॥ ६ ॥ Hs III 29

स्त्रीलिङ्गात्परेषां टा ङि ङस् इत्येतेषां स्थाने शित[1] अ आ इ ए इत्यादेशा भवन्ति। इति चतुर्ष्वपि प्राप्तेषु।

नातश्शा ॥ ७ ॥ Hs III, 30

स्त्रीलिङ्गादाकारान्तात्परेषां ङसिटाडिङसां शात्व न भवति। पण्हाअ। पण्हाइ। पण्हाए। ङसौ। स्त्रियामिति वर्तमाने।

ङसेश्शशाशिशे ॥ ८ ॥ Hs III, 29

स्त्रीलिङ्गात्परस्य ङसे शितश्चत्वार[1] अ आ इ ए इत्यादेशासु[2] भवन्ति। नातश्चेति[3] शादेशस्य प्रतिषेध। पण्हाअ। पण्हाइ। पण्हाए। पण्हा हितो। इत्यादि। अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति[4] प्राप्तो[5] याद[6] चाङ्गलकान्न भवति। एवमन्यत्रापि प्राप्तस्य निवर्तनीयस्य निवर्तका न्तराभावे इदमेव निवर्तक वेदितव्यम्॥

सर्वशब्दस्य भेद। चतुर्थीबहुवचने ङेसो ङमित्यामि[7] अकारान्तत्वा-भावेऽप्यामो डेसिमिति[8] बहुवचनाड्डेसिआदेशे। सव्वेसि। पचे। सव्वाण। सव्वाण। सव्वास इति तु सिद्धावस्थायां स्वरस्य विन्दुमीति[9] द्वस्व। शेष पण्हाशब्दवत्। एवं एक्काकइमाशब्दौ। पुदुमादि पण्हाशब्दवत्॥

रुचिशब्दस्य भेद। प्रायो लुगिति[10] चकारस्य लुक्। युगनपि सोरिति[11] सोर्लुक। जस्शसो[12]। शीशू स्त्रियां लिति[13] शीआदेशौ। पचे सुक्[14]। उभयत्रापि शित्त्वाद्दीर्घ[15]। रईओ। रईउ। रई[16]। सयुद्धो। डोसुकाविति[17] सुकि। हे रइ। पचे[18] सोलुकि[19]। हे रअ। टादौ शशाशिशे इति चत्वारोऽपि[20]। रईअ। इत्यादि। भिस्भ्यस्सुप्सु।

---

[1] II 5 [2] II 3 [3] V 7 [4] II 2 [5] T om this word [6] P7 VII, 3, 113 [7] IV, 17 [8] IV 34 [9] V 5 [10] IV 26 [11] IV, 49 [12] R om इति सोर्लुक्। जस्शसो [13] V 3 [14] IV, 9 [15] II 5 [16] R om this word [17] IV, 10 [18] R om this word [19] सोर्लुक्क T, IV 6 [20] V, 6

इकुतोदि[1]। इईहि। इत्यादि। ऊसि। दिदोत्तोदुइगा[2]। ईईहितो। इत्यादि। तिचिशब्दौ पुंल्लिङ्गवत्। तिसादेशस्यापि[3] स्यानिषङ्गावेन[4] तिणितीआदेशा[5]॥

ईकारान्तो लक्ष्मीशब्द। खुहादाविति[6] च। शेषादेशस्त्रीति द्विरूपम्। मा जमग्गसोध।

III *3 ## आदीतस्सोध ॥ ९ ॥

स्त्रियामीकारान्तात्परस्य ओशब्दाक्यसङ्गसोध आदेशो भवति[7]। लो ऊ इति[8] ऊस्वम्। ऊच्छीआ[9]। पक्षे सोर्लुक्[10]। ऊच्छी। ऊच्छीआ। शोआदेशयो[11]। ऊच्छीओ। ऊच्छीउ। संस्कृतौ।

III, 42 ## ह्रस्वलीदूत ॥ १० ॥

संबुद्धावीदूतोर्लाक्षणिकौ[12] ह्रस्वौ भवतः। सोलुक्[13]। हे ऊच्छि। विषयभेदे सत्यपि आदीतस्सोरेवेतस्मिन्प्रवृत्ते[14] सन्निपातलक्षणो विधिर्निमित्तं सहिघातस्रेति[15] ह्रस्वस्य बाधप्रसङ्गाद्विरोधे सति विशेषेण विहितत्वेन[16] प्रथमं ह्रस्वो भवति। परादादीतस्सोरेवेतस्याप्राप्त्यभावान्न[17] प्रवर्तत इति केचिदाहुः। अन्ये तु आदीतस्सोरेत्यस्य नैकान्तिकत्वेन तद्भावे ह्रस्वविधानस्य चरितार्थत्वादादीत इत्येतदेव प्रथमं प्रवर्तते। तत्र च सन्निपातलक्षणह्रस्वाभावे हे ऊच्छीआ इति रूपमित्याहुः। ऊसि। स्वरस्य विन्दुमीति[18] ह्रस्वः। ऊच्छिं। शेषं रुचिशब्दवत्॥

ओशब्दस्य भेदः।

I, 11, 104, 105 ## हर्षामर्षश्रीह्रीक्रियापरामर्शकृत्स्वदिष्यार्हे ॥ ११ ॥

हर्षादिषु हे इत्यत्र च संयुक्तस्याद्यव्यञ्जनस्य प्रागित्त्वं भवति। ओम्भलिति[19] सिद्धम्। सिरी॥

---

[1] IV 53 [2] IV 22 [3] Pā VII, 2 99 [4] Pā I, 1 56 [5] IV 58 and 59 [6] IV 2 [7] IV, 4 [8] II 3 [9] IV, 63 [10] Tom this word [11] IV 6 [12] V 3 [13] II 4 [14] IV 6 [15] V 9 [16] *Paribhāshenduśekhara* 85 [17] विशेषविहितः P [18] °शेतप्राप्त्यभावान्न R °शेवेतत्प्रवृत्त्यभावान्न T [19] V, 5 [20] IV 29

उकारान्तस्तनुशब्द । न इति[1] णत्वम् । तणू । रुचिशब्दवत् । थोतो गुणवचनादिति[2] ङीपि ।

तन्व्याभे ॥ १२ ॥ He ii 118

तन्व्याभा थोतो गुणवचनादिति ङीयन्तेषु तन्व्याभेषु सयुक्तस्याद्य-हल प्रागुक्त भवति । तणुवीआ । लच्छीशब्दवत् ॥

भूशब्दस्य भेद । स्वार्थे तु कथेति वर्तमाने ।

डुमश्रडमश्रोल्[3] भुव ॥ १३ ॥ He ii 167

भूशब्दात्स्वार्थे उमअ अमअ इत्येतौ डितौ[4] भवत । लिङ्गानित्यम्[5] । भुमआ । भमआ ॥

ऋकारान्त स्वसृशब्द । ङीप प्राप्तौ[6] ।

स्वसृगाङ्गाल् ॥ १४ ॥ He iii 35

स्वस्रादेर्ङिद्ध लिङ्ग[8] आप्रत्ययो भवति । ससा । ससाओ । ससाउ । एव णणदा । दुहिआ ॥

मातृशब्दस्य भेद ।

मातुराश्ररा[9] ॥ १५ ॥ He iii, 46

मातृशब्दस्य सुपि परे आ अरा[9] इत्येतौ भवत । तव सकलाधिका राज्ञनन्यधस्य आ देवतार्थस्य अरा[9] इति नियम । माआ । माआओ । इत्यादि । माअरा[9] । माअराओ[9] । तृतीयैकवचने चतुर्थ्येकवचने च उदृतां स्वस्रामसीत्युक्ते[10] । माऊए । माऊअ । माऊआ । माऊइ[11] । चतुर्थीबहुवचने । तत एवागोणस्यापि ।

---

[1] iv 47 Pā iv 1 44 [2] नडुमय° Tri [1] and Tri [4] डुमय° Tri [3], °डमयौ Tri [1] and Tri [2] °डमश्रोल् Tri [b] and Tri [5], °डमानौ R and T [4] iv 7 [5] ii 1 [6] In Tri the four rules preceding Sū v, 14 treat of the feminine affix ङीप् [7] iv, 7 [8] ii, 4 [9] अरा Tri, आरा R and T [10] iv 67 [11] R om the three last words and in erts माऊए । माऊए

Hé i 135

इदुन्मातु [1] ॥ १६ ॥

इतीत्वम् । मारेणं । मारेण ॥
ओकारान्तो[2] गौशब्द ।

Hé i 148 159

ऐच एड् ॥ १७ ॥

ऐकारौकारयोरेकारोकारौ यथासङ्ख्यं भवत । इत्येडादेशे प्राप्ते ।

Hé i, 164

नाव्याव ॥ १८ ॥

गौशब्दे ऐच आव इति भवति ।

Hé i, 179

आदेस्तु ॥ १९ ॥

शब्दानामादेर्नकारस्य णत्तु[3] भवति । णावा । नावा ॥
इति स्त्रीलिङ्गा परिसमाप्ता ॥

Sixth Section

अथ नपुसकलिङ्गा उच्यन्ते ॥
अकारान्तो गुणशब्द ।

Hé i, 34

क्लीवे गुणगा ॥ १ ॥

गुणादयो नपुसके वा प्रयोक्तव्या । इति नपुसकलिङ्गतायाम् ।

Hé iii 25

मड्लुगसवुद्धेनेम ॥ २ ॥

नपुसकात्परस्य सोडागुबन्धो मकारो लुक् च भवति । असङ्घे ।
सङ्घेन भवति । ङकार सानुनासिकोच्चारं ङिदिति[4] सानुनासिकोच्चा-
राथ । अकार उच्चारणार्थं । षड्लाधिकाराद्कारान्तान्न लुक्[5] ।
अन्यच मड्लुकौ पर्यायेण भवत । लुम्विधानेन च मडा बाध्यमान सो
लुगिति[6] लुगेव प्रतिप्रसूयते । डोआदेशस्तु[7] मडा बाध्यते । गुण । जस्शसो ।

---

[1] R and T om the first letter इ [2] ओकारान्तो R and T
[3] II 3 [4] II 6 [5] III, 1 [6] IV 6 [7] IV 7

ग्निग्निग्गिड् जश्शस् [1] ॥ ३ ॥ Hē III 26

नपुंसकात्परौ जस्शसौ ग्नि ग्नं ग्ड इति चीनादेशानापद्येते। ग्निग्नि ङीरेक सविन्दुक अपरो ङित्[2]। ग्न इति[3] णत्वम्। गुणाणि। गुणाइं। गुणाइँ। सुरजश्शसो [4] श्शसोः[5] इत्येतविभिरादेशैर्बाध्येते। सबुद्धौ। अमबुड्डेरिति[6] निषेधात् सडादेशो ग भवति। डोसुकाविति[7] विकल्पे। हे गुणो[8]। पक्षे सोर्लुकि[9]। हे गुण। हे गुणाणि। हे गुणाइ। हे गुणाइँ। शेषं वृषशब्दवत्[10] ॥

सर्वशब्दस्य भेदः। प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत्। शेषं पुल्लिङ्गसर्वशब्दवत्। प्रथमादि गुणशब्दवत् ॥

इकारान्तो दधिशब्दः।

खघथधभाम् ॥ ४ ॥ Hē i, 187

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामपि परेषां ख घ थ ध भ इत्येतेषां प्रायो हकारो भवति। मडि[11]। दहिं[12]। लुकि[13]। दहि। जस्शसोः ग्निग्गिग्गिड [14]। दहीणि। दहीइ। दहीइँ। सबुद्धौ। अनपीति निषेधात्[15] सुड्न भवति। असबुड्डेरिति निषेधात्[16] सड्न भवति। सोर्लुक[17]। हे दहि। शेषमग्निशब्दवत्। तृतीयादिष्वेकवचनाद्यादेशवशेनानजादित्वात्[18] वाऽन्तलकाद्वानडादेशाभावः[19]। द्विचिशब्दो पुल्लिङ्गवत्। वामणीशब्दो दधिशब्दवत् ॥

उकारान्तो बिन्दुशब्दः। क्लीबे गुणगा इति[20] नपुंसकत्वम्[21]।

हलि ङञणनाम् ॥ ५ ॥ Hē i 25

ङ ञ ण न इत्येतेषां हलि परे बिन्दुर्भवति। इति नित्यं बिन्दौ प्राप्ते।

---

[1] जस्शसोः T [2] vi 6 [3] iv 47 [4] iv 9 [5] iv, 12
[6] vi, 2, अमबुड्डाविति R and T [7] iv 10 [8] T adds हे गुणा
[9] iv, 6 [10] वृषवत् T [11] vi, 2 [12] दधि R [13] vi 2
[14] vi 3 [15] iv, 49 [16] vi 2 [17] iv 6
[18] °वचनाद्याद्या° R —iv 52 [19] Pā vii, 1, 75 [20] vi 1
[21] T om this sentence

He. i. 30

वर्गेऽन्त्य ॥ ६ ॥

विन्दोर्वर्गे परे प्रत्यासन्नस्तस्यैव वर्गस्यान्त्यस्तु[1] भवति। विदुं विदु[2]। विन्दु। विन्दु[3]। शेष दधिशब्दवत्। गन्धशब्दो विन्दुशब्दवत्

ऋकारान्त कर्तृशब्द। रेफलोप[4]। द्वित्वम्[5]। सौ। आ सं वेत्याक्त्वम्। मड्डमुगसमुदेरिति[6] मड्ड। ह्रस्वस्य विण्डमीति[7] ह्रस्व कर्त्ता। सुकि[8] तु। कत्ता। पचे आरम्भपीत्यारादेशे[9]। कत्तार त्रसादिषु। उदृतो लम्बाममीलुक्ते[10]। कत्तूणि। कत्तूए। कत्तूहिं आरादेशे[11]। कत्तारेहि। कत्तारए। कत्तारहिं। सबुद्धौ। ङ ऋद् लादित्यक्ते[12]। हे कत्ता। आ सौ वेत्याक्ते[13] सोर्लुगिति[14] लुक। हे कत्ता आरादेशे[15] तु डोआदेशे[16]। हे कत्तारो। सुकि[17]। हे कत्तार। उकारा देशे[18] विन्दुशब्दवत्। आरादेशे[19] गुणशब्दवत्॥

इत्यञ्जना परिसमाप्ता॥

SINDHI SECTION

अथ इलन्ता प्रदर्श्यन्ते[20]॥

रेफान्त पुल्लिङ्गचतुरशब्द। अस्मदो।

He. iii. 120

चतुरो जश्शस्भ्या चउरोचत्तारोचत्तारि ॥ १ ॥

चतुरशब्दस्य जश्शस्भ्यां सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति त्रय आदेशा भवन्ति। चउरो। चत्तारो। चत्तारि। भिसादौ।

He. i. 11 19

अन्त्यहलोऽप्रदुदि ॥ २ ॥

शब्देष्वन्त्यहलो लोपो भवति। यदित्यर्थे उदित्युपसर्गे च न। इति रेफलोप। दृदुतोदिरिति[21] नित्यं दीर्घे प्राप्ते।

---

[1] T om वर्गस्य.—II 3 R and T om this word [2] विन्दु R
[4] बिदु T [5] IV 32 [6] IV 4 [7] IV 66 [8] VI 2
[9] V, 5 [10] VI, 2 [11] IV, 65 [12] IV, 67 [13] IV, 65
[14] IV 68 [15] IV 66 [16] IV 6 [17] IV 65 [18] IV, 10
[19] IV 6 [20] IV 67 [21] IV 65 [22] प्रारभ्यन्ते T [23] IV 63

चतुरो वा ॥ ३ ॥ He iii, 17

चतुरशब्दस्योदन्तस्य भिस्भ्यस्सुपि परे दीर्घो वा भवति। चउहि। चऊहि। चउहिँ। चऊहिँ। चउहि। चऊहि। चउसुतो। चऊसुतो[1]। इत्यादि। चउसु। चऊसु। चउसु। चउसु। आमि। एहएह सख्याया आमोऽविभक्तिनि। इति एह एह[2] इत्यादेशो भवत[3]। चउएह। चउएह॥

मकारान्त किंशब्द। सो।

चतसि च किमो स्क ॥ ४ ॥ He iii 71

चतसोर्यकारात्सुपि च परे किंशब्दस्य स्किल्को[4] भवति। को। तृतीयैकवचने।

इदमेतत्किंयत्तद्भ्यष्टो डिणा ॥ ५ ॥ He iii 69

एभ्य सर्वादिभ्योऽदन्तेभ्य परस्य टाप्रत्ययस्य डिदिणा[5] तु भवति। किणा। चतुर्थ्येकवचने।

किंयत्तद्भ्यो डस[6] ॥ ६ ॥ He iii 63

किंयत्तद्भ्य परस्य डस शित्सकारो[7] वा[8] भवति। कास। आमि[9]।

किंतद्भ्यां सण् ॥ ७ ॥ He iii 62

किंतद्भ्यां परस्याम शित्सकारो[10] वा भवति। कास। डसौ।

म्हा डसे ॥ ८ ॥ He iii 66

किंयत्तद्भ्य परस्य डसे म्हा इति तु[11] भवति। कम्हा।

किमो डीसडिणो ॥ ९ ॥ He iii 68

डीसडिणो इत्यविभक्तिको निर्देश। किम परस्य डसेर्डिती[12] ईस

---

[1] चउहि। चऊहि। चउहि। चउहिं। चउसुतो। चउसुतो R
[2] iv, 57 [3] R om एह एह [4] R om this word
[5] ii, 4 [6] iv 7 [7] ii 3 [8] डस् Tri [9] ii, 5
[10] T om वा [11] T om आमि and the text and commentary of vii, 7 [12] ii 5 [13] ii, 3 [14] iv 7

एषो एति तु[1] भवत । कोस । किणो । आदेशाभावपक्षे सर्वशब्दवत्। सप्तम्येकवचने स्वयमेव विशेष प्रदर्श्यते ।

H8 iii 63 **डिरिआडाहेडाला काले ॥ १० ॥**

कालेऽभिधेये क्रियमाणस्य परो डि इआ इत्यादेश डितौ[2] आहे आला इत्येतौ च[3] वा पर्यायेण भवतः । कइआ । काहे । काळा । पक्षे कत्थ इत्यादि । इदशब्दस्य भेद । सौ ।

H8 iii 72 **इदम इम ॥ ११ ॥**

इदम मुपि परे इम इत्यादेशो भवति । इति नित्यमिमादेशे प्राप्ते ।

H8 iii 73 **पुसि सुना त्वय स्त्रियामिमिआ ॥ १२ ॥**

इदम सुना सहितस्य पुसि अयमिति स्त्रियामिमिआ इति च तु[4] भवति । अअ । इमो । द्वितीयातृतीययो ।

H8 iii 77 **टासासि ण ॥ १३ ॥**

टासि तृतीयायामसि द्वितीयायां च परत इदम स्थाने ण इत्यादेशस्तु[4] भवति । ण । णे । इम । इमे । णेण । णेहि । इमेण । इमेहिं । अमि ।

H8 iii 75 78 **इहेण ङ्यमा ॥ १४ ॥**

डि अम इत्येताभ्यां सहितस्येदम स्थाने इह ण इत्येतौ क्रमेण तु[4] भवत । इह । इदमेतत्क्रियमाणस्य इति[5] डिणादेश[6]। णिणा । इमिणा । मिसि[7]।

H8 iii 74 **अत्तुप्स्सिहिस्से[8] ॥ १५ ॥**

इदम मुपि डिभिसङसादेशेषु स्सि हि स्स इत्येतेषु[9] च परत अत्त तु भवति । भिसभ्यस्सुपोरेत्त्वम[10]। एहि । चतुर्थ्याम् ।

---

[1] II, d [2] IV 7 [3] T om च [4] II 3 [5] VII 5
[6] डिद्दिणादेश R [7] T om मिसि [8] अत्तुस्सि° Tri, R and T
[9] इत्यादेशेषु T [10] IV 16

तदिदमेतदा सेसि तु डसामा ॥ १६ ॥ Hé III, 81

तद् इदम् एतद् इत्येतेषां स्थाने डस् आम् इत्येताभ्यां सह यथासङ्ख्यं से सि इत्यादेशौ भवत । से । अत्तुप्सिहिस्से[1] इत्यत्ते । अस्त । सि । ङौ । इहेणं ध्यमेतोहादेशे[2]। इह । तद्भावे । ङेस्त्यस्मिन्निति[3] त्रिष्वपि प्राप्तिषु ।

न त्य ॥ १७ ॥ Hé III 76

इदम परस्य ङिवचनस्य त्यादेशो न भवति । इमस्सि । इमम्मि । अत्तुप्सिहिस्से[4] इत्यत्ते । अस्सि । सुप्यप्यत्ते । एसु । एसु । वैकल्पिकादेशाभावे इमादेश[5]। तत्र सर्वशब्दवत्प्रक्रिया ॥

नकारान्तो राजन्शब्द । अन्त्यहलोऽथदुदीति[6] नलोप । सौ ।

राज्ञ ॥ १८ ॥ Hé III, 49

राजन्शब्दस्य नलोपे अन्त्यस्य सौ परे आत्त्व वा भवति । प्रायो लुगिति[7] जकारस्य लुक् । सोलुक्[8]। राआ । हे राआ । पचे सोडो[9]। राओ । हे राओ । हे राअ ।

पुस्याणो राजवच्चान ॥ १९ ॥ Hé III 56

पुल्लिङ्गे वर्तमानस्यानित्यस्य[10] स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पचे राजवत्कार्य च भवति । इत्याणादेशे । राआणो । आणादेशाभावे राज इत्यकारान्ते च वृषशब्दवत्। तत्र विकल्पवशेन रूपभेद प्रदर्श्यते। असि।

जश्शसङसिङसा णोश् ॥ २० ॥ Hé III 50

राज्ञ परेषां जस् शस् ङसि ङस् इत्येषां शानुबन्धो[11] णो इत्यादेशो वा भवति ।

---

[1] VII 15 [2] VII, 14 [3] IV 35 [4] VII, 15
[5] VII, 11 [6] VII 2 [7] IV 26 [8] IV, 6 [9] IV, 7
[10] *Ie* अन् इति अस्य [11] II, 5

इणो इति तु[1] भवत । कीस । किणो । आदेशानामभावपक्षे सर्वशब्दपक्षे सप्तम्येकवचने लक्षणवशेन विशेष प्रदर्शते ।

He iii 65

डिरिआडाहेडाला काले ॥ १० ॥

कालेऽभिधेये किंयत्तद्भ्य परो डि इआ इत्यादेश डितौ[2] आहे आला इत्येतौ च[3] वा पदते । कइआ । काहे । काळा । पक्षे कत्य इत्यादि ।

इदशब्दस्य भेद । सौ ।

He iii, 72

इदम इम ॥ ११ ॥

इदम सुपि परे इम इत्यादेशो भवति । इति नित्यमिमादेशे प्राप्ते ।

He iii 73

पुसि सुना त्वय स्त्रियामिमिआ ॥ १२ ॥

इदम सुना सहितस्य पुसि अयमिति स्त्रियामिमिआ इति च तु[4] भवति । अअ । इमो । द्वितीयातृतीययो ।

He iii 77

टासंसि ण ॥ १३ ॥

टासि तृतीयायामसि द्वितीयायां च परत इदम स्थाने ण इत्यादेशस्तु[4] भवति । ण । णे । इम । इमे । णेण । णेहि । इमेण । इमेहि । अमि ।

He iii, 75 78

इहेण ङ्यमा ॥ १४ ॥

ङि अम इत्येताभ्यां सहितस्येदम स्थाने इह इण इत्येतौ क्रमेण तु[4] भवत । इण । इदमेतत्किंयत्तद्भ्य इति[5] डिणादेश[6] । णिणा । इमिणा । मिसि[7] ।

He iii 74

अत्सुप्सिहिस्से[8] ॥ १५ ॥

इदम सुपि डिभिसडसादेशेषु स्सि हि स्स इत्येतेषु[9] च परत अत्तं उ भवति । भिसभ्यस्सुपोरेत्त्वम्[10] । एहि । चतुर्थ्याम् ।

---

[1] II 3 [2] IV 7 [3] T om च [4] II 3 [5] VII 5
[6] डिदिणादेश R [7] T om भिसि [8] अत्सुस्सि° Tri, R and T
[9] इत्यादेशेषु T [10] IV 16

वात्मभस्मनि प ॥ २६ ॥ He ii 51

आत्मभस्मनो स्नो [1] पो वा भवति। द्वित्वम्[2]। अप्पन् इति स्थिते। पुम्यणो राजवच्च इत्याणादेश[3]। अप्पाणो। अन्त्यहलोऽअदिति[4] नलोप। राजवन्नावात राज्ञ इत्यात्वम्[5]। अप्पा। आणादेशे। अप्पाणो। अप्प[6] इत्यकारान्ते च वृषभशब्दवत्। तत्र विशेष। राजवन्ना वात् टो णा[8] अश्वस्डसिडसां णोगित्येते[9] प्रवर्तेते। णोणाडिप्विदमा अ[10]। इणममामा[11]। भिस्भ्यसांसुप्स्वीत[12]। डस्डसिटां णोणोडण[13]। इत्येतानि तु न प्रवर्तन्ते। जनासबन्धत्वात[14]। अप्पाणो चिट्ठन्ति। पेच्छ वा। तृतीयैकवचने।

टो वात्मनो णिआणइआ ॥ २७ ॥ He iii 57

आत्मन परस्य टावचनस्य णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवत। अप्पणिआ। अप्पणइआ। पक्षे टो णा[15]। अप्पणा। डस्डस्ङोर्णो[16]। अप्पाणो धण। आगओ वा। पादेशाभावपक्षे[17] मनयामिति[18] मकारलोप। द्वित्वम्[19]। अत्ता। शेष पूर्ववत। अप्पणो अत्तणो इति तु आत्मन इति सिद्धमुपादेशादौ[20]।

अतो डो विसर्ग ॥ २८ ॥ He i 37

अकारात्परो विसर्गो डोआदेशमापद्यते। इति डोआदेशे द्रष्टव्यम॥ दकारान्तस्तद्शब्द। अन्त्यलोप[1]। सो।

तस्सौ सोऽक्लीबे तदश्च ॥ २९ ॥ He iii 86

तदश्चकारादेतदश्च तकारस्य सो परे सकारो वा भवति। अक्लीबे अनपुंसके। अय च विकल्पो वाऊलकादेतच्छब्द एव। तच्छब्दे तु नित्यम्।

---

[1] i 8 [2] iv, 4 [3] vii 19 [4] vii 2, Rom ऽअद [5] vii 18 [6] अप्पा R [7] T om the passage from राज वन्नावात to विशेष [8] vii 23 [9] vii 20 [10] vii 21 [11] vii, 22 [12] vii 25 [13] vii 24 [14] *I e* जना (vii 21) असबन्धत्वात [15] vii, 23 [16] vii 20 [17] vii 26 [18] iv, 48 [19] iv, 4 [20] इत्यसिद्ध° R —°सुपा° R and T, vii 26 [21] vii 2

He III 50 **णोणाडिण्विदना ज ॥ २१ ॥**

राजन्शब्दसम्बन्धिनोऽना सहितस्य जकारस्य णो णा इत्यादेशयोर्डि वचने च परे इकारो वा भवति। राइणो। पचे शित्त्वाद्गेर्घे[1]। राआणो। अमि।

He III 53 **इणममामा ॥ २२ ॥**

राजन्शब्दसम्बन्धिनोऽना सहितस्य जस्य अम् आम् इत्येताभ्यां सह इण इत्यादेशो वा भवति। राइण। शसि णोश्[2]। राइणो। राआणो। तृतीयैकवचने।

He III 51 **टो णा ॥ २३ ॥**

राजन्शब्दात्परस्य टावचनस्य णा इत्यादेशो वा भवति[3]।

He III 55 **ङस्ङसिटा णोणोडेण् ॥ २४ ॥**

ङस्ङसिटावचनानां यो णाणादेशा तयो परतो राजन्शब्दसम्बन्धिनोऽना सहितस्य जस्य डिदणित्यादेशो[4] वा[5] भवति। रण्णा। पचे णोणाडिण्वितीकार[6]। राइणा। पचे। राआणा।

He III 54 **भिस्भ्यसामुप्स्वोत् ॥ २५ ॥**

राजन्शब्दसम्बन्धिनोऽना सहितस्य जस्य भिस् भ्यस् आ सुप् इत्येतेषु परेष्वोकारो वा भवति। राईहि। चतुर्थ्याम्। णोङसि ङणि[7]। रण्णो। णोणाडिण्वितीकारे[8]। राइणो। पचे। राआणो। भिस्भ्यसामुप्स्वोदितीकार[9]। राईसुतो। इत्यादि। ङौ। णोणाडिण्वितीकार[10]। राइम्मि। सुपि। भिस्भ्यसामुप्स्वोदितीकार[11]। राईसु ॥

आत्मनशब्दस्य भेद। सयोग इति[12] ह्रस्व।

---

[1] II 5 VII 20 भवति वा T [4] IV 7.
[5] T om वा [6] VII 21 [7] VII 24 [8] VII 21
[9] VII 25 [10] VII 21 [11] VII 25 [12] IV 25

Eighth Section

अथ स्त्रीलिङ्गा प्रदश्यन्ते ॥
रेफान्तो गिरशब्द [1]। अन्यलोपि प्राप्ते।

रो रा ॥ १ ॥ He i, 16

स्त्रीलिङ्गस्यान्यरेफस्य रा इत्यादेशो भवति। गिरा। पण्हाशब्दवत् ॥
मकारान्त किंशब्द । सौ । चतसि च किमो न्क [3]। इति कादेश । टाप्[4]। असादिषु।

कियत्तदोऽस्वमामि सुपि ॥ २ ॥ He iii 33

सुभ्मआवजिते सुपि परे कियत्तद स्त्रियां ङीव्वा भवति। कीओ। अमि ङीप्प्रतिषेधात्क । चतुर्थ्येकवचने अनदन्तलेऽपि बङ्गलाधिकारात्[5] कियत्तद्भ्यो ङस इति[6] सश्चादेशे। कीस। कास।

ईतस्सेस्सा ॥ ३ ॥ He iii, 64

ईकारान्तेभ्य कियत्तद्भ्य परस्य ङस से[8] स्सा इति वा भवति। कीसे[9]। सयोग इति[10] ह्रस्व । किस्सा[11]। आमि । अस्वमामीति निषेधात्[1] ङीभ्र भवति। आसामिति[13] बङ्गवचनाङ्डेसिआदेश सश्चा देशश्च[14]। केसि। कास। ङी। अनिदमेतदस्त्रियति[15] हिआदेश । तच वाङ्गलकादेश कियत्तदोऽस्वमामीति[16] ङीभ्र भवति। काहि। टाबन्ते शेष पण्हाशब्दवत्। ङीबन्ते लक्ष्मीशब्दवत ॥
इदशब्दस्य भेद । पुसि सुनेति[17] इमिआदेश । इमिआ। पक्षे। इदम इम इतीमादेश [18]। इमा। तच।

---

[1] गौर्° R and T [2] VII, 2 [3] VII 4 [4] Pā IV, 1, 4 [5] III, 1 [6] VII 6 [7] ईतस्सेसाद् Tri [8] ङसे स्से R and T [9] किस्से R and T [10] IV 25 [11] T places किस्सा before सयोग [12] VIII 2 [13] IV, 34 [14] VII 7 [15] IV, 36 [16] VIII 2 [17] VII 12 [18] VII 11

He i 131

ऋतुगे ॥ ४० ॥

ऋत्वादिभ्यादेश्चत उत्त्व भवति। प्रायो लुगिति[1] वकारस्य लुक्। अत्यनोपे[2] प्राप्ते।

He i 19

दिक्प्रावृषि ॥ ४१ ॥

दिक्प्रावृषोरन्त्यहल लो भवति। पाउसो। शेष पूर्ववत्॥
सकारान्तो यशस्शब्द ।

He i 30

स्तमदामशिरोनभो नरि ॥ ४२ ॥

मान्त नान्त च शब्दरूप नरि पुसि प्रयोक्तव्यम्। दामन् शिरस् नभस इत्येतान्वर्जयित्वा। इति पुल्लिङ्गम्। आदेर्ज इति[3] ज। अत्यनोप[4]। जसो॥

अदसशब्दस्य भेद ।

He iii 88

सुप्यदसोऽमु ॥ ४३ ॥

सुपि परे अदस स्थाने अमु इति भवति। इति नित्यमम्वादेशे प्राप्ते।

He iii 87

अहङ्गा सुना ॥ ४४ ॥

अदस सुना सह अहत् इत्यादेशो वा भवति। तकारस्तावन्नावप्रदर्शनार्थ। तेन स्त्रियामात्त्व न भवति। अह। पचे। अमू[5]। डौ।

He iii 89

इश्शौ म्मौ[6] ॥ ४५ ॥

अदसो ङिवचनादेशे म्मौ[6] परे इअ अअ इत्यादेशौ वा भवत। इअम्मि। अअम्मि। पचे। अमुम्मि। शेष तरुशब्दवत्॥

इति पुल्लिङ्गा परिसमाप्ता ॥

---

[1] iv 26 [2] vii 2 [3] vii 33 [4] vii 2 [5] vii 43
[6] Thus Tri मौ P and T iv 30 vii 43

सेसिआदेशौ । से । सि । एआण । डोपि[1] । एईण । डसौ । एत्तोएत्ताहे डमिनेतद्[2] । एत्तो । एत्ताहे । शेष सर्वशब्दवत् ॥

प्रतिपद्शब्दस्य भेद ।

प्रतिगेऽप्रतीपगे ॥ ७ ॥ He i 206

प्रत्यादिषु तस्यैकस्य डो भवति । अप्रतीपगे । प्रतीपादिषु न भवति ।

तु समृद्ध्यादौ ॥ ८ ॥ He i, 44

समृद्ध्यादिष्वादेरवर्णस्य दीर्घस्तु[3] भवति ।

अविद्युति स्त्रियामाल् ॥ ९ ॥ He i 15

स्त्रीनिङ्गस्यान्त्यहलो लिदात्त्व[4] भवति । अविद्युति । विद्युच्छब्दे न भवति । रेफलोप[5] । पो व इति[6] वत्वम् । पाडिवआ । पडिवआ ॥

तकारान्त सरित्शब्द । अविद्युति स्त्रियामालित्याकार[7] । सरिआ ॥

सकारान्तोऽप्सरसशब्द ।

स आयुरप्सरसो ॥ १० ॥ He i 20

अनयोरन्त्यहल सो वा भवति ।

थ्यश्चत्सप्तामनिश्चले ॥ ११ ॥ He ii 21

निश्चलवर्जिते थ्य श्च त्स प्स इत्येतेषां छो[8] भवति । अच्छरसा । पक्षेऽन्त्यलोप[9] । अच्छरा । बहुधवाचिलात्सर्वत्र बहुवचनमेव । अच्छर साओ । अच्छराओ । अप्सरा इत्यपि दृश्यतात्रार्षिकबहुत्वमिति[10] धीरस्वामी ॥

अदस्शब्दस्य भेद । सौ । अहवा सुनेति[11] अहदादेश । मुयन्तादे शत्वात्[12] तपरकरणाद्वा टाम्[13] भवति । अह । पक्षे[14] । सुप्यदसोऽमु[15] । अमू । शेष तनुशब्दवत् ॥

इति स्त्रीनिङ्गा परिसमाप्ता ॥

---

[1] VIII 4, P places डोपि before एआण VII 35 [2] II 3 [4] II 4 [5] IV 32 [6] IV 62 [7] VIII 9 [8] च्छो T [9] VII 2 [10] This quotation occurs actually in Kshīrasvāmin's commentary on the *Amarakosa*, edited by Borooah p 68 (I 1 51) [11] VII 44 [12] T adds वा [13] P I IV 1, 4 [14] T om this word [15] VII 43

Ninth Section

अथ नपुसकलिङ्गा प्रदर्श्यन्ते[1] ॥
धनुरशब्द पुल्लिङ्गवत । मकारान्त किशब्द । स्वमो ।

He III, 80 **कि कि ॥ १ ॥**

क्लीबे वर्तमान किशब्द स्वमा सहित किमेव भवति । अन्यच्च कादेश[2] । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । अन्यच्च पुल्लिङ्गवत् ॥
इदशब्दस्य भेद ।

He III 79 **क्लीबे स्वमेदमिणमिणमो ॥ २ ॥**

नपुसकस्येदशब्दस्य सु अम् इत्येताभ्यां सहितस्य इद इण इणमो इत्यादेशा भवन्ति । इद । इण । इणमो । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । शेष पुल्लिङ्गवत ॥
यत्तदेतदामन्यलोपे[3] प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत । अन्यच्च पुल्लिङ्ग वत् । ज । तं । एम । एणमो । एण । एअ । इत्यादि ॥
सकारान्तो धनुसशब्द ।

He I 22 **धनुषि वा[4] ॥ ३ ॥**

धनुशब्देऽन्त्यहलो हो वा भवति । न इति[5] णत्वम् । धणुह । धणु । सकारान्तत्वेऽपि[6] बाहुलकान्नपुसकत्वम् ॥
अदसशब्दस्य भेद ।
अहवा मुणा[7] । अह । मुणदसोऽमु[8] । अमु ॥
इति हलन्ता परिसमाप्ता ॥

---

[1] उच्यन्ते T [2] VII 4 [3] VII 2 [4] हु T [5] IV, 47
[6] VII 42 [7] VII 44 [8] VII 47

Tenth Section

युष्मद्शब्दस्य भेद ॥

सौ ।

युष्मत्सुना तुवतुतुमतुह ॥ १ ॥ He iii

युष्मच्छब्द सुना सहित तुव तु तुम तुह इति चतुर आदेशान्प्राप्नोति। तुवं । तु । तुम । तुह । त इति तु स्वमित्यस्य सिद्धस्य सवरामधेयेति[1] वलोपे द्रष्टव्यम् । जसि ।

जसा भेतुब्भेतुय्हेउय्हेतुब्भ[2] ॥ २ ॥ He iii

युष्मज्जसा सह भेआदिपञ्चकमापद्यते[3] ।

वा ब्भो[4] म्हब्भौ ॥ ३ ॥ He iii

युष्मदादेशसबन्धिनो द्वित्वस्य भकारस्य[5] म्ह ब्भ इत्येतौ वा भवत । इति तुब्भे तुब्भ[6] इत्यनयोर्विकल्पेन म्हब्भौ प्रत्येक भवत । भे । तुब्भे[7] । तुम्हे । तुज्झे । तुय्हे । उय्हे । तुब्भ[8] । तुम्ह । तुज्झ । इति नव रूपाणि । अमि ।

अमा तुमेतुए च ॥ ४ ॥ He iii,

युष्मदमा सह तुमे तुए इत्येतौ चकारात्तुवमादि चतुष्टय[9] चापद्यते । तुमे । तुए । तुव । तुं । तुम । तुह । इति षट । तं इति तु स्वमित्यस्य वलोपे[10] स्वरस्य विन्दुमीति[11] हस्वे च द्रष्टव्यम् । शसि ।

शसा वो च ॥ ५ ॥ He iii,

युष्मच्छसा सह वो इति चकारात भे[12] इत्यादीयादेशानापद्यते । वो । भे । तुब्भे[13] । तुम्हे । तुज्झे । तुय्हे । उय्हे । तुब्भ[14] । तुम्ह । तुज्झ । इति दश । तृतीयैकवचने ।

---

[1] iv, 32 [2] भे° Tri [1] and Tri [3] हे° Tri R and T °तुब्भे° Tri [1] and Tri [3] °तुम्हे° Tri [2] °तुह्हे° R and T °उय्हेतुब्भ Tri [3], °तुयभेतुब्भ Tri [1] °तुम्हेउय्हेतुब्भ Tri [2] °उय्हेतुहह R °तहहउय्हे T [3] हे° R and T [4] ब्भो Tri [1] and Tri [3] ह्हो Tri [2], R and T [5] हकारस्य R and T [6] तुह्हे तुहह R and T see Pischel *de gr Pr* p 3 [7] हे । तुह्हे R and T [8] तुहह R and T [9] x 1 [10] iv, 32 [11] x, 3 [12] हे P and T x, 2 and 3 [13] हे । तुह्हे R and T [14] तुहह P and T

He. III 94 टा भेतेदेदितुमतुमद्[1] ॥ ६ ॥

युष्मट्टावचनेन सह भे इत्यादि पञ्चकमापद्यते[2]।

He III 94 101 ङिटाभ्या तुमएतडतएतुमाडतुमे[4] ॥ ७ ॥

युष्मत् ङिटाभ्यां सह तुमए इत्यादि पञ्चक चापद्यते। भे[5]। ते। दे। दि। तुम। तुमद्। तुमए। तद्[6]। तए। तुमाद्। तुमे। इति दश[8]। भिसि।

He III 95 भिसा भेतुब्भेह्युब्भेह्युय्हेहितुय्हेहि[9] ॥ ८ ॥

युष्मद्भिसा सह भे[10] इत्यादीनि पञ्च[11]। तुब्भेहि उब्भेहीत्यनयोर्वा[12] ब्भो[13] म्हज्झाविति[14] म्हज्झादेशयोश्चत्वारि च रूपाण्यापद्यते[15]। भे। तुब्भेहि[16]। तुम्हेहि। तुज्झेहि। उब्भेहि[17]। उम्हेहि। उज्झेहि। उय्हेहि। तुय्हेहि। इति नव। ङसि।

He III 99 तुब्भोब्भोय्हतइतुहतुहतुम्हतुयतुमतुमेतुमाइतुमोदेतेदि-तुइए[19] ङसा ॥ ९ ॥

युष्मत् ङसा सह तुब्भाद्यष्टादशकमापद्यते[19]। तुब्भोब्भयोर्वा[20] म्हज्झो[21]। तुब्भ[22]। तुम्ह। तुज्झ। उब्भ[23]। उम्ह। उज्झ। उय्ह। तइ। तुह। तुह[24]। तुम्ह[25]। तुय। तुम। तुमे। तुमाइ। तुमो। दे। ते। दि। तु। इ। ए। इति ङावित्रिंशति। आमि।

---

[1] भे° Tri [3] हे° Tri [1] Tri [2] R and T हे P and T [2] Read षट्कमा (?) [4] तुइ° Tri [2] Tri [3] and L. °तुए° the same and T [5] हे R and T [6] तुइ R and T [7] तुए R [8] Read इत्येकादश ( ) [9] Thus Tri [1] and Tri [3] हेतुहहिब्भुहहेब्भु° R and T [10] हे P and T [11] T adds आपद्यते [12] तुहहेहि उहहेहीत्य° I and T [13] हहो R and T [14] x 3 [15] रूपाणि भवन्ति T [16] हे। तुहहेहि P and T [17] उहहेहि R and T [18] Thus Tri तुहहोहहोय्ह° R and T °तुइतुहतुह° T, °तुम्ह° Tri [1] and Tri [2] °तुम्ह° Tri [3] R and T [19] तुहहाद्य° R and T [20] तुहहोहहयोर्वा R and T [1] x 3 [2] तुहह R and T [23] उहह R and T [4] तुह। तुह T [25] तुम्ह R and T

उम्हाणतुब्भतुब्भाणतुमाणतुवाणतुहाणतुब्भवो- भेत्वामा[1] ॥ १० ॥ H8 II

युष्मद्दामा सह उम्हाणादि दशकमापद्यते । तुब्भ तुब्भाण तुब्भ इत्येतेषां वा म्हज्ञौ । उम्हाणतुब्भाणतुमाणतुवाणतुहाणानां[4] क्रमेण पोरिति[5] बिन्दुविकल्प । उम्हाण । उम्हाण । तुब्भ । तुम्ह । तुज्झ[6] । तुब्भाणं । तुब्भाण । तुम्हाण । तुम्हाण । तुज्झाण । तुज्झाण । तुमाण । तुमाण । तुवाण । तुवाण । तुहाण । तुहाण । तुब्भ । तुम्ह । तुज्झ । भो । भे[9] । तु । इति चयोविंशतिः । ङसा ।

तुब्भत्तहितोतुम्ह[10] ङसिना ॥ ११ ॥ H8 II

युष्मत् ङसिना सह तुब्भ[11] त्तहितो तुम्ह इति त्रीणि रूपाण्यापद्यते । तुब्भेत्यस्य[12] वा म्हज्ञौ[13] । तुब्भ[14] । तुम्ह । तुज्झ । तहितो । तुम्ह ।

अथ ङसौ परे प्रत्यादेशा उच्यन्ते ।

तुतुइ[1] ङिम्ङसौ ॥ १२ ॥ H8 III 102

ङिप् सप्तमी । सप्तम्यां ङसौ च परतो युष्मद्यथासङ्ख्यं तु तुइ इत्येतावापद्यते । ङिम्ङस्योर्यथाप्राप्तं तुवादय आदेशा भवन्ति ।

तुवतुमतुहतुब्भ[16] ॥ १३ ॥ H8 III 102

ङिपि ङसौ च परे युष्मत् तुव तुम तुह तुब्भ[1] इति चत्वार्यापद्यते । तुब्भेत्यस्य[15] वा म्हज्ञौ[19] । ङिम्ङस्योर्यथाप्राप्तमेव [9] । ईप्सितयथासङ्ख्य

---

[1] तुम्हाण° Tri1 °तुहह° (without *anusvara*) R and T °तुहहाण° R and T °तुवाणतुमाण° Tri1 and Tri2, °तुहहवोहे° R and T [2] तुहह तुहहाण तुहह R तुहह तुहहाण इत्यनयोर्वा T [3] x 3—T adds इति म्हज्ञादेशौ [4] उम्हाणतुहहाण° R उम्हाणतम्हाण° T [5] iv 14 [6] तुहह । तुम्ह । तुज्झ R and T तुहहाण । तुहहाण R and T the latter places them after तुज्झाण [8] तुहह R and T [9] ह R and T [10] तुब्भ° Tri1 and Tri3 तुहह° Tri2, R and T °तुहितो° Tri [11] तुहह R and T [12] तुहहे° R and T [13] x 3 [14] तुहह R and T [15] °तद् Tri1 [16] °तुब्भ Tri1 and Tri3 °तुज्झ Tri1,2 °तुहह R and T [17] तुहह R and T [18] तुहहे° R and T [19] x 3 [20] °मेवमीप्सित° T

सिद्धयो योगविभाग । तत्र तुर्[1] इत्यादेशादुत्तरस्य ङसे पुनपुसकयो-र्नृनपि ङसिङसोरिति णोआदेशो हितो इत्यादि चतुष्टय[2] च । स्त्रियां तु ङसेश्चयाशिशे इति[3] चतुष्टयं च । तुवादिपट्टे पुनपुसकयो सुगादेशो[4] हितो इत्यादि चतुष्टय[5] च । स्त्रियां तु पूर्ववत् । तथाकारा-न्तस्येन टापि नातश्चेति निषेधाच्छादेशोऽनदन्तत्वान्नास्तीति केचिदाहु । अन्ये तु वाऽन्तकादत्व टाप् न क्रियते। ततश्च शादेशादयश्च[6] भवन्तीत्याहु । तत्र तुरशादेशे । तुरणा । तुरेहितो । तुरत्तो । तुरस्रो । तुरेउ ।[7] तुवादिपट्टे । तुवा। तुवाहि । तुवाहितो । तुवत्तो । तुवाओ। तुवाउ। एव तुमा । तुहा । तुब्भा[10]। तुम्हा । तुज्झा । इत्यादय प्रत्येक[11] पञ्चिदा स्यु[1] । इति पुनपुसकयोऽन्यशादेशै[12] सह ङसौ षटचत्वारिंशद्भिदा । स्त्रियां तु । तुरस्र। तुरेआ। तुरेए। तुरेए। तुरेहितो। तुरत्तो। तुरस्रो। तुरेउ।[14] तुवादिपट्टे। तुवाअ। तुवाआ। तुवाए। तुवाए। तुवा। तुवाहि । तुवाहितो । तुवत्तो । तुवाओ । तुवाउ। एव तुमाअ। तुहाअ। तुब्भाअ[15]। तुम्हाअ। तुज्झाअ। इत्यादय प्रत्येक[16] दश भिदा । इति टावभावपक्षे त्रिसप्तति[1] । टापि पञ्चपञ्चाशत्[18]। एताश्च भिदा प्रक्रिया वर्णेन प्रदर्शिता । यथादर्शन प्रयोज्यम्। न हि वचिरत्रिपर प्रयुज्यत इति हि भाष्यम्[19] । भ्यसि ।

He III, 98

उम्होय्हतुय्हतुब्भ[0] भ्यसि[1] ॥ १४ ॥

भ्यसि परे युष्मत् उम्ह उय्ह तुय्ह तुब्भ[22] इति षडादेशा भवन्ति । भ्यसस्तु यथाप्राप्तम्। तुब्भेत्यस्य[23] वा म्हज्झा[1]। उम्हासुतो। उम्हेसुतो[25]। उम्हाहि । उम्हेहि[3]। उम्हाहितो । उम्हेहितो । उम्हत्तो । उम्हाओ ।

---

[1] ४ 12 [2] IV 54 [3] IV, 21 [4] ४ 8 [5] IV 23 [6] IV 21 [7] ४ 7 [8] ४ 7 [9] 23 and 24 शादेशादेशौ च R [9] T adds wrongly एव तुआदेशेऽपि [10] तुहहा P and T, which places it after तुज्झा [11] R om this word [12] T om सु [13] x 11 [14] T adds again एव तुआदेशेऽपि [15] तुहहाअ R and T which places it after तुज्झाअ [16] R om this word [1] षटसप्तति T [1] अष्टपञ्चाशत् T [19] The *Siddhântal aumudi* तिङन्ते अदादय , before P3 iii 4 83 says —वच परिभाषणे। वक्ति। वक्त । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते [0] °तुब्भ Tri तुहह R and T [1] T om भ्यसि तुहह R and T [3] तुहहे° R and T [4] ४ 3 [5] R om this word [6] T places the e two words after उम्हाउ

उम्हाउ । एव उय्हासुतो । तुय्हासुतो । तुब्भासुतो[1] । तुम्हासुतो । तुज्झासुतो । इत्यादयो नव नव भिदा । आहत्य पुनपुसकयोश्चतुप्पञ्चाशत् भिदा । स्त्रियां तु टावभावे पूर्ववच्चतुप्पञ्चाशत् । टापि तु । उम्हासुतो । उम्हाहितो । उम्हत्तो । उम्हाओ । उम्हाउ । एव उय्हासुतो । तुय्हासुतो । तुब्भासुतो[3] । तुम्हासुतो । तुज्झासुतो । इत्यादय पञ्च पञ्च भिदा । आहत्य चिंशत् । ङी । ङिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे[4] इत्यादेशपञ्चके । तुमए । तइ । तए[5] । तुमाइ । तुमे । तुतुर् ङिम्ङसाविति[6] तु तुआदेशे ङेमिरिति[7] मिरि । तुम्मि । तुव तुम तुह तुब्भ[8] तुम्ह तुज्झ[9] इत्यादेशपञ्चे[10] । ङेरित्यस्मिन्मि[11] । अनिदमेतदस्तु कियत्तदस्स्त्रिया च हि[12] । ङेर्डे[13] । इत्यादेशेषु । तुवत्थ । तुवम्मि । तुवम्मि । तुवहि । तुवे । एव तुमत्थ । तुहत्थ । तुब्भत्थ[14] । तुम्हत्थ । तुज्झत्थ । इत्यादय पञ्च पञ्च भिदा । आहत्य पुन पुंसकयोरेकचिंशद्भिदा[15] । ङ्यन्तादेशे[16] सह षट्त्रिंशत् । स्त्रियां तु न मिरादेशो[17] ङेरित्यस्मिन्मि इत्यादेशपञ्चक[18] च । तुअ । तुआ । तुइ । तुए । तुवाअ । तुवाआ । तुवाइ । तुवाए । एव तुमाअ । तुहाअ । तुब्भाअ[19] । तुम्हाअ । तुज्झाअ । इत्यादयश्चतस्रश्चतस्रो भिदा । आहत्य टावभाव पक्षे[20] अष्टाविंशति । ङ्यन्तादेशे[21] सह चत्वारिंशत् । टापि । तुवादिपञ्चे[22] तिस्रस्तिस्रो भिदा । ङादेशे[23] चतस्र । इति ङ्यन्तादेशे सह[24] सप्तत्रिंशति । सुपि । तुतुर्[25] ङिम्ङसाविति[26] ङादेशे तुवादिपञ्चे च[27] क्वासुपोरिति[28] बिन्दुविकल्पे । तुम्हु । तुम्हु । तुवेसु । तुवेसु । इत्यादयो लिङ्गपक्षेऽपि चतुर्दश भिदा । भ्यसि ङिपि च पुनपुसकवत् ॥

इति युष्मदशब्दविभाग ॥

---

[1] तुहहा* R and T [2] T om this word [3] तुहहा* R and T [4] *तुरतुए R and T x 7 [5] तुइ । तुए P and T [6] x, 12 [7] x, 10 [8] तुहह R and T [9] P om these two words [10] x, 13 [11] x 15 [12] x 30 [13] x 31 [14] तुहहत्थ P and T [15] *भेदा T [16] ङाभा* P and T, x 7 [17] x, 30 [18] See notes 11–13 [19] तुहहाअ R and T See the commentary on x 13 [20] x, 7 [21] तुहहादि* R, x 13 [22] x, 12 [23] R om these two words x, 7 R and T om तुइ x 12 x 11 [24] x, 14

Fifteenth Section

अथास्मदादेरुत्तरे प्रत्यये ।

सौ ।

H8 III 103 अम्हत्तुमा अम्हिहमहअमहम्मयम्मि[1] ॥ १ ॥

अस्मत्तुमा सह अम्हादि षट्कमापद्यते । अम्हि । हि । महअ । अहं । अहम्मि । अम्मि । अमि ।

H8 III 104 भोभेवश्च जसा ॥ २ ॥

अस्मज्जसा सह भो मे वश्च इति चोनादेशाज्ञापद्यते[4] ।

H8 III 105 अम्हेअम्होअम्ह ॥ ३ ॥

अस्मज्जसा सह अम्हे अम्हो अम्ह इति चापद्यते । योगविभाग उत्तरार्थ । भो । मे[5] । वअ[6] । अम्हे । अम्हो । अम्ह ।

H8 III 107 मणेणमिमिममममम्मिअहअम्हमम्ह अमा ॥ ४ ॥

अस्मदमा सह म णे इत्यादि दशकमापद्यते । म । णे । मा । मि । मिम[7] । मम[8] । अम्मि । अह । अम्ह । मम्ह । अमि ।

H8 III 108 णे च शसा ॥ ५ ॥

शसा सहास्मत णे इति चकारात अम्हे अम्हो अम्ह इति [9] चापद्यते । णे । अम्हे । अम्हो । अम्ह । तृतीयैकवचने ।

H8 III 109 115 मिमइममाइमएमे डिटा ॥ ६ ॥

अस्मत् डिवचनेन टावचनेन च सह मोत्यादि षट्कमापद्यते । मि । मइ । ममाइ । मए । मे ।

---

[1] म्मि or मि for अहम्मि Tri [2] •भे• Tri[1] and Tri[3] •हे• Tri[2] P and T •वअ Tri •वय R and T [5] हे वय L and T [4] R om आदेशात् [6] हे P and I [6] वय T मिँ for मिम T, मम for मम Tri[1] and T म R •मम्हअम्ह Tri [8] मिँ T [9] मम R and T [10] xi .

ममणेमञ्चाइममए[1] टा ॥ ७ ॥ He iii

अस्माट्टावचनेन सह मम णे मञ्चाद[1] ममए इति चतुर आदेशानापद्यते। मम। णे। मञ्चाद[1]। ममए। भिसि।

णेअम्हेह्यम्हाह्यम्हेअम्ह भिसा ॥ ८ ॥ He iii,

अस्मात् भिसा सह णे इत्यादि पञ्चकमापद्यते। णे। अम्हेहि। अम्हाहि। अम्हे। अम्ह। ङसि।

अम्हमञ्झमञ्झमइमहमहमे च ङसा ॥ ९ ॥ He iii,

अस्मात् ङसा सह अम्ह इत्यादि सप्तक चकाराद्म्हममी चापद्यते[3]। अम्ह। मज्झ। मज्झ[4]। मइ। मह। मह। मे। अम्ह। मम। आमि।

अम्हेअम्होअम्हाणममाणमहाणमज्झाणमज्झाम्हा-म्हणेणो आमा ॥ १० ॥ He iii,

अस्मादामा सह अम्हे इत्यादेकादशकमापद्यते[5]। क्वासुपोरिति[6] विन्दुविकल्प। अम्हे। अम्हो। अम्हाण। अम्हाण। ममाण। ममाण। महाण। महाण। मज्झाण। मज्झाण। मज्झ। अम्ह। अम्ह। णे। णो। इति पञ्चदश। ङसौ।

मइममम्हमज्झ ङसौ ॥ ११ ॥ He iii,

अस्मात् ङसौ परतो मइ इत्यादि चतुष्कमापद्यते। ङसेषु यथाप्राप्तम्। तत्र ममादिवयादुत्तरस्य ङसे हितो इत्यादादेशपट्के अष्टादश भेदा। मइ इत्यस्मादुत्तरस्य तु हिंतो इत्यादिचतुष्के[8] नुनपोति[9] णोआदेशे पञ्च भेदा। मइणो। मईहिंतो। मइत्तो। मईओ। मइउ। ममा। ममाहि। ममाहिंतो। ममत्तो। ममाओ। ममाउ। एव महा। मज्झा। इत्यादय षट् षट भिदा। इति पुनपुसकयोस्त्रयोविंशति। स्त्रियां तु मइ इत्यादेशादुत्तरस्य शादि चतुष्क[10] हितो इत्यादि चतुष्क[11] च। ममायुक्त रस्य तु पूर्ववदष्टक सप्तक वा[12]। मइअ। मईआ। मईइ। मईए।

---

[1] मञ्चाद् Tri, ममाद् R and I [2] °मज्झा° for °मज्झ° T
[3] xi 12 [4] मज्झा T [5] इत्येकादश° T [6] iv 11
[7] इत्यादेश° T, iv, 21-24 [8] इत्यादेशचतुष्के T iv 21 [9] iv, 64
[10] i, 8 [11] iv, 21 [12] See the commentary on x 13

मईहितो। मइत्तो। मईओ। मईउ। ममाअ। ममाआ। ममाए। ममा। ममाहि। ममाहितो। ममत्तो। ममाओ। ममाउ। एव महाअ। मज्झाअ। इत्यादि। आहत्याष्टचित्वारिंशद्भेदा भवन्ति।

He III 112

अम्हमम भ्यसि ॥ १२ ॥

भ्यसि परे अस्मत् अम्ह मम इत्येतावादेशौ भवतः। भ्यसस्तु यथाप्राप्तम्। तत्र मुतो इत्यादादेशेषु[1]। अम्हामुतो। अम्हेसुतो। ममामुतो। ममेसुतो। इत्यादिनवभेदा। आहत्य पुनपुंसकयो स्त्रियां टाबभावपक्षे[2] चाष्टादश भेदा। टापि तु। अम्हामुतो। अम्हाहितो। अम्हत्तो। अम्हाओ। अम्हाउ। एव ममामुतो इत्यादिपक्षे। आहत्य दश भेदा। ङौ। सिमहममाहमण्मे ङिटित्यादेशपञ्चकम्[3]।

He III 116 117

अम्हममम ज्झमह ङिपि ॥ १३ ॥

ङिपि सप्तम्यां परतोऽस्मदम्हादि चतुष्कमादेशमापद्यते। ङिपो यथाप्राप्तम्। तत्र डेस्त्यस्मिन्मीत्यादादेशपञ्चके[4]। अम्हत्थ। अम्हम्मि। अम्हम्मि। अम्हहि। अम्हे। एव ममत्थ। मज्झत्थ। महत्थ। इत्यादय पञ्च पञ्च भेदा। आहत्य पुनपुंसकयोर्विंशतिः। ङ्यन्तादेशै[5] सह पञ्चविंशतिः। स्त्रियां तु। अम्हाअ। अम्हाआ। अम्हाए। अम्हाए। एव ममाअ। मज्झाअ। महाअ। इत्यादयश्चतस्रश्चतस्रो भिदा। आहत्य टाबभावपक्षे[6] षोडश। टापि द्वादश। ङ्यन्तादेशै सह एकविंशतिः सप्तदश वा भेदा। सुपि। अम्हममम ज्झमह ङिपीत्यम्हादिचतुष्के[8] विन्दुविकल्पे[9]। अम्हेसु। अम्हेसु। ममेसु। ममेसु। मज्झेसु। मज्झेसु। महेसु। महेसु। इत्यष्टौ भेदा[10]। भिस्भ्यस्सुपीत्येत्त्व[11] विकल्पेन केचिदिच्छन्ति। तत्रापि। अम्हसु। अम्हसु। इत्यादयोऽष्टौ भेदा। अम्हादेशे आत्त्वमपीच्छन्ति केचित। अम्हासु। अम्हासु। इति तदाहत्य पुनपुंसकयो स्त्रियां टाबभावे[12] चाष्टादश भेदा। टापि तु। अम्हासु। अम्हासु। इत्यादयोऽष्टौ भेदा ॥

अचाप्यलिङ्गत्वपक्षे ङसौ शोऽादेशाद्यभावात्[13] द्वाविंशतिर्भेदा। भ्यसि ङिपि च पुनपुंसकवत् ॥

इत्यस्मद्शब्दविभाग ॥

---

[1] IV, 27 [2] See the commentary on x 13 [3] XI, 6
[4] मीत्यादेश° T see p 13 notes 11–13 [5] XI, 6 [6] See the commentary on X, 13 [7] XI 6 [8] XI 13 [9] IV 14
[10] इत्यादयोऽष्टौ भिदा T [11] IV 16 [12] See the commentary on X, 13 [13] IV 54 see the commentary on XI 11

Twelfth Section

अथ प्रातिपदिकावस्थायामेव केषांचित्प्रकियाविशेष प्रदर्श्यते ॥

दर्शनम् । मनस्विनी । अतिमुक्तकम्[1] ।

शर्षेतप्रवज्रेष्वित्[2] ॥ १ ॥ He ii

शर्षे[3] इत्येतयोस्तप्ते वज्रे च सयुक्तस्यान्यहल प्राग्रित्त्व वा भवति । शीर्ष्णमिति[4] मन् । न इति[5] णत्वम् । दरिसण । पचे ।

स्वरेभ्यो वक्रादौ ॥ २ ॥ He i

वक्रादिषु यथादर्शन प्रथमादिभ्य स्वरेभ्य परो विन्दुर्भवति । रेफलोप[6] । दसण । तु समृद्धादावित्यात्त्वम् । वलोप[8] । द्वितीयस्वरात्प रतो विन्दुश्च[9] । माणसिणी ।

णो वातिमुक्तके ॥ ३ ॥ He i

अतिमुक्तके तवगस्य णत्व वा भवति ।

कामुकयमुनाचामुण्डातिमुक्तके मो डलुक् ॥ ४ ॥ He i

कामुकादिषु मकारस्य डानुबन्धो लुग्भवति । डित्त्वाच्चेष स्वर सानुनासिकोच्चार[10] । ककटड इति[11] सयुक्तककारस्य लुक् । प्रायो लुगित्यन्यककारस्य[12] लुक ।

यष्ट्युत्तिर[13] ॥ ५ ॥ He i

इति यष्ट्युत्तिलम्[13] । तृतीयस्वरात्परतो विन्दुश्च[14] । अणिउतअ । अइउतअ[15] । अणिउत्तअ[16] । अइमुत्तअ । इति च दृश्यते ॥

विआस । वलोवे[17] ।

---

[1] अतिमुक्त R and T [2] शर्षे° Tri शप° R and T [3] श ष R and T [4] IV 29 [5] IV 47 [6] IV 32 [7] VIII 8 [8] IV 32 लोप R [9] XII, 2 [10] II, 6 [11] IV 45 [12] IV, 26 [13] यष्ट्युत्ति° Tri [1] and Tri [2] यष्ट्युत्ति° Tri [3] R, and T [14] XII 2 [15] अइउत्तअ R [16] T om this word [17] IV 32

He i 43

शेर्लुप्तयवरशेर्दि ॥ ६ ॥

शषसानां लुप्तयवरशषसानामादे स्वरस्य दीर्घो भवति । संयोगे उपरधोवर्तमानानां यवरशषसानां लोपे सति योऽवशिष्टा शषसास्तेषा मादेरचो दीर्घो भवतीत्यर्थः । शेषादेशस्येति[1] द्वित्वे प्राप्ते ।

He ii 97

दीर्घान्न ॥ ७ ॥

लाक्षणिकादलाक्षणिकाच्च दीर्घात्परयो शेषादेशयोर्द्वित्व न भवति । षीसामो ॥

तीर्थम् । दुःखम् । दक्षिण[2] । दीर्घ ।

He ii 92 91

न वा तीर्थद् खदक्षिणदीर्घे ॥ ८ ॥

एषु संयुक्तस्य ह्रस्व न वा भवति ।

He i 104

तीर्थे ह्रूल्[3] ॥ ९ ॥

तीर्थे ईत ऊत्त्व भवति । हि[4] । हकारे सति । तूह । ह्रस्वाभावपक्षे[5] । तित्थ । दुह । ह्रस्वाभावे । कगटड इति[6] शिष्टामूष्मलोपे । दुक्ख ।

He i 45

हे दक्षिणेऽस्य ॥ १० ॥

दक्षिणशब्दस्यादेरक्षणस्य दीर्घो भवति । हे । चस्य हकारे सति । दाहिणो । पक्षे । च इति[7] खस्य द्वित्व च[8] । दक्खिणो ।

He ii 1 1

रो दीर्घात् ॥ ११ ॥

दीर्घशब्दात्स्वार्थे रो वा भवति । दीहरो । राभावे । दीहो ॥

स्वप्न ।

He ii 108

नात्स्वप्ने ॥ १२ ॥

स्वप्ने संयुक्तस्य नकारात्परागित्त्व भवति ।

He i 46

स्वप्नादाविल् ॥ १३ ॥

स्वप्नादिष्वादेरक्षणस्य इत्त्व भवति । सिक्खानित्यम्[10] । नवरामधेति[11] वलोप । पो व[12] ।

---

[1] IV 4 [2] ण R and T [3] ह्रूल T1 [4] T om हि [5] भावे P [6] IV, 45 XII, 6 [7] VIII 6 [8] IV, 4 [10] II, 4 [11] IV, 32 [12] IV 62

नीवीस्वप्ने वा ॥ १४ ॥ He i, 259

अनयोरस्य मो वा भवति । सिमिणो । सिविणो ॥

अभिज्ञ ।

ज्ञो जोऽविज्ञाने ॥ १५ ॥ He ii 83

ज्ञामवन्यिनो अकारस्य लुग्वा भवति । विज्ञानशब्दे[1] न भवति । खघथधभामिति[2] हत्वम् । शेषादेशस्येति[3] जकारस्य द्वित्वम् । अहिज्जो । लुगभावपक्षे ।

ज्ञस्नो ॥ १६ ॥ He ii 42

ञ स्न इत्येतयोर्णत्व भवति ।

ज्ञो णोऽभिज्ञादौ ॥ १७ ॥ He i, 56.

अभिज्ञादिषु[4] ज्ञकारादेशस्य णस्यावर्णस्य उत्त्व भवति । अहिणू । ण इति किम् । अहिज्जो । अभिज्ञादाविति किम् । प्राज्ञ । पण्णो । पज्जो ॥

द्वारम् ।

उत्करवल्लीद्वारमात्वच ॥ १८ ॥ He i 58, 79, 81

उत्करवल्लीद्वारशब्देषु मात्वच्प्रत्यये च आदेरवर्णस्य एत्त्व तु[5] भवति ।

द्वोर्द्वारे ॥ १९ ॥ He i 79

द्वारे दकारवकारयो प्रयायेण लुग्भवति ।

वा च्छद्मपद्ममूर्खद्वारे ॥ २० ॥ He ii 112

एषु स्वोरन्त्यस्य हल[6] मागुत्त्व वा भवति । दार । वार । दुवार ॥

आर्द्रम् ।

वार्द्रे उदोत् ॥ २१ ॥ He i 82.

आर्द्रशब्दे आदेरवर्णस्य उत्त्वमोत्त्व च वा भवत ।

---

[1] विज्ञाशब्दे R and T [2] VI 4 [3] II, 4 [4] °आदौ T [5] II, 3 [6] I 8 °रन्त्यहल R

लो नार्द्रे ॥ २२ ॥

आर्द्रे लोप्तल[1] वा भवति। लो ऊ इति[2] ऊकारः। उऊढं। ओऊढं। ऊढं। ओढं। वह। ओहे। वहे॥

गव्या।

Hē i 5 — **गव्यादौ ॥ २३ ॥**

गव्यादिष्वादेरवर्णस्य एत्त्व भवति।

Hē ii 24 — **द्यय्यर्यां ज्ज ॥ २४ ॥**

द्य य र्य इत्येतेषां अकारो भवति। संयोग इति[3] सत्वेन हस्व। सेज्जा॥

उत्पात।

Hē i 67 — **न वाद्ययोत्खातादौ ॥ २५ ॥**

अद्ययेपूत्खातादिषु च आदेरातो[4] हस्वो न वा भवति। पूर्वमुपरि वमयुज इति[5] दिर्लोप अकार। उक्कायो। उव्वायो॥

प्रस्ताव।

Hē i. 45 — **स्त ॥ २६ ॥**

सकारस्य थो भवति।

Hē i, 68 — **घञि वा ॥ २७ ॥**

घञनिमित्तस्यादिभूतस्याकारस्य[6] हस्वो वा भवति। पत्थो। पत्तावो। क्वचिन्न भवति। राग। रागो॥

पानीयम्।

Hē i 101 — **वा पानीयगे ॥ २८ ॥**

पानीयादिष्वादेरीकारस्य ह्रस्व वा भवति। पाणिअ। पाणीअ॥

युधिष्ठिर।

---

[1] i 8 [2] iv 63 [3] iv, 25 [4] आदेरतो R and T
[5] iv 6 [6] Pā iii 3 27

उ युधिष्ठिरे[1] ॥ २९ ॥ He i 96

युधिष्ठिरे आदेरित उत्त्व वा भवति ।

मुकुलादौ ॥ ३० ॥ He i 107

मुकुलादिष्वादेरुकारस्य अद्भवति । खघथधभामिति[2] हत्वम् । कगटडेति[3] पकारलोप ।

हरिद्रादौ ॥ ३१ ॥ He i 254

हरिद्रादिषु रस्य लत्व भवति। गुरुट्ठिओ। जन्नट्ठिओ। गुहिट्ठिओ ॥
उच्छ्वास । उत्सव ।

दोदोऽनुत्साहोत्सन्न[4] ऊ शसि ॥ ३२ ॥ He i 114

ग्रकारभकारयो परयोरुदित्युपसगस्य दकारेण सह ऊत्त्व भवति ।
उत्साहोत्सन्नशब्दौ वर्जयित्वा । ऊसासो । ऊसवो ॥
पुष्करम् ।

ष्कस्कोर्नाग्नि ॥ ३३ ॥ He. ii, 4

ष्क स्क इत्येतयोर्नाग्नि सज्ञायां खो भवति ।

स्तौ ॥ ३४ ॥ He i 116

सयुक्ते परे आदेरुत ओत्त्व भवति । पोक्खर ॥
बृहस्पति ।

तु बृहस्पतौ ॥ ३५ ॥ He i, 138

बृहस्पतौ ऋत रदुतौ तु[5] भवत ।

भ्यौ[6] बृहस्पतौ तु वही ॥ ३६ ॥ He ii 137

बृहस्पतौ चकारहकारयोर्यथासख्य भकारयकारौ तु[5] भवत ।

श्लेष्मबृहस्पतौ तु फो ॥ ३७ ॥ He ii 55

अनयो फोर्द्वितीयस्य सयुक्तस्य[8] फो भवति तु[5] ।

---

[1] उयुधि° Tri [1] [2] vi 4 [3] iv 45 [4] दोदोः Tri उदोदोः R and T [5] ii 3 [6] Thus Tri [5] ह्यौ all other MSS [7] हकार° R and T [8] T om this word

He II 69

सो वृहस्पतिवनस्पत्यो ॥ ३८ ॥

अनयो मयुक्तस्य सकारस्तु[1] भवति। विहप्फई। वुहप्फई। वहप्फई। विहस्सई। वुहस्सई। वहस्सई। भअप्फई[2]। भअस्सई[2]। आदेशाभावे कगटडेति[3] सलोप। विहप्पइ। वुहप्पई। भअप्पई[2]। महप्पई। इति द्वादश भिदा ॥

आदृत।

He I 143

दिरादृते[4] ॥ ३९ ॥

आदृते ऋतो दिरादेशो भवति। कगटडेति[3] दलोप। दीर्घानेति[5] द्वित्वप्रतिषेध। आदिओ ॥

दृप्त।

He I 144

दृप्तेऽरि. प्पा ॥ ४० ॥

दृप्ते ऋत पकारतकाराभ्यां सह अरि इत्यादेशो भवति। दरिओ ॥

ऋद्धि।

He I 140

केवलस्य रि[6] ॥ ४१ ॥

केवलस्य व्यञ्जनेनासपृक्तस्य ऋतो रिर्भवति। रिद्धी ॥

सदृश। सदृच। सदृक।

He I 142

दृशि टक्सक्क्षिपि[7] ॥ ४२ ॥

टक सक[8] क्षिप इत्येतदन्ते दृशि धातौ ऋतो रित्व भवति। पूर्वव्याकरणप्रक्रियया[9] टक सक[1] क्षिपिति व्यवहार। अह इति[10] निषेधात् द्वित्वाभाव। सरिसो। सदृशादिलाक्षत्वम्[11]। सरिच्छो। अत्यलोप[12]। सरी ॥

युष्मादृश।

He I 246

अर्थपरे तो युष्मदि ॥ ४३ ॥

अर्थपरे युष्मच्छब्दे यस्य तकारो भवति।

II 3 [2] हअ° R and T [3] IV 45 [4] द्वि आदृते R [5] IV, 45 [6] VII 7 रि Tri [7] T om this Sūtra [8] स for सक R and T °क्षिनि Tri and Tri—See Pischel on He I 142 [9] स I and T [10] प्रतीत्या T [11] स R and T [12] IV 1 [13] IV 2 [14] VII 2

श्मष्मस्सह्लामस्सरश्मौ म्ह ॥ ४४ ॥ He² ii 74

श्म ष्म स्स ह्ल इत्येतेषां म्ह इत्यादेशो भवति। स्सरश्मिशब्दयोन भवति। तुम्हारिसो ॥

दैत्य ।

दैत्यादौ ॥ ४५ ॥ He i, 151

दैत्यादिष्वादेरच अइ इत्यादेशो भवति।

त्योऽचैत्ये ॥ ४६ ॥ He ii 13

चैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति। दच्चो ॥

धैर्यम्।

ई धैर्ये ॥ ४७ ॥ He i 153

धैर्ये एच इत्त्व भवति।

धैर्ये र ॥ ४८ ॥ He ii 64

धैर्ये र्यस्य रो वा भवति। धीर। चय्यर्या ज इति[1] जत्वम्। धिज्ज ॥

चयोदश। अष्टादश। चयोविंशति ।

एत्साञ्झला चयोदशगेऽच ॥ ४९ ॥ He i 165

चयोदशादिष्वादेरच साच्चेन परेण हला सह एत्त्व भवति।

रल् सप्तत्यादौ ॥ ५० ॥ He i 210

सप्तत्यादौ तवर्गस्य रत्व भवति। जिस्वात्रित्यम्[2]।

प्रत्यूषदिवसदशपाषाणे तु ह ॥ ५१ ॥ He i, 262 263 ii 14

प्रत्यूषादिषु श्रूयमाणो हकारस्तु[3] भवति। तेरह[4]। तेरस।

ष्ट ॥ ५२ ॥ He ii 34

ष्टस्य ठो भवति। अट्ठारह। अट्ठारस।

---

[1] xii 24 [2] ii 4 [3] ii 3 [4] तेरहो R and P

Hs I 55 वा.

विंशतिषु त्या घोपत् ॥ ५३ ॥

विंशतिप्रकारेषु तिं इत्ययमादेश आदि विन्दो त्रिंशित्[1] क्रोपो भवति। त्रिंशात्पूर्वस्य दीर्घः[2]। चटलसात् टाप्[3]। तिंशीया ॥

स्फटिके ।

Hs I 18*

स्फटिके[4] ॥ ५४ ॥

स्फटिके इत्यस्य को[5] भवति ।

Hs I 180

निकषस्फटिकचिकुरेषु ह ॥ ५५ ॥

एषु इत्यस्य हस भवति । कढिहो ॥

भट ।

Hs I, 195

टो ट ॥ ५६ ॥

ऋषवृक्षात्मादो स्थितस्यात्र परस्य टकारस्य टस्तं भवति । भरो ॥

पयदय । पयागत । दृष्ट ।

Hs II 43

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः ॥ ५७ ॥

एषु णोणकारो[7] भवति । पणरम । अट्ठणोय[8] । पणामा । स्वप्नादाविलितोक्त्वम्[9] । दिण्णा ॥

मन्मथ ।

Hs I 214

मन्मथे ॥ ५८ ॥

मन्मथे आदेमस्य णो भवति ।

Hs II 61

न्मो म ॥ ५९ ॥

अस्य मो भवति । वम्महो ॥

ललाटम् ।

Hs I 257

लो ललाटे च ॥ ६० ॥

ललाटे आदेर्लकारस्य णो भवति ।

---

[1] II 4 [2] II 6 [3] P. IV, I 1 [4] R and T on this Sūtra (Tri. I 3 20) [5] को R and T [6] दत्त R and T I 8 [7] T om this word VII 2 [8] XII 13

पक्काङ्गारललाटे तु ॥ ६१ ॥ He I 47

एत्वादेरस्य इत्वं तु[1] भवति। टो ड इति डलम्।

ललाटे डलो [2] ॥ ६२ ॥ He ii 123

ललाटे डनयोर्बहुलं[4] भवति। णिडाऊ। णडाऊं॥

स्थूल [5]।

स्थूले रलूनश्चौत् ॥ ६३ ॥ He i 124 255

स्थूले लस्य लिद्रत्वं[6] भवति। तत्सनियोगेन च स्थस्य थोत्वं भवति। थोरो॥

स्नुषा।

स्नुषाया णह फो ॥ ६४ ॥ He i 261

स्नुषाशब्दे फोद्वितीयस्य णो [8] णह इत्यादेशस्तु[9] भवति। मनयामिति[10] नकारलोप। सुण्हा। सुसा॥

विन्ध्य। याह्यम्।

ध्यह्योर्झल् ॥ ६५ ॥ He ii 26

ध्य ह्य इत्येतयोर्झित्[11] झस्य भवति। हलि ङञणनामिति[1] विन्दु। वर्गेऽन्त्य इति ञलम्[13]। विञ्झो[14]। पक्षे विन्दुरेव। विन्झो[15]॥

यतुलम्।

तस्याधूर्तादौ ट ॥ ६६ ॥ He ii, 30

तस्य टो भवति। धूर्तादौ न। वट्टुओ। अधूर्तादाविति किम्। धुत्तो॥

मन्यु। चिह्नम्।

---

[1] ii 3 [2] xii, 56 [3] डमो Tri डलओ R and T
[4] डऊघो• R and T [5] खूण R and T [6] ii 4
[7] •सां Tri, •सा R and T [8] i 4 [9] ii 3 [10] iv, 48
[11] ii 4 [1] vi, 5 [13] vi 6 ञ्यादाविलस्य R and T
[14] वञ्झो I and T [15] The Prākrit form of याह्यम् is missing

वा न्तर्म्भो मन्युचिह्नयो ॥ ६७ ॥

अनयोर्यथासंख्यं सयुक्तयो[1] न्त म्भ इत्येतौ वा भवत । मन्तू । मन्तु । चिध । चिन्ध । वाङ्मनकादाटेरपि चकारस्य प्रायो भूमिति भुक्ति । इध । पधे । अप्पणहत्थणा[2] एह इति[3] एहादेश । चिण्ह ॥

पुष्पम । स्पन्दनम् ।

प्पस्पो फ ॥ ६८ ॥

प्प स्प इत्येतयो फो भवति । पुप्फं । फन्दण ॥

ब्रह्मचर्यम् । आचार्य । सौन्दर्यम् ।

स्याद्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ ६९ ॥

स्यात् भव्य चैत्य इत्येतेषु चौर्यसमेषु च सयुक्तस्य यकारात्परागित्त्व भवति । धम्मम्मल्लामिति[4] म्हादेश । बम्हचरिअ ।

गौण्डागे[5] ॥ ७० ॥

गौण्डादिभ्यादेरेच[6] उत्त्व भवति । मुदरिअ ।

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ ७१ ॥

ब्रह्मचर्यसौन्दर्ययोश्चकारादाश्चर्ये च र्यस्य डिदेर[7] इति भवति । बम्हचेर । मुदेर ।

आचार्ये चो हृस्व ॥ ७२ ॥

आचार्ये चकारसबन्धिन आतो ह्रस्वो भवति । चकारादित्त्व च । आअरिओ । आइरिओ ॥

पर्यन्त ।

वा पर्यन्ते ॥ ७३ ॥

पर्यन्ते यस्य डेरो वा भवति । पेरन्तो । पज्जन्तो । यय्यया ज[8] । पज्जतो ॥

आश्चर्यम् ।

---

[1] T om this word [2] R and T om ह [3] v, 1 [4] xii 44 [5] Thus Tri [6] गौण्डागेषु Tri[1] and Tri गौण्डागेदिषु R and T T adds च [7] डेरच T [8] iv 7 [9] xii 24

अरीअरिज्जमार्ष्ये[1] ॥ ७४ ॥ H.

आर्षे यस्य अर रीअ[1] रिज्ज इत्यादेशा भवन्ति। अच्चत्सप्तामिति[2] लुक्[3]। अच्छअर। अच्छरीअ[4]। अच्छरिज्ज। डेरो ब्रह्मचर्येति[5] डेरादेशे। अच्छेर। चोर्यसमत्वात्[6]। अच्छरिअ॥

आश्लिष्ट।

आश्लिष्टे लधौ ॥ ७५ ॥ He

आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासङ्ख्यं लधौ भवत। आळिट्ठो॥

स्तब्ध।

ठढौ स्तब्धे ॥ ७६ ॥ He

स्तब्धे संयुक्तयोर्यथासङ्ख्यं ठढौ भवत[7]। ठड्ढो॥

आरब्ध[8]।

तो ढो रश्चारब्धे तु[9] ॥ ७७ ॥ He

आरब्धे संयुक्तस्य तकारो भवति। तत्सनियोगेन रस्य च ढ। आढत्तो। वयोरभेदाद्बवरामिति[10] लुक्। आरद्धो॥

प्रेम। स्तोत्र। यौवनम्।

तैलादौ ॥ ७८ ॥ He

तैलादिषु यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च द्वयोर्द्वित्वं भवति। तेल्लं। पेम्म। सोत्त। ऐच एइ[11]। आदेअ[12]। जोव्वण॥

छात्र। रत्नम्।

क्षारत्नेऽन्त्यहल ॥ ७९ ॥ He

क्षारत्नशब्दयोः संयुक्तस्यान्त्यहल आगमत्वं भवति।

---

[1] रीअ Tri[1] रिज्ज Tri[2], Tri[3] I and T [2] रिज्ज P and T
[3] VIII 11 [4] च्छ्ल P and T [5] अच्छरिअं R and T
[6] XII 71 XII 61 [8] त्त T [9] R and T om this word
[10] II 3 [11] IV 12 [12] V 17 [13] VII 33

AUGARCHAND BHYRODAN SETHIA
JAIN LIBRARY

He ii 44

वा नग्नो मन्युचिह्नयो ॥ ६९ ॥

नग्नशब्दावयवस्य मयुक्तयो[1] ग्न ग्ध इत्येतौ वा भवत । मग्गू । मग्गू । चिध । बाहुलकादादेरपि चकारस्य प्रायो लुगिति लुकि । दध । पक्के । अण्णत्थ्रुल्लणा[2] एह इति[3] एहादेश । चिण्ह ॥

पुष्पम् । स्पन्दनम् ।

He ii 53

प्पस्पो फ ॥ ६८ ॥

प्प स्प इत्येतयो फा भवति । पुप्फं । फन्दण ॥

ब्रह्मचर्यम् । आचार्य । सौन्दर्यम् ।

He ii 107

स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ ६९ ॥

स्यात् भव्य चैत्य इत्येतेषु चौर्यसमेषु च सयुक्तस्य यकारात्प्रागित्त्व भवति । रम्मम्मन्महामिति[4] म्हादेश । बम्हचरित्र ।

He i, 160

शौण्डगे[5] ॥ ७० ॥

शौण्डादिष्वादेरेच उत्त्व भवति । सुदरिअ ।

He i 63 i, 63

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ ७१ ॥

ब्रह्मचर्यसौन्दर्ययोश्चकारादाश्चर्ये च र्यस्य डिदेर[6] इति भवति । बम्हचेर । सुंदेर ।

He i, 73

आचार्ये चो ह्रस्व ॥ ७२ ॥

आचार्ये चकारसबन्धिन आतो ह्रस्वो भवति । चकारादित्त्व च । आचरिओ । आइरिओ ॥

पर्यन्त ।

He i 58 ii 63

वा पर्यन्ते ॥ ७३ ॥

पर्यन्ते यस्य डेरो वा भवति । पेरन्तो । पेरे । दयया ज[7] । पज्जन्तो ॥

आश्चर्यम् ।

---

[1] T om this word iv 26 [3] P and T om इ
[4] v 1 [5] xii 44 [6] Thus Tri [3] शौण्डगेषु Tri [1] and Tri [2] शौण्डागेदिषु P and T T adds च °देरच T [5] iv, 7
[7] xii 34

अरीअरिज्जमाश्चर्ये[1] ॥ ७४ ॥ He ii 6

आश्चर्ये यस्य अर रीअ[1] रिज्ज[2] इत्यादेशा भवन्ति। अच्चत्सम्भामिति[3] कृतम्[4]। अच्चअर। अच्चरीअ[5]। अच्चरिज्ज। डेरो ब्रह्मचर्येति[6] डेरादेशे। अच्चेर। चोयसमत्वात्[7]। अच्चरिअ॥

आश्लिष्ट।

आश्लिष्टे लधौ ॥ ७५ ॥ He ii, 49

आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासङ्ख्यं लधौ भवत। आलिद्धो॥

लब्ध।

ढढौ स्तब्धे ॥ ७६ ॥ He ii, 39

स्तब्धे संयुक्तयोर्यथासङ्ख्यं ढढौ भवत[8]। ढड्ढो॥

आरब्ध[9]।

तो ढो रश्चारब्धे तु[10] ॥ ७७ ॥ He ii 139

आरब्धे संयुक्तस्य तकारो भवति। तत्सनियोगेन रस्य च ढ। आढत्तो। वयोरभेदाज्जवरामिति[11] मुक। आरद्धो॥

प्रेम। स्रोत। यौवनम्।

तैलादौ ॥ ७८ ॥ He ii 98

तैलादिषु यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च हलो द्वित्वं भवति। तेल्लं। पेम्म। सोत्त। ऐच एइ[12]। आदेर्ज[13]। जोव्वणं॥

क्ष्मा। रत्नम्।

क्ष्मारत्नेऽन्त्यहलः ॥ ७९ ॥ He ii 101

क्ष्मारत्नशब्दयोः संयुक्तस्यान्त्यहल आगमत्वं भवति।

---

[1] रीअ Tri[1], रिअ Tri[2] Tri[3] R and T [2] रिज्ज R and T
[3] viii 11 [4] कृतं R and T [5] अच्चरिअं R and T
[6] xii 71 [7] xii, 60 [8] ता T [9] R and T om this word
[10] ii, 3 [11] ix, 32 [12] v, 17 [13] viii 33

He ii 12 **क्षमायां कौ ॥ ८० ॥**

पृथिव्यां वर्तमाने क्षमाशब्दे[1] क्ष्मो [2] ह्मो भवति । क्ष्मा । रक्खध ॥

प्रेप्य । प्रेक्षम ।

He ii 106 **लादक्लीवेषु ॥ ८१ ॥**

सयुक्तस्य लकारात्परयोर्नित्यं भवति । क्लीवप्रकारेषु[3] न । सिक्खो । सिक्खाए । अक्लीवेष्विति[4] किम् । क्लीव [5] । कोवो[5] । वयोरभेदात्प्रायो लुगिति[6] वकारलोप ॥

रिक्तधम् ।

He ii 107 **स्निग्धे त्वदितौ[7] ॥ ८२ ॥**

स्निग्धे सयुक्तस्य नित्यागत्वमित्त्वं च भवत । सणिद्ध । सिणिद्ध । पक्षे । णिद्ध ॥

स्नेह । स्नेहाग्न्योर्वेत्यत्वम्[8] । सणेहो । पक्षे । णेहो ॥

कृष्ण ।

He ii 110 **कृष्णे वर्णे ॥ ८३ ॥**

वर्णवाचिनि कृष्णशब्दे सयुक्तस्यान्त्यहल प्रागदितौ तु[9] भवत । कसणो । कसिणो । कण्हो । वर्ण इति किम् । कण्हो । विष्णु ॥

आलानम्[10] ।

He ii 111 **लनोरालाने[11] ॥ ८४ ॥**

आलाने[12] लकारनकारयोरन्त्ययो भवति । आणाळ ॥

हरिद्रा । छाया । हरिद्रादाविति[13] किम् । हलम् ।

He i 88 **मूषिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् ॥ ८५ ॥**

मूषिकादिष्वादेरिकारस्याकारो भवति । रेफलोप [14] ।

He iii 34 **हरिद्राच्छाये ॥ ८६ ॥**

अनयोर्डोप् वा भवति । हळद्दी । हळद्दा ।

---

[1] वर्तमानस्य क्षमाशब्दस्य T 1 8 [2] Thus Tri [3] and Tri [3] °क्लेषु all other MSS [4] क्लव for क्लीव R and T [5] कक्वो R and T [6] iv 26 ii 1 [7] iv 46 स्नेहाग्न्यो चेत्यत्व R and T [8] ii 3 [9] आक्रान्तं P [10] ळनो° Tri [1] and R ळणो° T राळाने Tri [1] Tri [2] and R °राळणे T [1] आळाने R आळाणे ळकारणकार° T [13] xii 31 [14] iv 32

छायाया होऽकान्तौ ॥ ८७ ॥ He i, 249

छायाशब्दे यस्य हत्वं तु[1] भवति। कान्तौ[2] न। छाही[3]। छाहा। छाई। छाआ। अकान्ताविति किम्। मुहच्छाआ। मुखशोभेत्यर्थः॥

कुरुचरी।

प्रत्यये ॥ ८८ ॥ He iii 31

टिदादिप्रत्ययान्तविहितो ङीविह[4] वा भवति। कुरुचरी। पक्षे विकल्पसामर्थ्यादेव टापि[5]। कुरुचरा॥

शतृशानजन्तयोर्भेदः। हसे हसने। पढ मपणे। हस् अत। सह आन। इति स्थिते।

शतृशानच[6] ॥ ८९ ॥ He iii, 181

शतृशानचोर्माण न्त इत्येतौ प्रत्येकं भवतः।

हलोऽक् ॥ ९० ॥ He iv, 239

हलन्तस्य धातोरगागमो भवति।

वा लड्लोट्शतृषु[7] ॥ ९१ ॥ He iii 158

लट्लोट्शतृषु[8] परतोऽत एत्त्वं वा भवति। हसेतो। हसतो। हसेमाणो। हसमाणो। सहेंतो। सहतो। सहेमाणो। सहमाणो। स्त्रियां तु।

स्त्रियामी च ॥ ९२ ॥ He iii 18[9]

स्त्रियां शतृशानचो स्थाने ईत्त्वं चकारात् माण न्त इत्येतौ च भवन्ति। हसई। पुंसोऽजातेर्ङीर्भवेति[9] ङीप्। हसमाणी। हसेमाणी। हसती। हसेंती। पक्षे। हसमाणा। हसता। अप्राप्ते विभाषात्वाच्चचा देशमाणन्ताभ्यामिव विभाषा न भवति। तच स्थानिवद्भावेनोगित्त्वात्[10] उगितश्चेति[11] प्राप्तो ङीप्प्रत्यय प्रत्यय इति सूत्रेण[1] विकल्पेन

---

[1] R adds [illegible] [2] T adds तु [3] VII 86, छाह R and T
[4] PT IV, 1 15 [5] PT IV 1 4 [6] °शानच Tri °शानचो R and T
लड्° Tri [8] लट्° Tri [1] Tri R and T [8] °च्छतृषु R
[9] VIII 4 [10] PT I 1 56 [11] PT IV 1 6 [1] VII, 88

भवतीत्याङ्क । हसेंती । हसती । हसेमाणी । हसमाणी । हसेंता । हसता । हसेमाणा । हसमाणा ॥

पतिगृहम् । वेणुवनम् । यमुनातटम् । वधूमुखम् ।

He ii 144

अपतौ घरो गृहस्य ॥ ९३ ॥

गृहस्य घर इति वा भवति । पतिशब्दो न चेत्पर ।

He i 4

दिहो मिथस्से ॥ ९४ ॥

से समासे[1] दीर्घह्रस्वा अन्योन्यस्य बहुल भवत । पईघर । पहघर । वेणुवण । वेणुवण । कामुकयमुनेति[2] लुक । समुदायापेक्षयानादित्वात्प्रायो लुगिति[3] तकारस्य लुक । जउणाअड । जउणअड । वहुमुह । वधूमुह ॥

कुसुमप्रकर । आत्मानस्तम्भ ।

He ii 8

स्तम्भे ॥ ९५ ॥

स्तम्भे स्तो सयुक्तस्य खकारस्तु[4] भवति । हलि डजणणामिति[5] मकारस्य विन्दु । खभो । पच्चे । स्त इति थत्वम् । थभो ।

He ii 9

वा से ॥ ९६ ॥

से समासे शेषादेशयोर्द्वित्व वा भवति । कुसुमप्पअरो । कुसुमपअरो । आणाऊक्खभो[6] । आणाऊत्थभो ॥

प्रमुक्त । परवश ।

He ii, 2

कश्शक्तमुक्तदष्टमृदुत्वरुग्णेषु ॥ ९७ ॥

एषु स्तो[7] ककारो वा भवति ।

प्रमुक्तादौ ॥ ९८ ॥

प्रमुक्तादौ समासे यथादर्शन व्यञ्जनस्य द्वित्व वा भवति । पमुक्को । पमुक्को । पम्मुक्को । पमुत्तो । परव्वसो[10] । परवसो ॥

एकम् एकम् । एकेन एकेन । एक बहुव्रीहिवदिति[11] बहुव्रीहिवन्नावेन नित्यं सुपो लुकि[12] प्राप्ते ।

---

[1] Tri i 1 8 [2] °वन I [3] xii 4 [4] ii 26 [5] ii 5
[6] vi 5 but this rule does not include म xii 26 [8] xii 84
[9] i, 8 [10] परवस्सो T [11] Pā viii 1 9 [1] Pā ii 4 71

वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु ॥ ९९ ॥ He iii, 1

वीप्सार्थात्पदात्परस्य सुप स्थाने तदचि वीप्सार्थसबन्धिन्यचि परे मस्तु[1] भवति। एकमेकं। एकमेकेण। पक्षे सुपो लुकि लोप इत्यकारलोपे[2] च। एक्केक्क[3]। इत्यादि। समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया अन्यत्वानन्यत्वयो रुभयोरपि सभवादन्यलोपस्य[4] भावाभावौ प्रयोगतोऽनुसर्तव्यौ। यथा। सज्जन। सज्जणो। सज्जणो। सज्जिचु। सज्जिकचू। सज्जिकचू। तणुणा[5]। तणगुणा। तणुणा। इत्यादि। सद्धा। उणअ। इत्यत्र तु अथदुदोति[6] निषेध। तत्र च[7] वाङ्मलकात्रित्यमेव सधि ॥

निस्सह। दुस्सह।

निर्दुरि वा ॥ १०० ॥ He i, 13

निर्दुरोरन्यहलो लोपो वा भवति। णिसहो।

दुरो रलुकि तु ॥ १०१ ॥ He i 115

दुरो रेफलोपे सति आदेरत ऊत्त्व तु[8] भवति। दूसहो। दुसहो। अन्यलोपाभावे कगटडेति[9] सलोपे शोर्लुप्तयवरशोदिरिति[10] दीर्घे। णीसहो। दूसहो। वाङ्मलकात्सलोपाभावे। णिस्सहो। दुस्सहो ॥

मन्तमणवन्तमाआलुआलडरड्लउल्लडत्ता[11]मतुप ॥ १०२ ॥ He ii 159

मतुप्प्रत्ययस्य मन्तादादेशा यथाप्रयोगं भवन्ति। पुण्णमतो। धणमणो। भत्तिवतो। हणुमा। णेहाळू। लोप इति[12] लोप। जडाळो। गहिरो। सोहिळ्लो। दप्पुक्कडो[13]। माणइत्तो[14]। अत्र लोपो वाङ्मलकात्र भवति ॥

एतावत्। यावत्। तावत्। इयत्। कियत्।

वतुपो[15] डित्तिअ एतल्लुक् चैतद्यत्तद ॥ १०३ ॥ He ii, 156

एतद्यत्तद्भ्य परस्य वतुपो डित्[1] इत्तिअ इति भवति। एतदो लुक् च। एतावत्। इत्तिअ। यावत्। जित्तिअ। तावत्। तित्तिअ।

---

[1] ii 3 Pi ii 1 71 [3] iii 7 [4] एक्कक्क P and T [5] xii 2 [6] तणुणा T [7] xii 2 [8] T om च [9] ii 3 [10] iv 10 [11] xii 6 [12] °आलुआल° Tri °आकुआळ° R and T °डळ्ळ° T °इत्ता Tri , °इता Tri [1], Tri [3] P and T [13] iii, 7 [14] दप्पिळ्लो R [15] °इतो R and T [16] मतुपो Tri [1] [1] ii, 7

He i 157 **किमिदम्भ्यां डेत्तिअडित्तिलडेद्दह[1] ॥ १०४ ॥**

किमिदम्भ्यामेतद्यत्तद्भ्यश्च[2] परस्य षष्ठ्यर्थो डित[3] एत्तिअ[4] इत्तिअ एद्दह इत्यादेशा भवन्ति । एतदकं च । केत्तिअ । कित्तिअ । केद्दह । एत्तिअं । इत्तिअं । एद्दह । एत्तिअ[5] । इत्तिअ । एद्दह[6] । जेत्तिअ । जित्तिअ । जेद्दह । तित्तिअ[7] । तेत्तिअ । तित्तिअ । तेद्दह ॥

युष्मदीय ।

He ii 147 **केर इदमर्थे ॥ १०५ ॥**

इदमर्थे[8] विहितस्य कप्रत्ययस्य[9] केरो भवति । अधपर इति[10] तकार । तुम्हकेरो ॥

पौनरुक्त्यम् ।

He ii 164 **त्यस्य तु डिमात्तणौ ॥ १०६ ॥**

त्यप्रत्ययस्य डित[11] इमा त्तण इत्येतौ तु[12] भवत । पीणिमा । पीणत्तण । पक्षे । पीणत्त । त्यस्येति किम् । पीणआ । पीणदा ॥

चन्द्र ।

He ii 164. **स्वार्थे तु कश्च ॥ १०७ ॥**

स्वार्थे कप्रत्ययस्तु[13] भवति । ककारोच्चारणं पैशाचिकभाषार्थम्[14] । चन्दओ ॥

हसिता ।

He ii 145 **इरश्शीलाद्यर्थस्य ॥ १०८ ॥**

शीलधर्मसाध्वर्थविहितस्य तृनादे[15] प्रत्ययस्य इर इति भवति । हसनशील । हसिरो ॥

He iii 132 **तादर्थ्ये डेस्तु ॥ १०९ ॥**

तादर्थ्ये डे सस्तु[16] भवति । देवस्[17] । देवाय । देवार्थमित्यर्थ ॥

---

[1] °डेद्दह Tri °डोद्दह R and T [2] R and T om च [3] IV 7
[4] एत्तिह R and T [5] एत्तअ R [6] T om these three words
जत्तिअ R and T [8] XII 103 [9] I 5 IV 3 120
[10] Thus Tri[1] and Tri[3] Tri[2] R and T om इति I 1 IV 3 1
[11] XII 43 [12] IV 7 [13] II 3 [14] XX 4
[15] Pā III 3 135 [16] IV 18, II 3 [17] देवस्स R and T

THIRTEENTH SECTION

अथाव्ययविभाग ॥

पुनर्[1] ।

शिष्णुड्नपुनरि तु ॥ १ ॥ He i 65

नपुनरशब्दे[2] अन्त्यहल शिदिकारो[3] लुक च तु[4] भवति । णउणाइ । णउणा । पचे । णउण । णउणो इति तु सिद्धावस्थायामतो डो विसग इति[5] डोआदेशे द्रष्टव्यम् । पुणाइ इति च दृश्यते ॥

उपरि ।

त्वदुत उपरिगुरुके ॥ २ ॥ He i 109 109

उपरिगुरुकयोरादेरुकारस्य अत्त्व तु[4] भवति । स्वरेभ्यो वक्रादाविति[6] विदु । अवरि । उवरि[7] ॥

यथा । तथा । अथवा । न वाव्ययोत्खातादाविति[8] ह्रस्व । जह । जहा । तह । तहा । अहव । अहवा ॥

सदा ।

इत्तु सदादौ ॥ ३ ॥ He i 72

सदादिष्वादेराकारस्य इत्त्व तु[4] भवति । सइ । सआ ॥

इति भणितम् ।

इतो तो वाक्यादौ ॥ ४ ॥ He i 91

वाक्यादिभूते इतिशब्दे तकारसबन्धिन इत अत्वमवति । इअ भणिअ ॥

यावत् । तावत् ।

एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्जीवितावटावर्तमानतावति व ॥ ५ ॥ He i 271

एवमेवादिष्वन्तर्वर्तमानस्य वकारस्याचा सहितस्य[9] लुग्वा भवति । अन्त्यलोप[10] । जा । जाव । ता । ताव ॥

इदानीम् ।

---

[1] T om this word [2] R and T om न [3] II 5 [4] II 3 [5] VII 28 [6] XII 2 [7] अवरि । उवरि T [8] XII 25 [9] °स्याचसहितस्य T [10] T om this word VII 2

अभ्युपगमे आम[1] ॥ १३ ॥ He ii 177

अभ्युपगमे आम[1] इत्यव्यय प्रयोक्तव्यम् ॥

त वाक्योपन्यासे ॥ १४ ॥ He ii, 176

त इत्यव्यय वाक्योपन्यासे प्रयोज्यम् ॥

णइचेअचिअच्च[2] एवार्थे ॥ १५ ॥ He ii 184

अवधारणार्थे[3] णइ चेअ चिअ च्च[4] इति चत्वार प्रयोक्तव्या[5] ॥

हड्डि[6] निर्वेदे ॥ १६ ॥ He ii 192

निर्वेदे हड्डीति प्रयोज्यम् ॥

मिवपिवविवचिअवइ इवार्थे ॥ १७ ॥ He ii 182

इवार्थे[7] मिव पिव विव चिअ व इति षट् वा[8] प्रयोज्या ॥

किरडरहिर किलार्थे ॥ १८ ॥ He ii 186.

किर डर हिर इति किलार्थे वा प्रयोज्या ॥

अम्मो[9] आश्चर्ये ॥ १९ ॥ He ii 208

अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोज्यम् ॥

आनन्तर्ये णवरिअ[10] ॥ २० ॥ He ii 188

णवरिअ इत्यानन्तर्ये प्रयोज्यम् ॥

केवले णवर[11] ॥ २१ ॥ He ii 187

केवलेऽर्थे णवर इति प्रयोज्यम् ॥

वा सख्या मामिहळाहळे[12] ॥ २२ ॥ He ii 195

सख्या आमन्त्रणे[13] मामि हळा हळे इति वा प्रयोज्यम् ॥

---

[1] आम् Tri[1] and T [2] °च्च Tri °च्छ R and T [3] °णेऽर्थे R [4] च्छ R and T [5] प्रयोक्तव्या T [6] हड्डी He ii, 192 [7] T om this word [8] T om वा [9] अम्हो Tri[3] अह्मो Tri and T [10] णवरि Tri[1] [11] T om this Sūtra. [12] °हलाहले Tri[2a] and Tri[3] [13] सख्यामन्त्रणे T

Hē ii 195 दे समुखीकरणे च ॥ २३ ॥

अभिमुखीकरणे धकारान्तस्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोक्तव्यम् ॥

Pr ii, 3 अणणाइ नञर्थे ॥ २४ ॥

नञर्थे अण णाइ इति प्रयोक्तव्यम् ॥

R ii, 107 मणे[1] विमर्शे ॥ २५ ॥

विमर्शे मणे इति प्रयोक्तव्यम् ॥

Hē ii 191 माइ मार्षे ॥ २६ ॥

माइ इति मार्षे प्रयोक्तव्यम् ॥

Hē ii 183 लक्षणे जेणतेण ॥ २७ ॥

जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोक्तव्यौ ॥

Hē ii 2 खोऽवायोता ॥ २८ ॥

अव अप उत इत्येते ओ इति तु[2] प्रयोक्तव्या । ओआरो। अवतार अपकारो[3] वा। ओ विरएमि। उत विरचयामि[4]। पचे । अवआरो। इत्यादि ॥

प्रत्येकम् ।

Hē ii 210 प्रत्येकम पाडिएक्कपाडिक्क[5] ॥ २९ ॥

पाडिएक्क[6] । पाडिक्कं ॥

Hē ii 212 उहरा इतरथा ॥ ३० ॥

Hē ii 211 उअ[10] पश्य ॥ ३१ ॥

उअह[11] इति च दृश्यते ॥

इति सकलविद्याविशारदस्य समुद्रबन्धयज्वन सूनुना
सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे
प्राकृतभाषायां सुबन्तविभाग समाप्त ॥

---

[1] मणे Tri [2] माइ Hē ii 191 [3] खोदवा° Tri [2] and Tri [3] पोता Tri [1] and Tri [2b], °पोतो Tri [2a] and Tri [3] °पोत P and T [4] ? [5] Thus Tri अपतारो R and T [6] Thus Tri वित्तामि R विव्यामि T [7] R and T om this word [8] R and T om this Sūtra (Tri ii 1, 69) [9] T om this word [10] उअ Tri [1] उव Tri [2] Tri [3] R and T [11] उअह Tri [1], उवह Tri [2] and Tri [3] इवह R and T

Fourteenth Section

अथ तिङन्तविभक्तय[1] प्रदर्श्यन्ते ॥

हसे हसने। यह मर्षणे। वर्तमाने लट्[2]। हस् ति। सह ते। इति स्थिते।

लटस्तिप्राविजेच्[3] ॥ १ ॥ He iii, 13

लडादेशो तिप् त इत्येतौ प्रत्येकमिच् एच् इति भवत । चकारो ऽरचितीति[4] विशेषणार्थो । इजादीनां प्रत्येक तिबाद्यादेशत्वादच धातूनां परस्मैपदित्वादिति विशेषाभाव । हलोऽगित्यगागम[5]। वा लङ्लोडित्येत्त्वम्[6]। अपद् इति[7] निषेधाद्यादेशगुणवृद्धयो[8] न भवन्ति। हसेद् । हसद् । हसेए । हसए । सहेद् । सहद् । सहेए । सहए । द्वित्वविवक्षायां द्विवचनस्य बहुवचनमिति[9] झिझी भवत ।

झिझौ न्तिन्तेद्रे ॥ २ ॥ He iii 14

लडादेशौ झिझौ[10] । तयो[11] न्ति न्ते द्रे इति त्रयो भवन्ति । हसेंति । हसेंते । हसेद्रे । हसंति । हसंते । हसद्रे । सहेंति । सहेंते । सहेद्रे। सहंति। सहंते। सहद्रे। द्रगादेशे एत्त्वपक्षे लोप इत्येकारलोपे[1] । हसिरे । सहिरे । इति रूपमित्यन्ये ।

सिप्थास्सेसि[13] ॥ ३ ॥ He iii 15

लडादेशौ सिप्थासा प्रत्येक से सि इति भवत । हसेसे । हससे । हसेसि । हससि । सहेसे । सहसे । सहेसि । सहसि ।

थध्वमित्थाहचौ ॥ ४ ॥ He iii 16

लडादेशौ थध्वमौ प्रत्येकमित्था हच् इति[14] भवत । हचि चकार इहहचोर्हस्वेति[15] विशेषणार्थ । वा लङ्लोडित्येत्त्वे[16] लोप इत्येकारलोप[1] । हसित्था । सहित्था । एत्त्वाभावपक्षे बहुलाधिकारादेकपदेऽपि[18] गुणे[19] सयोग इति[20] स्वरूपेण द्रुत्वे च । हसेत्था । सहेत्था । हादेशे । हसेह । हसह । सहेह । सहह ।

---

[1] तिङ्विभक्तय R P̄i iii 2 123 [2] °विधेचि Tri [1], °विधेच् Tri [4] xiv 13, द्रुचितीति T [5] xii 90 [6] xii 91 iii 2 [8] P̄i vi 1 78 87, and 88 [9] iv 8 [10] P̄i iii 4 78 [11] R om this word [12] iii 7 [13] °सी Tri [1] and Tri [2] [14] T om इति [15] xviii 10 [16] xii, 91 [17] iii 7 [18] बाहुलकाधि° T, iii 1 and 2 [19] P̄i. vi 1 87 [20] iv 25

He ii 196 दे समुखीकरणे च ॥ २३ ॥

समुखीकरणे चकारात्सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोज्यम् ॥

He ii, 190 अणणाइ नञर्थे ॥ २४ ॥

नञर्थे अण णाइ इति प्रयोज्यम् ॥

He ii 190 मणे[1] विमर्शे ॥ २५ ॥

विमर्शे मणे इति प्रयोज्यम् ॥

He ii 191 माइ मार्षे ॥ २६ ॥

माइ इति मार्षे प्रयोज्यम् ॥

He ii 183 लक्षणे जेणतेण ॥ २७ ॥

जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोज्यौ ॥

He i 172 ओऽवापोता[2] ॥ २८ ॥

अव अप उत इत्येते ओ इति तु[4] प्रयोज्या । ओआरो। अवतार अपकारो[5] वा। ओ विरएमि। उत विरचयामि[6]। पचे । अवआरो। इत्यादि ॥

प्रत्येकम् ।

He ii 210 प्रत्येकम पाडिएक्कपाडिक्क[8] ॥ २९ ॥

पाडिएक्क[7] । पाडिक्क ॥

He ii 210 इहरा इतरथा ॥ ३० ॥

He ii 211 उअ[10] पश्य ॥ ३१ ॥

उअह[11] इति च दृश्यते ॥

इति सकलविद्याविशारदस्य समुद्रबन्धयज्वन सूनुना
सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे
प्राकृतभाषार्या सुबन्तविभाग समाप्त ॥

---

[1] मणे Tri माइ He ii 191 [2] खोद्दवा° Tri [2] and Tri [2a], °पोता Tri [1] and Tri [2b], °पोतो Tri [3] and Tri [3], °पोत R and [4] ii 3 [5] Thus Tri अपतारो R and T [6] Thus Tri विरसामि P विरयामि T [7] R and T om this word [8] R and T om this Sūtra (Tri ii, 1 69) [9] T om this word [10] Tri [1] उव Tri [2] Tri [2a] R and T [11] उअह Tri [1] उवह Tri [2] Tri [3] इवह P and T

Fourteenth Section

अथ तिङन्तविभक्तय[1] प्रदर्श्यन्ते ॥

हसे हसने। पह मर्षणे। वर्तमाने लट[2]। हस् ति। सह् ते। इति स्थिते।

लटस्तिप्राविजेच्[3] ॥ १ ॥ H8 III, 139

लडादेशो तिप् त इत्येतौ प्रत्येकमिच् एच् इति भवत । चकारौ उरचितौति[4] विशेषणार्थौ । इजादीनां प्रत्येक तिवाद्यादेशत्वादच धातूनां परस्मैपदित्वादिति विशेषाभाव । हलोऽगित्यागम[5]। वा लङ्लोडित्येत्त्वम[6]। अपद् इति[7] निषेधाद्यादेशगुणवृद्धयो[8] न भवन्ति। हसेइ । हसए । हसेए । हसए । सहेइ । सहए । सहेए । सहए । द्वित्वविवक्षायां द्विवचनस्य बहुवचनमिति[9] झिझो भवत ।

झिझौ न्तिन्तोडरे ॥ २ ॥ H8 III 142

लडादेशौ झिझौ[10] । तयो [11] न्ति न्ते डरे इति त्रयो भवन्ति । हसेंति । हसेंते । हसेडरे । हसंति । हसंते । हसडरे । सहेंति । सहेंते । सहेडरे। सहंति। सहंते। सहडरे। डरादेशे एत्त्वपक्षे लोप इत्येकारलोपे[1] । हसिरे । सहिरे । इति रूपमित्यन्ये ।

सिप्थास्सेसि[13] ॥ ३ ॥ H8 III 140

लडादेशौ सिप्थासौ प्रत्येक से सि इति भवत । हसेसे। हससे। हसेसि। हससि। सहेसे। सहसे। सहेसि। सहसि।

थध्वमित्याहचौ ॥ ४ ॥ H8 III 143

लडादेशौ थध्वमौ प्रत्येकमित्या हच् इति[14] भवत । हचि चकार इहहचोहश्चेति[15]विशेषणाथ । वा लडलोडित्येत्त्वे[16]लोप इत्येकारलोप [17]। हसित्था । सहित्था । एत्त्वाभावपक्षे बहुलाधिकारादेकपदेऽपि[18] गुणे[19] संयोग इति[20] स्वरूपेण द्वित्वे च । हसेत्था । सहेत्था । इादेशे । हसेह । हसह । सहेह । सहह ।

---

[1] तिङ्विभक्तय R [2] PT III 2 123 [3] •विधेचि Tri [1], •विधेच् Tri [2] [4] XIV 13, उचितौति T [5] XII, 90 [6] XII 91 [7] III 2 [8] PT VI 1 79 87 and 88 [9] IV, 8 [10] PT III 1 78 [11] R om this word [12] III 7 [13] •सी Tri [1] and Tri [2] [14] T om इति [15] XVIII, 10 [16] XII 91 [17] III, 7 [18] वाऽमनक्याधि• T III 1 and 2 [19] PT VI 1 87 [20] IV 25

II 1 182 दे मनुष्योक्तौ च ॥ २३ ॥

मनुष्योक्तौ प्रकाशनार्थयोः कारकयोः च दे इति प्रयोक्तव्यम् ।

II 1 183 दाराद्वा नमर्थे ॥ २४ ॥

नमर्थे दार इति प्रयोक्तव्यम् ।

II 1 184 मणे[1] विमर्शे ॥ २५ ॥

विमर्शे मण इति प्रयोक्तव्यम् ।

II 1 185 मार[1] मार्थे ॥ २६ ॥

मार इति मार प्रयोक्तव्यम् ।

II 1 186 त्रिप्रभृतौ त्रेणतेरा ॥ २७ ॥

त्रेण तण इत्येता आदेशा भवन्ति प्रयोक्तव्याः ।

II 1 187 त्वोऽत्रापोत्ता[2] ॥ २८ ॥

अव अप उत्तरयोः त्वो इति यु[3]ष्मदादेशाः । अवधारो । अवसार अवका रो[4] वा । अपो विरहति । उत विरहदा[5]ति[6] । पचे । अवधारो । इत्यादि ।

प्रयोजनम् ।

II 1 188 प्रत्येकम पादिएक्कपादिक्क[7] ॥ २९ ॥

पादिएक्कं । पादिक्कं ।

II 1 189 इतरा इतरमा ॥ ३० ॥

II 1 190 उअ[10] पश्य ॥ ३१ ॥

उअह[11] इति च दृश्यते ।

इति मकरन्दविद्याविशारदस्य मगुद्रबन्धुपदस्य सुमुना
भिधेरात्मजेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे
प्राकृतभाषायां सुबन्तविभाग समाप्त ॥

---

[1] मणे Tri मार Hr ॥ 191 [2] त्वोऽत्रा° Tri[1] and Tri[2] °पोत्ता Tri[1] and Tri[2] °पोतो Tri and Tri[3] °पोत R and T [3] ॥ 3 [4] Thus Tri , अवतारो L and T [5] Thus Tri. वित्सामि R वित्यामि T [6] R and T om this word. [7] R and T om this Sūtra (Tri ॥ I 69) [8] T om this word [10] उअ Tri[1] उअ Tri[2] Tri[3], R, and T [11] उअह Tri[1], उअह Tri[2] and Tri[3], इअह R and T

Forty-eighth Section

अथ सिद्धविभक्तय[1] पदसंज्ञे ॥

इमे इमसे। यह मयंधे। वर्तमाने अह[2]। इम इति। यह से। इति सिद्धे।

ल्टस्सिप्राविजेच[3] ॥ १ ॥

अकारेणो सिप् ण इत्येतौ प्रत्येकमित्य एव इति भवत । चकारो ऽरत्वितीति[4] विशेषणार्थो । इत्यादीना प्रत्येके तिबादेरित्यादेश्च धातुनो परस्मैपदित्यादिति विशेषणाभाव । इत्यो ऽनित्यगतेरर्थ[5]। या अकर्मोदितिच्चम[6]। अकर्म इति निषेधादयादेशनुप्रयुक्तया[7] स भवति। इमेह । इमह । इमेए । इमए । महह । महह । महए । महए । द्विवचनबहुवचनयोरित्यस्य[8] बहुवचनमिति[9] त्रिषु भवत ।

भिर्भो त्रिन्तेष्वरे ॥ २ ॥

अकारेणो त्रिप्रा[10] । मयी[11] त्रि भे इरे इति त्रयो भवति । इमेति । इमेभि । इमेइरे । इमति । इमसे । इमइरे । महति । महसे । महइरे । महेति । महसे । महइरे । इरादेशे एकारपक्षे लोप इत्येकारस्यापि[12]। इमिरे । महिरे । इति रूपनिष्पत्ति ।

सिप्यामोमि[13] ॥ ३ ॥

अकारेणो सिप्यामो प्रत्येक मे सि इति भवत । इमेमे । इमसे । इमेमि । इमामि । महमे । महसे । महमि । महामि ।

थ्यमित्याद्यौ ॥ ४ ॥

अकारेणो थ्यमा प्रत्येकमित्या एव इति[14] भवत । इथि थकार इहहचोर्हमेति[15] विशेषणार्थ । या अकर्मोदितिच्चम[16] लोप इत्येकारस्लोप[17]। इमित्या । महित्या । एकाभावपक्षे अकारा धिकारादेकपटेऽपि[18] गुणे[19] संयोग इति[20] स्वरूपेण ह्रस्वो भ । इमेत्या । महित्या । हादेशे । इमेह । इमह । महह । महह ।

[1] सिद्धविभक्तय R [2] Pā iii 2 123 [3] •विधेयि Tri 1, •विधेस् Tri 2 [4] xiv, 1 अरित्तीति T [5] xii 90 [6] xii 91 [7] xii 2 [8] Pā vi 1, 78 87 and 89 [9] iv 8 [10] Pā iii, 1 78 [11] R om this word [12] iii 7 [13] •मी Tri 1 and Tri 2 [14] T om इति [15] xviii, 10 [16] xii, 91 [17] iii, 7 [18] अकारलोपाधि• T, iii, 1 and 2 [19] Pā vi, 1, 87 [20] iv, 25

He III 131

मि मिचिटी[1] ॥ ५ ॥

अकारादेशा मिमिटा मि इति भवति ।

He III, 134

तु मो ॥ ६ ॥

अदन्ताद्धातोरुत्तरे आत्मनि भवति । हसामि । पचे एत्वेन[2] । हसेमि । उभयाभावपचे । हसमि । एव महामि । महेमि । महमि ।

He III 144

मोममु मम्महिङ[3] ॥ ७ ॥

अकारादेशा मम्महिङो मो म मु इति त्रयो भवन्ति ।

He III 145

मोममुष्विच्च ॥ ८ ॥

अकारान्ताद्धातोर्मामम्मुषु परेषु अत इत्त्व मकारागमश्च स्यादात्मनि[4] भवति । हसिमो । हसिम । हसिमु । हसामो । हसाम । हसामु । उभयाभावे एत्वे[5] । हसेमो । हसेम । हसेमु । सर्वाभावपचे[6] । हसमो । हसम । हसमु । एव महिमो । महिम । महिमु । महामो । महाम । महामु । महेमो । महेम । महेमु । महमो । महम । महमु ।

भू सत्तायाम् ।

He IV 60

होहुवहवा भुवस्तु ॥ ९ ॥

भवतेर्धातो होहु अव हव इति त्रय आदेशास्तु भवन्ति । होइ । अवइ । हवइ[7] ।

He IV 238

अचोऽचाम् ॥ १० ॥

धातुष्वर्थात् स्थानि अचो बहुल भवन्ति । हिपइ । जेप हसिवत् ।

He IV 240

त्वनत ॥ ११ ॥

अकारान्तवर्जितखाजन्तस्य धातोरणागमस्तु भवति । तिप्तिपो[8] इत्यादिषु चतुर्ष्वपि[9] प्राप्तेषु[10] ।

---

[1] मिमिविटी Tri [2] II 3 [3] XII 91 [4] °हिङ् Tri °हिडी R and T [5] सर्वाभावे R [6] इत्यादिष्वपि चतुर्षु T [7] XIV, 1 and 3

अत एवैच्से ॥ १२ ॥ He iii, 145

इति तिप्पिपोरादेशौ एच् से[1] इत्येतावकारान्तादेव भवतो नान्यस्मा दिति नियमात् एच् से इत्येतौ न भवत । वा लड्लोडित्येत्वम्[2] । होएइ । होएए । होअइ । होअए । होइ । होएसे । होअसे । होएसि । होअसि । होसि । भ्वादौ[3] ।

हुरचिति[4] ॥ १३ ॥ He iv, 61

चिद्वर्जिते प्रत्यये परे भुवो ऊ इत्यादेशस्तु[5] भवति । त्वनत इत्यागमे[6] । ऊएति । ऊअति । पचे । ऊति । ह्वादेशाभावपचे । होएति । होअति । होति । ऊएते । ऊअते[7] । ऊते । होएते । होअते । होते । ऊएइरे । ऊअइरे । ऊइरे । होएइरे । होअइरे । होइरे । अत एवैच्से इति[8] नियमात् से न भवति । ऊएसे । ऊअसे । ऊएसि[9] । ऊअसि । ऊसि । ऊएइत्था । ऊअइत्था । होएइत्था । होअइत्था । होइत्था । हचि[10] चित्त्वेन ह्वादेशाभाव[11] । होएह । होअह । होह । ऊआमि । ऊएमि । ऊअमि । ऊमि । होआमि । होएमि । होअमि । होमि । ऊइमो । ऊइम । ऊइमु । ऊआमो । ऊआम । ऊआमु । ऊएमो । ऊएम । ऊएमु । होइमो । होइम । होइमु । होआमो । होआम । होआमु । होएमो । होएम । होएमु । होअमो । होअम । होअमु । ऊमो । ऊम । ऊमु । होमो । होम । होमु । आदेशानामभावपचे । भू इ । इति स्थिते ।

उवर्णस्याव ॥ १४ ॥ He iv 233

धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अव इत्यादेशो भवति । भवइ । शेष हसिवत् । ह्वादेशे[11] तु विधानसामर्थ्याद्वादेशाभाव । अवादेशे क्रियमाणे हवादेशेनैव[1] सिद्धत्वात् व्यर्थ स्यात् ॥

पुनरपि हसादिषु लक्ष्येव विशेष प्रदर्श्यते ।

---

[1] xiv 1 and 3 [2] xiv 91 [3] भ्वादौ T xiv 2 [4] ऊरचिति Tri [2] and Tri [3], ऊरचि Tri [1], ह्वचिति R and T [5] ii, 3 [6] xiv 11 [7] P om this word [8] xiv 12 [9] R om this word [10] xiv 4 [11] xiv 13 [1] xiv 9 ह्वादेशे० R

He I, 1[1] लडलृटोश्च जर्जार्[2] ॥ १५ ॥

लडलृटोश्चकाराद्विध्यादिषु च विहितस्य स्थाने रितौ[3] ज आ इत्येतौ भवत ।

He III 159 ज्जाज्जे[4] ॥ १६ ॥

ज्जा ज्ज इत्येतयो परतोऽत[5] एत्त्व भवति । हसेज्ज । हसेज्जा । पुरुषवचनेऽप्येते एव रूपे ॥

He III, I 8 मध्ये चाजन्तात् ॥ १७ ॥

अञ्जादातौ प्रकृतिप्रत्ययवयोर्मध्ये चकारात्प्रत्ययस्य च स्थाने रितौ[3] ज आ इत्येतौ भवतो लडलृटोर्विध्यादिषु च। होज्ज। होज्जा। इत्यादि। न लक्षण इत्यागम[6]। ज्जाज्ज इत्येतत्। होएज्जा। होज्जा। होएज्ज। होएज्जा। भवादौ। ऊज्जारे। ऊज्जारे[7]। इत्यादि। ऊएज्जारे। ऊएज्जारे। ऊज्ज। ऊज्जा। ऊएज्ज। ऊएज्जा। अन्ये त्वन्येषामपि मकाराज्जामिमावादेशावित्यिच्छन्ति। होज्ज। भवति भवेत् भवतु अभवत् अभूत् बभूव भूयात् भविता भविष्यति अभविष्यद्वा ॥

चिञ् चयने। धुञ् कम्पने।

He IV 211 णो हश्च चिजिपूधूधुसुहुलूभ्य[10] ॥ १८ ॥

चि जि पू धू धु सु हु लू इत्येतेभ्य परो ण[11] इत्यागमो भवति। तत्सन्नियोगेन हश्च। दीर्घस्य च ह्रस्व[12]। चिणइ। अचोऽचामित्यचि[13]। धुणइ। धुणइ[14]। बहुलाधिकारात्क्वचिदिकल्प[15]। तव।

He IV 23 योरेइ ॥ १९ ॥

इय उय यु। तस्य धातोरिवर्णोवर्णयोरेदोतौ यथासख्य भवत ।

---

[1] जजारी Tri.[2] [3] I 3 III 3 161 [3] IV 19 [4] ज्जाज्जे Tri ज्जाज्जो R and T [5] T om अत [6] XIV, II XII, 16 [7] XIV 3 [8] ऊज्जारेइ। ऊज्जारेइ R and T [10] T om this compound [11] ण Tri णो R and T [12] दीर्घस्य ह्रस्वस्य R [13] XIV 10 [14] T om this word. [15] III 1

उच्चिणइ । उच्चेइ । उच्चेइ[1] । इत्यादि । अस्योवर्णस्याव इत्यस्य प्रयोगवशात् व्यवस्था द्रष्टव्या । शेषं पूर्ववत् ॥

डुकृञ् करणे ।

कृञ कुण ॥ २० ॥ He iv, 65

कृञ कुण इति तु[2] भवति । कुणइ । हसिवत्प्रक्रिया । पक्षे ।

अर उ ॥ २१ ॥ He iv, 234

धातोरन्यस्य चवर्णस्य अर इति भवति । करइ ॥

वृप सेचने । डप आकर्षणे । मृप तितिक्षायाम् । डप तुष्टौ ।

अरि वृषाम् ॥ २२ ॥ He iv, 235

वृषप्रकाराणां धातूनामृवर्णस्य अरि इत्यादेशो भवति । शोसल[4] । हलोऽक[5] । वरिसइ । करिसइ । मरिसइ । हरिसइ ॥

रुष रोषे । शुष शोषणे । पुष पुष्टौ । दुष वैकृत्ये । तुष प्रीतौ ।

रुषगेऽचा[6]दि ॥ २३ ॥ He iv 236

रुषादिषु धातुष्वचो दीर्घो भवति । रूसइ । सूसइ । पूसइ । दूसइ । तूसइ ॥

शक्लृ शक्तौ । पच सेचने । चुट छेदने । कुप क्रोधे । णप्ल आदर्शने ।

शकगे ॥ २४ ॥ He iv 230

शकादिष्वन्त्यस्य हे रूपे भवत । सक्कइ । सक्कइ । चुट्टइ । कुप्पइ । णप्पइ । अचोऽचामिति बाहुलके दीर्घे । णासइ । नासइ वा ॥

अस भुवि । अस् इ । अस् ए । इति स्थिते । अस्तेरिति वर्तमाने ।

तिङात्थि ॥ २५ ॥ He iii 148

अस्तेस्तिबादिना सह अत्थि इत्यादेशो भवति । तिङग्रहणेन तिबादयो देशा इजादय[8] परिगृह्यन्ते । अत्थि सो । अत्थि ते । अस् सि । अस् से । इति स्थिते ।

---

[1] उच्चेउ R and T [2] xiv 14 [3] ii 3 [4] iv, 29 [5] xii 90
[6] ऽचो Tri , R and T om it [7] xiv 10 [8] xiv, 1

Pr ii 146 सिना सिल्[1] ॥ २६ ॥

अस्मे सिना मध्यमपुरुषैकवचनेन सह सिलिस्[2] इति भवति। तुम सि। मेत्यादेशे तु। अत्थि तुम। बहुवचने। अत्थि तुम्हे। उत्तमपुरुषे।

He iii 117 म्मस्तेम्हेम्होम्हि[3] ममोमिना[4] ॥ २७ ॥

अस्मेम मो मि[5] इत्यादेशै सह यथासंख्य म्ह म्हो म्हि इत्यादेशास्तु[6] भवन्ति। अस्मि। म्हि। अत्थि। म्ह। म्हो। पसे। अत्थि अम्ह। अत्थि अम्हे॥

लिङ्लोटो। विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ लोट् चेति लिङ्लोटा।

H iii 1 3 एकस्मिन्प्रथमादेर्विध्यादिषु दुसुमु ॥ २८ ॥

विध्यादयर्थविहितानां प्रथमादिपुरुषाणामेकत्वे वर्तमानानां प्रत्ययानां स्थाने यथासंख्य दु सु मु इत्यादेशा भवन्ति। हसउ। लोटि। वा लङलोडित्येत्त्वम्[7]। हसेउ। सवच एत्त्वाभावे लिङवद्रूपम्। हसेत् हसतु वेत्यर्थ। मध्यमपुरुषैकत्वे।

He iii 175 लुगिज्जहीज्जस्सिज्जेऽत्त ॥ २९ ॥

अकारात्परस्य[8] सोलुक इज्जहि इज्जसु इज्जे इति त्रय आदेशाश्च तु[9] भवन्ति। हस[10]। बहुलाधिकारादेकपदेऽपि[11] गुणे[12]। हसेज्जहि। हसेज्जसु। हसेज्जे। लोटि एत्त्वे[13]। हसे। हसेज्जहि। हसेज्जसु। हसेज्जे।

He iii 174 सोस्तु[14] हि ॥ ३० ॥

सोमध्यमपुरुषैकवचनादेशस्य[15] हि इत्यादेशस्तु[16] भवति। हसहि। लोटि। हसेहि। ह्यादेशाभावे। हससु। हसेसु। सवच हसे हस वेत्यर्थ। हससु। लोटि एत्त्वे[17]। हसेसु। अत्र सोमसुप्सिवेतीत्त्व[18] न भवति। तच माहचर्येण बहुवचनादेशस्य सु इत्यस्य ग्रहणात्। हसेय हसामि वेत्यर्थ। बहुत्वविवक्षायाम्।

---

[1] स्सि Tri, P om the Sūtra [2] II 4 [3] Tri[1] and Tri[2] om तु [4] मिममोमुना T [5] अस्मेमि म मो मु T [6] II 3 [7] Pā. III 3 161 and 162 [8] XII 91 [9] अकारान्तात्परस्य T [10] P om हस [11] III 1 and 2 [12] Pr VI 1 87 [13] सेसु Tri[1] and Tri[2] [14] XIV 28 [15] XIV, 8 [16] सेत्येत्त्व R and T

वहो[1] न्नुहमो ॥ ३१ ॥ He iii 176

विध्यादर्थविहितानां वर्त्तमानाना प्रथमपुरुषादिप्रत्ययाना स्थाने यथासख्य न्नु ह मो इत्यादेश भवन्ति। हसतु। हसेतु। हसन्तु हसेयुर्वा। हसह। हसेह। हसेत हसत वेत्थ। मोममुष्विच[1]। हसिमो। हसामो। हसेमो। हसमो। हसेम हसाम वेत्थ। एव सहउ। सहेउ[4]। होअउ[5]। होउ[6]। इत्यादि। तत्र होआदेशे स्वरात इत्यागमाभावे अत इति वचनात्[8] न्नुगादयो न भवन्ति। होहि। होसु। सडन्नूटोश्च अर्जारित्यादेशयो[9] लिडि।

त्विज्जाज्जिड ॥ ३२ ॥ He iii 165

लिडस्त्यादेशाज्ज इत्यस्मात्पर इकारस्तु[10] प्रयोक्तव्य। जाज्ज इत्येत्त्वम्[11]। हसेज्जइ। पचे। हसेज्ज। जारादेशे। हसेज्जा। मध्ये चाजन्तादित्य योरादेशपचे[12]। होज्ज[13]। मध्यभूते। होज्जउ। जारि। होज्जाउ। होज्जा। लोटि। हसेज्ज। हसेज्जा। होज्जउ। होज्ज। होज्जाउ। होज्जा॥ न्नुलुटो।

भविष्यति हिरादि ॥ ३३ ॥ He iii, 166

भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे तस्येवादि हि इति प्रयोक्तव्य।

एच्च क्रातुतव्यभविष्यति ॥ ३४ ॥ He iii 157

क्रीतुतव्येषु भविष्यत्कालविहिते[14] च प्रत्यये परे[15] अत एत्त्व चकारादित्त्व च भवति। इजादौ हिलुक च वेति[16] ज्ञापकात्सटस्निप्रा वित्ति[17] सडविषयोक्ता इजादयो न्नुलुटोभवन्ति। हसेहिइ। हसिहिइ।[18] हसेहिए। हसिहिए[19]। हसेहिति। हसिहिति। हसेहिते। हसिहिते। हसेहिइरे। हसिहिइरे। हसेहिसे। हसिहिसे। हसेहिसि। हसिहिसि। हसेहित्था। हसिहित्था। हसेहिह। हसिहिह। उत्तमपुरुषैकत्वे।

---

[1] वहो Tri, वहन्ना P and T It om this word xiv 8
[4] सहइ। सहेइ R and T [5] होअइ T [6] होइ T, हो P
[7] xiv, 11 [8] xiv, 29 [9] xiv 1) [10] ii 3 [11] xiv 16
[12] xiv, 17 [13] होज्जा R and T [14] °विहितेषु R and T
[15] च प्रत्ययेषु च परेषु T [16] xiv 40 [17] xiv 1
[18] T adds हसेहि [19] हसिए T

सैं[1] ॥ 34 ॥

धातो परे भविष्यति काले मे म्हाँ में इति वा भवति। वाग्रहणाद्दादेरपि दिक्कालसंधौ। हमेम्ह। हमिम्हं।

हास्सा मिमोमुमे वा ॥ 35 ॥

भविष्यदर्थे उत्तमपुरुषबहुवचनेषु मि मो म मु इत्येतेषु परेषु सेधामेवादीनां हा स्सा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ। हसिहामि[2]। हसेहामि। हसिस्सामि। हसेस्सामि। पचे। हसेहिमि। हसिहिमि। वक्ष्ये।

हिस्साहित्था मुमोमस्य ॥ 39 ॥

भविष्यति मु मो म इत्येतेषां म्हाँ हिस्सा हित्था इत्येतौ धातो परौ वा प्रयोक्तव्यौ। हसेहिस्सा। हसिहिस्सा। हसेहित्था। हसिहित्था। हास्सा मिमोमुमे येति[3] हास्सादेशयोः। हसेस्सामो। हसिस्सामो। हसेस्सामु। हसिस्सामु। हसेस्साम। हसिस्साम[4]। हसेहामो। हसिहामो। हसेहामु। हसिहामु। वाग्रहणात्तेषु विषये मोम्मो परतो हास्सा भवति। हसेहामो। हसेहामु। पचे। हसेहिमो। हसिहिमो। हसेहिमु। हसिहिमु[5]। हसेहिम। हसिहिम[6]। एव महेहिह। महिहिह[10]। इत्यादि।

क्ष्मि। क्ष्मयेति वर्तमाने।

सा भूतभविष्यति च कृञ ॥ 38 ॥

कृञोऽवयवस्य सा इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्प्रत्यये[11]। चकारात्तव्यक्तासु च परत। काहिह। अपदेशेऽपि वाग्रहणात्सधौ[12]। काही। करिष्यति कर्ता वेत्यर्थ। उत्तमपुरुषैकत्वे।

---

[1] सम् Tri[1] and Tri[2] सर् Tri[3], रस T iv, 10 [3] xiv 5 and 7 [4] R om this word [5] xiv 36 [6] P om this word हाहामो। हाहामु R हसामो। हसामु T [8] हसिसु T [9] R om the e two words [10] महिहि I [11] T om भवति भूत° [12] in 1 and 2

कृदो ह[1] ॥ ३९ ॥ He iii 170

करोतेर्दददातेश्च भविष्यति विहितस्य मे स्थाने ह इति वा प्रयोक्तव्यम्[2]। काहदे। पचे। काहिमि। इत्यादि ॥

दृशिर् प्रेक्षणे। गम्लृ गतौ।

डेच्छ[3] दृशिगम इजादौ हिलुक् च वा ॥ ४० ॥ He iii 172

दृशिगमिभ्यां भविष्यदादेशेष्विजादिषु[4] परेषु डिदेच्छ[5] इति वा भवति। हिलुक् च वा भवति। एष ह्यातुमित्येकारेकारौ[6]। दच्छेइ। दच्छिइ। दच्छेहिइ। दच्छिहिइ। गच्छेइ। गच्छिइ। गच्छेहिइ। गच्छिहिइ। पचे। दरिसिहिइ। इत्यादि।

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ ॥ ४१ ॥ He iii 172

भिदिविदिच्छिदिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु[7] डिदेच्छ[8] इति वा भवति। हिलुक् च वा। भेच्छेइ[9]। भेच्छिइ। भेच्छेहिइ। भेच्छिहिइ। एव वेच्छेइ। वेच्छिइ। इत्यादि।

डोच्छ[10] वचिमुचिरुदिश्रुभुज ॥ ४२ ॥ He iii 172

वचिमुचिरुदिश्रुभुजिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु डिदोच्छ[11] भवति। हिलुक च वा। वोच्छेइ[1]। मोच्छेइ। रोच्छेइ। सोच्छेइ। भोच्छेइ। इत्यादि। सवचोत्तमपुरुषैकले।

ड मेच्छात्तत[13] ॥ ४३ ॥ He iii 171

डच्छडेच्छडोच्छानां यत्तकारस्तत परस्य मेर्डिदमित्यादेशो[14] वा भवति। दच्छ। गच्छ। भेच्छ। वेच्छ। छेच्छ। मोच्छ। रोच्छ ॥

स्फुटि स्रविशेष। नड्स्फुटोश्च जजाइ[15]। हसेज्ज। हसेज्जा। इत्यादि। मध्ये चाजन्तात[16]। होज्जेहिइ। होज्जिहिइ। होज्ज[17]। होज्जाहिइ। होज्जा। इत्यादि ॥

स्फुडि।

---

[1] छदो ह Tri, छदोह R and T भवति T [3] डेच्छ R [4] XIV 1, R and T add च [5] डिदेच्छ R, IV 7 [6] स्यातु° R and T XIV, 34 [7] T adds च [8] IV 7 [9] भेच्छद P and T [10] डोचे R [11] डिदोच्च R IV 7 [1] वोचेद etc R [13] मेच्छा° T [14] IV, 7 [15] XIV 16 [16] XIV 17 [17] होज्जा T

He iii 180

माणन्तौल् च लृङ ॥ ४४ ॥

लृङो लिती[1] माणन्ता चकाराद्रितौ[2] अजौ च भवत । अच लृङ स्थाने[3] माणन्ता आदेशा[4] । न तु तदादेशानां तिपादीनां स्थाने । न तु लृङ्लाचस्य । तेन माणन्तान्तयो ह्रस्वत्वात्प्रातिपदिककार्यं स्यात् न स्याच्च अनान्तयोरित्याह । अच च प्रमाणं यङ्लाधिकारसहचरित[5] प्रयोग । एस क्रातुमित्यिकारिकारो । हसेमाण । हसिमाण । हसेंत । हसित । ज्जाज्ज इत्येत्वम[6] । हसेज्ज । हसेज्जा । अहसिष्यदित्यर्थ ॥

लुङ्लङ्लिटम् ।

He iii 160

हल ईअ[7] ॥ ४५ ॥

हलन्ताद्धातो परस्य भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य ईअ[8] इत्यादेशो भवति । हसीअ[9] । अहासीत अहसत् अहास वा । याङ्लुकाद्ङागमाभावो ऽगागमाभावश्च[10] । अच विषये भवत्यागागमस्यालोप इलोप इत्यन्ये । अह पेच्छइ[11] रज्जतणओ । इत्यादिषु भूतार्थेषु वर्तमानार्थप्रयोगात् तद्भूतार्थश्चेति[12] व्यत्ययवचनेन साधव ॥

लुङ्लङ्लिटम् करणे ।

He iii 162

भूतार्थस्य सीअहीअही[13] ॥ ४६ ॥

भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य स्थाने सीअ हीअ ही इति त्रयो भवन्ति । हल ईअ[14] इति विधानात्स्वरान्ताद्य विधि । आ भूतभविष्यतीत्या कार[1] । कासीअ । काहीअ । काही । अकार्षीत अकरीत् चकार वा ॥

अस भुवि ।

He iii 161

अहेस्यासी तेनास्ते ॥ ४७ ॥

अनेनैव भूतार्थेन प्रत्ययेन सह अहेसि आसि इति भवत । अहेसि सी । तुम । अह वा । एवम् आसि ॥

भावकर्मणो । सभावकर्मणि तु यगलुक चेति[15] वर्तमाने ।

---

[1] xi, 4 T adds आदेशो [2] iv 19 [3] लृङ्स्थाने T [4] T omits this word [5] xii 1 [6] xiv 74 [7] viii 16 [8] ईअ Tri ईआ T [9] इआ T [10] हसीआ T [11] I 7 vi 4, 71 xii, 90 [12] पेक्कइ T [13] xiv 64 [14] सीहीअही Tri[1] सिहिअहि Tri and Tri[3] [15] ईआ T xiv 45 [1] xiv 96 [15] xiv, 91

द्वे गमिगे ॥ ४८ ॥ Hē iv 24

गमादिधातोरन्त्यस्य द्वे रूपे भवतो भावकर्मणि। तत्संनियोगेन यको लुक् च। हस्सइ। हसए। पचे।

ईअइज्जौ यक् ॥ ४९ ॥ Hē iii 16

ईअ इज्ज इत्येतौ यगापद्यते। हसीअइ। हसीअए। हसिज्जइ। हसिज्जए। पूर्ववद्गागमाभाव[1] ॥

डुकृञ् करणे।

ईर हकृतृजाम्[2] ॥ ५० ॥ Hē iv, 23

हकृतृजृणामन्त्यस्य भावकर्मणि ईर इति तु[3] भवति। तत्संनियोगेन यग्लुक् च। कीरइ। कीरए। पचे। अर उ[4]। करीअइ। करीअए ॥

सु श्रवणे।

वर्भावकर्मणि तु[5] यग्लुक् च ॥ ५१ ॥ Hē iv, 242

भावकर्मणोर्थिजिपूसुधूसुङ्लूभ्य[6] परो रित्[7] वगागमस्तु[8] भवति। यग्लुक् च तत्संनियोगेन। सुव्वइ। सुव्वए। पचे यागमे[9]। सुणीअइ। सुणीअए। सुणिज्जइ। सुणिज्जए ॥

लिङ्लोटो। हसउ। हसीअउ। हसिज्जउ। कीरउ। करीअउ। करिज्जउ। नकारत्रयेऽपि जजादेशयो[10]। हसेज्ज[11]। हसीएज्जा। हसिज्जेज्ज। हसेज्जा। हसीएज्जा। हसिज्जेज्जा[12]। कीरेज्ज। कीरेज्जा। करीएज्ज[13]। करीएज्जा। करिज्जेज्ज[14]। करिज्जेज्जा। इत्यादि ॥

अथ लिङ्येव विशेष। लिज्जाशिड[15]। हसेज्जइ। हसीएज्जइ। हसिज्जेज्जइ[16]। कीरेज्जइ। करीएज्जइ। करिज्जेज्जइ[1]। इत्यादि। अन्येषु लकारेषु भावकर्मविषयख्याप्रसिद्धत्वात् न प्रपञ्च्यते ॥

---

[1] See the commentary on xiv, 1. [2] °तृभ्याम् Tri °तृजृणाम् R and T [3] n 3 [4] इ R and T, xiv, 21 [5] T om तु [6] R and T om ङ् xiv 18 ix 19 [8] Pā i, 1, 16 ii, 3 [9] xiv 18 [10] xiv, 15 [11] हसेज्ज L and T [12] हसेज्जा। हसीअज्जा। हसिज्जज्जा R and T [13] T om this word [14] करिज्जज्ज R, करिज्जज्जा T [15] xiv, 32 [16] हसेज्जइ। हसिएज्जइ। हसिज्जज्जइ L and T [1] करिज्जज्जइ R and T

THIRTEENTH SECTION

अथ णिजन्तविभाग ॥

हस् इ । इति स्थिते ।

He iii, 149

णिजदेदावावे ॥ १ ॥

अत् एत् आय आवे इति चतुरो णिआमोति । तकारस्तावन्मा चद्गृह्यते ।

He iii 1

अदेल्लुक्यात्परेऽत ॥ २ ॥

अत् एत् लुक्[1] इत्येतेषु णिच स्थाने विहितेषु आदेरकारस्य आत्त्व भवति । हामइ[2] । हासेइ । हसावइ । हसावेइ । तावन्माचद्गृह्यते तकारादाव[3] आवे इति द्वयोरपि ग्रहणात्[4] स्वात्त्वेत्त्वानि[5] न भवन्ति । हासति । हासिति । हसावति । हसावेति । हासमि । हासेसि । हसावसि । हसावेसि । हासह । हासेह । हसावह । हसावेह । हासमि । हासेमि । हसावमि । हसावेमि । हासमो । हासम । हासमु । हासेमो । हासेम । हासेमु । हसावमो । हसावम । हसावमु । हसावेमो । हसावेम । हसावेमु । एवमेजादिष्वप्युदाहार्यम्[6] । तथा । माहइ । होअइ । कारइ । हासेज्ज । हासेज्जा । होएज्जइ । होएज्जाइ । होएज्ज । होएज्जा[7] । इत्यादि यथाप्रयोगमुन्नेयम् ॥

भावकर्मणो ।

He iii 152

लुगाविल् भावकर्मैक्ते ॥ ३ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्तप्रत्यये च परे लुक लितमादि[8] च णिआमोति । हासीअइ । अदेल्लुकोत्यात्त्वम्[10] । हसावीअइ । हासिज्जइ । हसाविज्जइ । अजादेश्चयो[11] । हासिज्जेज्ज । हासिज्जेज्जा । हसाविज्जेज्ज । हसाविज्जेज्जा[12] । इत्यादि ॥

---

[1] T om लुक [2] हामाइ T [3] °नार्थतकारा° P [4] xv 1 [5] त्वात्त्व xiv 6 त्वत्त्व xiv 8 [6] xii 1 [7] होअहि T [8] हासज्ज । हासज्जा । होअज्जइ । होअज्जाइ । होअज्ज । होअज्जा R and T [9] ii 4 [10] xv, 2 [11] xiv, 1o [12] विज्जज्जा T

Sixteenth Section

अथ धात्वादेशा केचिदुच्यन्ते ॥

रुधो न्धम्भौ ॥ १ ॥ He iv, 215

रुधेरन्त्यस्य न्ध म्भ इत्येतौ भवत । रुन्धइ । रुम्भइ ॥

छिदिभिदो न्द[1] ॥ २ ॥ He iv 216

छिदिभिदोरन्त्यस्य न्द इति भवति । छिन्दइ । भिन्दइ ॥

वेष्टे ॥ ३ ॥ He iv 221

वेष्ट वेष्टन इत्यस्यान्त्यस्य ढो भवति । कगटडेत्यादिना यलोप । वेढइ ॥

अन्त्यस्य हनखनो ॥ ४ ॥ He iv 244

हनखनोरन्त्यस्य भावकर्मणो रित्थकारस्तु[2] भवति । तत्सनियोगेन यग्लुक् च । हम्मइ । हणिज्जइ । खम्मइ । खणिज्जइ । वाऊलकाद्वन्नो कर्तर्यपि । हम्मइ । हन्तीत्यर्थ ॥

वन्धो न्ध ॥ ५ ॥ He iv 247

वन्धे न्ध इत्यस्य भावकर्मणि रित् इत्थस्तु[3] भवति । यग्लुक् च । बन्धइ । बधिज्जइ ॥

अर्जेर्विढप्प ॥ ६ ॥ He iv 251

अज अर्जन इत्यस्य भावकर्मणि विढप्प इति तु[4] भवति । यग्लुक च । विढप्पइ । अज्जिज्जइ ॥

णप्पणज्जौ ज्ञ ॥ ७ ॥ He iv 252

जानातेर्भावकर्मणि णप्पणज्जौ तु[4] भवत । यग्लुक् च । णप्पइ । णज्जइ । पचे ।

---

[1] °भिदो न्द Tri and R, °भिदोर्न्द T [2] iv 45 [3] iv 19, ii 3 [4] ii, 3

He iv 7 **जाणमुणो ञ ॥ ८ ॥**

इति जानमुनादेशयो[1]। जाणिज्जइ। मुणिज्जइ। घञोरिति[2] णत्वे। णाइज्जइ ॥

He iv 8 **गहेर्घेप्प ॥ ९ ॥**

गहेर्भावकर्मणि घेप्प इत्यादेशस्तु[3] भवति। घप्पन्तु च। घेप्पइ। गहिज्जइ ॥

He iv 161 **दीसल् दृशे ॥ १० ॥**

दृशेर्भावकर्मणि लित[4] दीस इत्यादेशो भवति। घप्पन्तु च। दीसइ ॥

He iv 49 **रावो रञ्जमने ॥ ११ ॥**

रञ्जयतेर्णिचलुप्त राव इति वा भवति। रावेइ। रञ्जेइ[5] ॥

He iv 35 **आसघस्सभावे ॥ १२ ॥**

संभावयतेरासघ इति वा भवति। आसघइ। संभावेइ ॥

He iv 47 **वऊ[6] आरोपे[7] ॥ १३ ॥**

आरोपे वऊ इत्यादेशो वा भवति। वऊइ। आरोवेइ[8] ॥

He iv 41 **आवेरोग्राऊपग्राऊौ[9] ॥ १४ ॥**

आवयते ओग्राऊ पग्राऊ इत्यादेशौ वा भवत। ओग्राऊइ। पग्राऊइ। पावेइ ॥

He iv 39 **दृशेर्दावदक्खावदमा[10] ॥ १५ ॥**

दृशयतेर्दाव दक्खाव दस इति चय आदेशा वा भवन्ति। दावइ। दक्खावइ। दसइ। पचे। दरिसइ ॥

---

[1] देशी T [2] आम्रो° R and T xii, 16 [3] ii 3 [4] ii 4 R places लित before भवति [5] रञ्जेइ R and T [6] वलव Tri[1] and Tri वच Tri[3] [7] आरोपे Tri आरापे R and T [8] आरावेइ R [9] °रोग्राऊपग्राऊौ Tri[1] and Tri[2] °रोग्राऊपग्राऊौ Tri[3] [10] °दक्खव° Tri

यापेर्जेव ॥ १६ ॥ He iv, 40

यापयतेर्जेव इत्यादेशो वा भवति । जवइ । जावेइ[1] ॥

स्त्यस्सम खा ॥ १७ ॥ He iv 15

सपूर्वस्य स्त्यायते खा भवति । सखाअइ । सखाइ ॥

विस्मु पम्हुसविसरौ[2] ॥ १८ ॥ He iv 75

विस्मरते पम्हुसविसरौ भवत । पम्हुसइ । विसरइ । विम्हरइ इति तु श्रमप्रमत्तास्तामिति[3] म्हत्वे द्रष्टव्यम् ॥

धो दह[4] श्रद् ॥ १९ ॥ He iv 9

श्रदित्यव्ययात्परस्य धात्रो दह इति भवति । श्रद्दुदोत्यन्त्यलोपाभाव[5] । सद्दहइ ॥

नेस्सदेर्मज्ज ॥ २० ॥ He iv 123

निपूर्वस्य सदेर्मज्ज इति भवति । द्विनीचुप्रवासिप्विल्लुक्तम[6] । णुमज्जइ । नुमज्जइ ॥

पृच्छे पुच्छ[7] ॥ २१ ॥ He iv 97

पृच्छे पुच्छ इति भवति । पुच्छइ ॥

तुवरजअढौ[8] त्वरे ॥ २२ ॥ He iv 170

त्वरते तुवर जअढ इत्यादेशौ भवत । तुवरइ । जअढइ ।

अतिङि तुर ॥ २३ ॥ He iv, 172

तिङवर्जिते तुरो भवति । तुरिओ ।

शतृतिङि तूर[9] ॥ २४ ॥ He iv, 171

शतरि तिङि च त्वरे तूर इति भवति । तरतो । तूरइ ॥

अथ वैकल्पिकाधिकार ।

---

[1] आवइ R and T [2] °वोसरौ Tri[1] and Tri[3] [3] xii 44. [4] दह Tri, R and T [5] vii 2 [6] iv, 44 पुच्छ पृच्छे Tri[1] पुच्छ पुछे Tri[3], पुच्छ मह Tri[2] [8] °जअढौ Tri[3] [9] Tri places तूर before शतृ° °तिङौ Tri[3]

जाणमुणो ज्ञः ॥ ८ ॥

इति ज्ञाणमुणादेशयो[1]। जाणिज्जइ। मुणिज्जइ। ज्ञयोरिति[2] किम्। णाइज्जइ॥

यो ध्येप्य ॥ ९ ॥

ध्यभावकर्मणि धप्प इत्यादेशो[3] भवति। धम्मुक्क ध। धिप्पइ। रुंधिज्जइ॥

दीसल् दृशे ॥ १० ॥

दृशेर्भावकर्मणि क्रित्[4] दीस इत्यादेशो भवति। धम्मुक्क ध। दीसइ॥

रायो रञ्जयते. ॥ ११ ॥

रञ्जयतेरिणजन्तस्य राय इति वा भवति। रावेइ। रंजेइ[5]॥

आसघस्सभावे ॥ १२ ॥

सभावयतेरासघ इति वा भवति। आसघइ। भावेइ॥

चक्क[6] आरोपे[7] ॥ १३ ॥

आरोपे[7] चक्क इत्यादेशो वा भवति। चक्कइ। आरोवेइ[8]॥

आवेरोग्गअप्पाळी[9] ॥ १४ ॥

आवयते ओग्गाळ अप्पाळ इत्यादेशौ वा भवत। ओग्गाळइ। अप्पाळइ। पावेइ॥

दृशेर्दावदक्खावदंसा.[10] ॥ १५ ॥

दृशयतेर्दाव दक्खाव दंस इति त्रय आदेशा वा भवन्ति। दावइ। दक्खावइ। दंसइ। पेक्खे। दरिसइ॥

---

[1] °देशा T [2] आयो° R and T xii 10 [3] ॥ 3 [4] ॥ 4, R places क्रित् before भवति [5] रञ्जेइ R and T [6] चक्क Tri[1] and Tri[2] चक्ख Tri[3] [7] आरोपे Tri आरावे R and T [8] आरावेइ R [9] °रोग्गाळपप्पाळौ Tri[1] and Tri[2] °रोग्गालपप्पालौ Tri[3] [10] दक्खव° Tri

यापेर्जेव ॥ १६ ॥ He iv, 40

यापयतेर्जव इत्यादेशो वा भवति । जवइ । जावेइ[1] ॥

स्त्यस्सम खा ॥ १७ ॥ He iv 15

सपूर्वस्य स्थायते खा भवति । सखाअइ । सखाइ ॥

विस्मु पम्हुसविसरौ ॥ १८ ॥ He iv 75

विस्मरते पम्हुसविसरौ भवत । पम्हुसइ । विसरइ । विम्हरइ इति तु प्रमप्रक्षाम्यामिति[2] म्हत्वे द्रष्टव्यम् ॥

धो दह [3] अद् ॥ १९ ॥ He iv, 9

अदित्यव्ययात्परस्य धातो दह इति भवति । अथवदुदीत्यत्वयोपाभाव [4] । सद्दहइ ॥

नेस्सदेर्मज्ज ॥ २० ॥ He iv, 143

निपूर्वस्य सदेर्मज्ज इति भवति । द्विनीशुभवासिध्यिशुल्लम[5] । णुमज्जइ । नुमज्जइ ॥

पृच्छे पुच्छ [7] ॥ २१ ॥ He iv 97

पृच्छे पुच्छ इति भवति । पुच्छइ ॥

तुवरजक्षढौ [8] त्वरे ॥ २२ ॥ He iv, 170

त्वरते तुवर जक्षढ इत्यादेशौ भवत । तुवरइ । जक्षढइ ।

क्षतिडि तुर ॥ २३ ॥ He iv 172

तिङ्वर्जिते तुरो भवति । तुरिओ ।

शतृतिडि तूर [9] ॥ २४ ॥ He iv, 171

शतरि तिडि च त्वरे तूर इति भवति । तूरंतो । तूरइ ॥

अथ वैकल्पिकाधिकार ।

---

[1] जावइ R and T [2] °वोसरौ Tri [1] and Tri [2] [3] xii 44 [4] दह Tri R, and T [5] vii 2 [6] iv 14 [7] पुच्छ पुच्छे Tri [1], पुच्छ पुछे Tri [2], पुच्छ प्रछ Tri [3] [8] °जक्षढौ Tri [3] [9] Tri places तूर before शतृ° °तिङौ Tri [3]

He iv 62 **पृथक्स्पष्टे णिव्वढ [1] ॥ २५ ॥**

पृथग्भूते स्पष्टे च कर्तरि धुवो णिव्वढ इत्यादेशो भवति। णिव्वढइ। पृथक् स्पष्टो वा भवतीत्यर्थः।

He iv 63 **प्रभौ हुप्प ॥ २६ ॥**

प्रभुकर्तृकस्य हुप्पो भवति। पहुप्पइ। पहवइ॥

He iv 56 **रा वेल्लिय ॥ २७ ॥**

विपूर्वस्य लीङ् श्लेषण इत्यस्य रा इति तु[2] भवति। विराअइ॥

He iv 59 **धुवो धूज ॥ २८ ॥**

धूञो धुव इति तु[4] भवति। धुवइ। धुणइ॥

He iv 58 **हणश्शृणोते [5] ॥ २९ ॥**

श्रु श्रवण इत्यस्य हण इति तु[3] भवति। हणइ। सुणइ॥

He iv 182 **विमूरश्च खिदे ॥ ३० ॥**

खिद दैन्य इत्यस्य विमूरश्चकाराच्झूरस्य वा भवति। विमूरइ। झूरइ। खिज्जइ[6]॥

He iv 168 **भारक्रान्ते नमेर्णिसुड [7] ॥ ३१ ॥**

भारक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुडसु[8] भवति। णिसुडइ[9]। भारक्रान्तो नमतीत्यर्थः॥

He iv, 185 **भयेर्बुक्क ॥ ३२ ॥**

भयेर्बुक्क इति तु[3] भवति। बुक्कइ। भसइ[10]॥

---

[1] निव्वड Tri [1] णिव्वड Tri [2] निव्वड Tri [3] [2] वेल्लीय Tri [1] [3] ॥ 3 [4] R places तु after भवति ॥ 3 [5] हणश्शृ° Tri [1] and Tri [2] हण शृ° Tri [3] R and T [6] T om this word नमेर्णिसुड Tri [1] and Tri णमेर्निसुड Tri [3] T om the Sūtra [8] नमेर्निसुडस्तु T ॥ 3 [9] निसुडइ T [10] हसइ R

सदिशेऽप्पाह [1] ॥ ३३ ॥ He iv 180

सदिशेरप्पाह इति वा भवति । अप्पाहइ । सदिसइ ॥

विसट्टो दले ॥ ३४ ॥ He iv 176

दलेर्विसट्ट इत्यादेशो वा भवति । विसट्टइ । दलइ ॥

विकसे कोआसवोसट्टौ ॥ ३५ ॥ He iv, 195

विकसते कोआस वोसट्ट इत्यादेशौ तु[2] भवत । कोआसइ । वोसट्टइ । विअसइ ॥

वऊग्गचडमारुहे [4] ॥ ३६ ॥ He iv 206

आङ्पूर्वस्य रुहेर्वऊग्ग चड इत्यादेशौ वा भवत । वऊग्गइ । चडइ । आरुहइ ॥

Seventeenth Section

अथ क्त्वः विशेष प्रदर्श्यते ॥

क्त्वे ॥ १ ॥ He iii 156

क्त्वाप्रत्यये परे अत इत्त्व भवति । हसित्र । णमित्र । नमित्र वा ।

हू क्त्वे ॥ २ ॥ He iv 64

क्त्वाप्रत्यये परे भुवो हु इति भवति । हुअ । णिअन्ते[3] तु । नुगाविल्ल भावकर्मक्त इति[4] नुगाविलो । हासिअ । हसाविअ । केचिद्वाप्या त्वमिच्छन्ति । हासाविओ जणो सामऊीए ।

गुर्वादिरविर्वा ॥ ३ ॥ He iii 150

गुर्वादेरिचोऽवि इति वा भवति । सोसविअ । सोसिअ । तोसविअ । तोसिअ ॥

---

[1] सदिशेरप्पाह T विसोट्टो दळे Tn[1] ॥ 3 [2] वलग्ग° Tn °चडचड्डा आरुहे Tn[1] [3] °णेए T [4] xv, 3 हसा° T

इसितव्व । इति स्थिते । इसोऽसित्थागमस[1] । एत क्त्वातुमर्थेक्वारे क्वारो । मनयामिति[2] यकारलोपो द्विर्त[3] च । इसेअव्व । इसिअव्वं ॥

H. iv. 446. **तुमत्तुआणतूणा क्त्वः ॥ ४ ॥**

क्त्वाप्रत्ययस्य तुम अत तुआण तुण इति चत्वार आदेशा भवन्ति । इसेउं । इसिउं । इसेअ । इसिअ । इसेउआणं । इसिउआणं । इसिउआण । इसिउआण । इसेऊण । इसेऊअ । इसिऊणं । इसिऊण । तुमादेशवद्रूपम ॥

यह उपादाने ।

H. iv. 410 **घेत्तुतव्वक्त्वासु यहि[5] ॥ ५ ॥**

तुतव्वक्त्वास परतो यहिर्घेदिति भवति । घेत्तुं । अमोरिति[6] निषेधात्प्रायो मुडभ भवति । घेत्तव्व । ह्वा[7] । घेत्तुं । आदादेर्घे[8] वाऊलक्वात घेदादेशो न । तव । गहिअ । इत्यादि भवति । घेत्तुआणं । घेत्तुआण । घेत्तूण । घेत्तूण ॥

H. iv. 211 212 **अन्यस्य वचिमुचिरुदिभुजा ढोत् ॥ ६ ॥**

वचिमुचिरुदिभुजीनामन्यस्य तुतव्वक्त्वासु परतो ढिर्ढोत्[10] भवति । वाऊलकादोदित्यत्र तकारस्येत्संज्ञा न भवति । वोत्तुं । वोत्तव्व । वोत्तुआण । वोत्तूण । मोत्तु । मोत्तव्व । मोत्तुआण । मोत्तूण । रोत्तु । रोत्तव्वं । रोत्तुआण । रोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तव्वं । भोत्तुआण । भोत्तूण ॥

H. iv. 213 **ता दृटो[11] दृश ॥ ७ ॥**

दृशेरन्यस्य तुतव्वक्त्वासु परतस्तोवामेव प्रत्ययानामादिना तकारेण सह द्विरुक्तष्टकारो[12] भवति । ऋतोऽदित्यकार[13] । दट्ठु । दट्ठव्व । दट्ठुआण । दट्ठूण ॥

छत्रि । आ भूतभविष्यतोत्याकार[14] । काउ । काअव्व । काउआण । काऊण ॥

इति छट्ठिभाग ॥

इति[15] सकलविद्याविचारदक्ष समुद्रबन्धयज्वन सूनुना सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे प्राकृतभाषायां तिङन्तविभाग समाप्त ॥

---

[1] xii 90 xiv 34 [2] iv 48 [3] iv 4 [4] गुहे Tri [5] Tri i 3 7 [6] iv 26 [7] Tom ह्वा [8] xvii 4 [9] iv, 7 [10] ट्टो T [11] ट्टकारो T [12] iv 3 [13] xii 38 [14] R om इति

EIGHTEENTH SECTION

अथ शौरसेन्यादिविभाग प्रदर्श्यते ॥
तत्र शौरसेन्यां तावत् । जुत्तं इणं । एद्द एद् । इति स्थिते ।

अन्यादिदेति मो ण ॥ १ ॥ He iv 259

अन्यात्मकारात्परो णकारो वा भवति । इदेति । इकारे एकारे च परे । जुत्तणिण । एद्दणेद । पक्षे ।

शेष प्राकृतवत् ॥ २ ॥ He iv 286

उक्तादन्यत्कार्य प्राकृतवदेव भवति । इति प्राकृतवन्नावान्मोऽचि वेति[1] मकारे । जुत्तमिण । एद्दमेद । तद्भावे । बिन्दुरिति[2] बिन्दो । जुत्त इणं । एद्द एद ॥
आयशब्दस्य भेद ।

र्यो य्य ॥ ३ ॥ He iv 266

र्य इत्यस्य य्य इति वा भवति[3] । शेष प्राकृतवत्[4] । अय्यो । पक्षे । आर्यस्यां अ इति[5] जातम् । अज्जो ।

अतो डसेर्दुदोर् ॥ ४ ॥ He iv 276

अकारात्परस्य डसे र्गितौ[6] दु दो इति भवत । हितो इत्याद्यपवादोऽयं वचनम् । अय्यादु । अय्यादो । अज्जादु । अज्जादो । बहुवचने सुतो इत्यादौ[7] । अय्यासुतो । अय्येसुतो । इत्यादि ॥
पितृशब्दस्य भेद ।

दस्तस्य शौरसेन्यामखोरचोऽस्तो ॥ ५ ॥ He. iv 260

शौरसेन्यामखोरस्य[9] परस्यासोऽन्तकारस्य[10] दकारो भवति । विधानसामर्थ्यात्प्रायो लुडन[11] भवति । पिदरो ॥
कथाशब्दस्य भेद ।

---

[1] III 11 III 10 [3] इति भवति वा T [4] XVIII 2 [5] XII 24
[6] II 5 [7] XII 21 [9] XII 9 [10] XII 8 [11] XII 1

He iv 267

धो ध ॥ ६ ॥

अक्षोरखीरच[1] परस्य धस्य धो वा[2] भवति । कधा । पधे[3]। कहा भगवत्शब्दस्य भेद ।

He iv 265

भवताम् ॥ ७ ॥

भवत्प्रकाराणां सौ परे नकारस्य मो भवति । विन्दु[4]। सरस विन्दुमि[5]। भअव ॥

राजन्शब्दस्य भेद[6]।

He iv, 264

म ॥ ८ ॥

आमन्त्र्ये सौ परे नकारस्य मकारो वा भवति । हे राअ । पक्षे अन्त्यलोप । भो राअ ॥

कञ्चुकिन्शब्दस्य भेद ।

He iv 263

आत्सौ वामन्त्र्य[8] इनो न ॥ ९ ॥

इनो नकारस्यामन्त्र्ये सौ परे आत्त्व वा भवति । भो कञ्चुइआ पक्षे । डोसुकाविति[9] सुक्कि । कञ्चुई । कञ्चुइ ॥

इदशब्दे । इहेण[10] ध्यमेतोहादेशे ।

He iv 268

इहहचोर्हस्य ॥ १० ॥

इदशब्दस्य धध्वमित्याहचाविति[11] विहितस्य हच्प्रत्ययस्य हकारस्य धकारो वा भवति । इध । इह ॥

अथाव्ययानि ॥

He iv 262

तावति खोवौ ॥ ११ ॥

तावच्छब्दे आदेरस्य दो वा भवति । प्राकृतवद्भावादन्त्यलोपे च एवमेवेति[12] वलोपश्च । ता । दा । दाव । ताव ॥

---

[1] xviii 5 [2] T om this word [3] vi 4 [4] iii, 10 [5] v [6] T om the text and commentary of xviii 8 vii [8] आत्सौ वा° Tri[1] आत्सावा Tri[2] आ सावा° Tri[3], R and [9] iv 10 [10] इहेण R and T vii 14 [11] xiv 4 [12] xviii vii, 4 [13] xiii 5

इदानीमो ल्दाणि[1] ॥ १२ ॥ He iv, 277

इदानीमो लिद्दाणि[2] भवति । दाणि[3] ॥

तस्मात्तोता[4] ॥ १३ ॥ He iv, 278

तस्माच्छब्द तो ता इति भवति[5] । तो । ता ॥

ण नन्वर्थे ॥ १४ ॥ He iv 283

अम्हे[6] हर्षे ॥ १५ ॥ He iv, 284

हीही विदूषके ॥ १६ ॥ He iv 285

विदूषकसबन्धिनि हर्षे हीही इति प्रयोज्यम् ॥

एवार्थे य्येव ॥ १७ ॥ He iv, 280.

अवधारणार्थे[8] य्येव[9] इति प्रयोज्यम् ॥

हजे चेट्याह्वाने ॥ १८ ॥ He iv 281

अथ तिङन्ते विशेष ॥

इजेचोर्दद् ॥ १९ ॥ He iv, 273

तिप्तादेशयोरिजेचोर्दडागमो[10] भवति । टित्त्वादादि[11] । हसदि । हसदे । मध्यमवज्ज्ञेये । इहहचोर्हस्येति[1] धकार । हसध । हसह । इत्यादि ॥

भुवो भ[13] ॥ २० ॥ He iv 269

भवत्यादेशस्य[14] हकारस्य[15] भकारो वा भवति । भोदि । होदि । भुवदि । हवदि । इत्यादि ॥

लुङ्लुटो ।

---

[1] ल्दाणि Tri, ल्दाणी R and T [2] °णी R and T [3] दाणी R and T [4] तस्मात्ता Tri [5] भवत R [6] अम्हहे Tri. [7] एव Tri and T [8] अवधारणे R [9] एव T [10] xiv 1 [11] Pi 1, 46 [1] xviii 10 [13] भ Tri हभा R हभी T [14] xiv, 9 [15] हकारो T, ह R

HS iv 75 भविष्यति सिः ॥ २१ ॥

भविष्यत्कालविषये सिप्रत्ययो भवति। हिस्मादीनामपवादः[1]। हसिस्सिं भविस्सिदि। हविस्सिदि॥

HS iv 271 दृक्षदृशो क्खः[2] ॥ २२ ॥

क्खाप्रत्ययस्य दृक्ष दृश इति वा भवतः। दक्खिअ। दक्खिदूण॥

HS iv 272 कृगमां दुदृक्ष[3] ॥ २३ ॥

कृगमिभ्यो परस्य क्खाप्रत्ययस्य दित्[4] अदुक्ष इति वा भवति। कदुक्ख। पदे। करिअ। करिदूण॥

HS iv 216 छगमिथमासाम् ॥ २४ ॥

गम इत्य यग्रहणं आस इत्येतेषामन्त्यस्य दित्[5] डा भवति। गच्छि गच्छिदूण॥

इति शौरसेनीविभागः॥

Ninteenth Section

अथ मागधीविभागः॥

पुरुषशब्दस्य भेदः। शेषं प्राकृतवदिति प्राकृतवद्भावः।

HS i 110 111 रोर्भुकुटिपुरुषयोरित्[6] ॥ १ ॥

भुकुटिपुरुषयो रेफसम्बन्धिन उकारस्य एत्वं भवति। भोम्मे मल्ल।

HS iv 288 सोष्टौ[10] ॥ २ ॥

सकाररेफयो र्डा शकारलकारौ यथासङ्ख्यं भवतः। पुलिशः इति स्थिते[11]।

---

[1] xiv 33 ff [2] क्ख Tri क्ष R and T [3] छगमो ढ° छगमोढ° P and T °दुष Tri[1] and Tri[2] °दुक्ष Tri[3], R an
[4] iv 7 [5] इति भवति वा T [6] iv 19 [7] xvi
[8] रो भुकुटी° Tri[1] and Tri[3] Tri[2] and T om इत् [9] iv
[10] स्रोष्टौ R and T [11] Instead of the text and commenta
xix 3 T has only पुलिशे

सौ पूस्येलतः ॥ ३ ॥ He iv 287

पुल्लिङ्गे अकारस्य लिङेकारो[1] भवति सौ परे। सोल्लुक् । पुलिशे ।

त्वाट्टाहो डस ॥ ४ ॥ He iv 293

अवर्णात्परस्य डसो डिदाह[2] इति तु[3] भवति। पुलिशाह। पुलिशस्स।

आमो डित्[4] ॥ ५ ॥ He iv 300

अवर्णात्परस्यामो डाहादेशो डित्वा भवति । डित्त्वात्सानुनासिकोसार[5]। पुलिशाहँ। पुलिशाण। पुलिशाण। डसौ।

मागध्या शौरसेनीवत् ॥ ६ ॥ He iv 302

मागध्यामुक्ताद्न्यत्काय शौरसेनीयद्रष्टव्यम्। इति शौरसेनीवद्भावात् अतो डसेर्दुदोशिति दुदोशा। पुलिशादु। पुलिशादो ॥

हस्तिशब्दस्य भेद । कगटडेति[6] गलोपे प्राप्ते।

सस्सपोस्सयोगेऽग्रीष्मे ॥ ७ ॥ He iv 289

सकारषकारयो सयोगे वर्तमानयो सकारो भवति। ग्रीष्मशब्दे न भवति । हस्ती । सेबुद्धौ शौरसेनीवद्भावात्[7] आसौ वागन्त्य इनो न इत्यात्त्वम्[8]। हस्तिआ। पदे। हस्ती[9]। हस्ति ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेष ॥

पिच्छिल ।

छोऽनादौ यः[10] ॥ ८ ॥ He iv, 297

अनादौ वर्तमानस्य छस्य शकाराक्रान्तयकारो भवति। पिशियि ॥

राक्षस ।

क्ष[11] Xक ॥ ९ ॥ He iv, 298

अस्यो[12] शकारस्य जिह्वामूलीयाक्रान्त खकारो भवति। शीरक्षा[13]। सयोग इति[14] किम् । लक्खणे ॥

---

[1] II, 1 [2] IV 6 [3] IX 7 [4] II, 3 [5] आद्यो णित् ॥ [6] ॥ (7) XVIII, 1 [8] IV, 15 [9] XIX, 6 [10] आ मागधा॰ ॥ and 'I XVIII, 6, इति सस्य ॥ [11] 'I om those two words [12] च T[illegible] [13] च Tri [13] XIX 2 [14] IV, 2.

दुष्क । समाधोसयोग इति[1] मकार । गुम्फे ॥
अभिमन्यु । पुण्यवान् । प्राप्त । धनञ्जय ।

He iv 293 **न्यण्यञ्ञा ञ्ञ् ॥ १० ॥**

न्य ण्य ञ्ञ ञ्ञ इत्येतेषां रिञ्अकारो[2] भवति । अहिमञ्ञु[3] । मन्तव्यमवन्नेति[4] यस्मादेश । पुञ्ञवदते । पञ्ञत्ते[5]। ञस्य ञत्वविधान ञ्योरिति[6] ञत्वबाधनार्थम् । धणञ्ञए ॥
ञ्ञ । यानम् । मद्यम् ।

He iv 299 **जयद्या य ॥ ११ ॥**

जकारयकारद्यकाराणां यकारो भवति । यणो । याण । मद्यं ।
यस्य यत्वविधानमादेज इत्यस्य बाधनार्थम् ॥
कोष्ठागारम् । पट्ट ।

He iv 270 **ष्टट्टी स्टम् ॥ १२ ॥**

षकाराक्रान्तष्टकारो द्वित्वष्टकारश्च सकाराक्रान्त टकारमापद्येते[7] ।
कोस्टागार । पस्टे ॥
उपस्थित । अधपति ।

He iv 291 **स्थर्यो स्तम् ॥ १३ ॥**

स्थ र्य इत्येतौ सकाराक्रान्त तकारमापद्येते । दृस्तसेति[8] दृस्तम् ।
उपस्तिटे । अस्तवट्टी ।
अहम् । वयम् ।

He iv 301 **हगेऽहवयमो [10] ॥ १४ ॥**

अहवयमोर्हगे[10] भवति । हगे[10] ॥
अथ तिङन्ते विशेष ॥

---

[1] xix 7 iv, 19 [2] अभिञ्ञु T [4] xii 102 [5] पञ्ञो R
[6] xii 16 [7] xii 43 [8] °पद्यते T [9] xviii 5 [10] हगे Tri[1] and Tri[3] भगे Tri P and J

जो[1] व्रजे ॥ १५ ॥ He iv 204

व्रजतेर्जकारस्य अर्[2] भवति । र्जेचोर्दंडिति[3] दंडागम । वज्जदि । वज्जदे[4] ॥

स्क प्रेक्षाचष्टे.[5] ॥ १६ ॥ He iv, 297

प्रेक्षतेराचष्टेश्च धस्य स्को भवति । Xकस्यापवाद[6] । पेस्कदि । आचस्कदि ॥

चिष्टस्तिष्ठस्य[7] ॥ १७ ॥ He iv, 298

तिष्ठ इत्यस्य चिट्ठ[7] इति भवति । चिट्ठदि[8] ॥

इति मागधीविभाग ॥

Twentieth Section

अथ पैशाची ॥

प्रणिपतनशब्दस्य भेद ।

शेष शौरसेनीवत् ॥ १ ॥ He iv 323.

इति शौरसेनीवत्त्वात्प्राकृतवच्चावस्थापि सिद्धत्वात्[9] लवरामधश्चेति[10] रेफलोप ।

नो णणो पैशाच्याम् ॥ २ ॥ He iv, 306

पैशाच्यां णणोर्नो भवति । नस्य नत्वविधान णत्वबाधनार्थम्[11] ।

तल्[1] तदो ॥ ३ ॥ He iv, 307

तकारदकारयोलित्तो[13] भवति । तस्य तत्वविधिरादेशान्तरबाधनार्थम् ।

---

[1] ज्यो अर् Tri [1], अर् Tri , जे Tri [3] ज्यो R ज्यो T अर् Tri [1] and Tri [2] ज्यो R, ज्यो T iv 19 [3] xviii 19 [4] वज्जदि । वज्जदे R वज्जदि । वज्जदे T [5] °चष्टि Tri [1] R and T °चष्ट Tri [2] °चष्टे Tri [3] [6] कस्या° R, तस्या° T xix 9 चिट्ठ Tri [1] and Tri [2] चिट्ठ Tri [3], चिट्ठ R चिट्ठु T [8] चिट्ठदि R चिट्ठुदि T [9] xviii, 2 [10] iv, 32 [11] iv 47 [1] तल् Tri तत् R and T [13] ii 4

Hē iv 3 4 **न प्रायोलुक्तादिच्छल्पदगम्यन्तसूचोक्तम् ॥ ४ ॥**

प्रायो लुगपवेत्यादिना[1] क्त्वः पदगमेतृधाशावमन्नपर्ते[2] इत्यतेः न भवति। इति तकारस्य लुङ्न भवति षकारस्य वस्[3] च। पनिपत[4] इमौ।

Hē iv 321 **दमेस्तातुशत.[5] ॥ ५ ॥**

अकारात्परस्य दमे शितो तो तु इत्येतौ भवत । पनिपतनातं पनिपतनातु[6] ॥

शितिशब्दस्य भेद । शौम्मिति[7] मतो न प्रायोलुक्तादीति[8] निषे

Hē iv 309 **शपोस्त[9] ॥ ६ ॥**

शपा सो भवति । समौ । सप्तमी शीरमेनोवद्भावात्[10] आत्मे सेत्यात्मे । समिक्षा । यथे । समौ । मसि ॥

तदिदमशब्दयोर्लृतीयैकवचने ।

Hē iv 322 **टा[11] नेन तदिदमा ॥ ७ ॥**

तदिदमोष्टावचनेन सह नेन इति भवति । नेन ।

Hē iv 322 **नाए स्त्रियाम् ॥ ८ ॥**

स्त्रियां[12] तदिदमोष्टावचनेन सह नाए इति भवति । नाए ॥

राजनशब्दस्य भेद । सप्तमी । म इति[13] मले । भो राज्ञ। भो राज्ञ यमादौ ।

Hē iv 304 **राज्ञो ञो वा चिञ्[14] ॥ ९ ॥**

राजन्शब्दे ञस्य चिञ्[14] इति वा भवति । राज्ञि भजसु । रा भजस्वेत्यर्थ ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायाम् ॥

मनु । पुंस्म् । प्राञ्च । त्यदादीनां अर्[15] । भवञ्चु । पुंभव । पञ्चो यादृश । तादृश । अन्यादृश ।

---

[1] iv 26 = Tri 3 8 [2] Tri 3 90 [3] See note
[4] iv 62 = Tri 3 87 [5] पनिवतन R [6] °तु शितो T
[7] ० [8] पनिवत° R [9] iv 29 = Tri 3 87 [10] °लुक्तादि
I and T xx 4 [11] नीवत्त्वात् P xx 1 [12] आ स
R and T, xviii 9 [13] टा Tri तटा R and T [14] T on
this word [15] xviii 8 [16] चिञ Tri चिञ R, चिच्च T [17] xix 10

दुस्तिर्यादृशगे ॥ १० ॥ He iv, 317

यादृशादिषु दृ इत्यस्य तिर्भवति। यातिसो। तातिसो। न्यक्षड्डां भरितिं[1] भरि। अन्नभातिसो ॥

कमलम्। लो ळ इति[2] ळत्वम्। कमळ ॥

हृदयम्।

य पो हृदये ॥ ११ ॥ He iv 310

हृदये यस्य पो भवति।

डल् कृपगे ॥ १२ ॥ He i 128

कृप इत्यादिषु शब्देषु आदे: स्वरस्य लिदित्त्व[3] भवति। तल् तदो[4]। हितप ॥

भार्या। स्नानम्। कष्टम्।

र्यंसष्टा रिक्षसिनसिटा क्वचित् ॥ १३ ॥ He iv 314.

र्य स्न ष्ट इत्येतेषां यथासङ्ख्य रिक्ष सिन सिट इति क्वचित् भवन्ति[5]। भारिक्षा। सिनान। कसिट[6]। क्वचिदिति लक्ष्यानुसारेण। अय्यो। मुसा ॥

अथ तिङन्ते विशेष ॥

तडिजेचो[7] ॥ १४ ॥ He iv 318, 319

इजेचोस्तड्भवति[8]। हसति। हसते ॥

दय्यो यक ॥ १५ ॥ He iv, 315

यक दय इति भवति। हसिय्यते ॥

कृजो डीर ॥ १६ ॥ He iv, 316

कृञ परस्य यको डिदीरो[9] भवति। कीरते ॥

कृणुटो।

---

[1] xix, 10 iv 63 [3] ii 4 [4] xx 3
[5] रिक्षुसिनसिटा र्यं स्न ष्ट इत्येतेषां यथासङ्ख्य भवन्ति क्वचित् T
[6] कसिट R and T [7] तडिचेचो R and T [8] xiv 1 Pā i 1, 46
[9] iv, 7

He iv 324 न प्रायोलुक्कादिच्छलपट्शम्यन्तसूचोक्तम् ॥ ४ ॥

प्रायो लक्षणचर्चेत्यादिना[1] क्त्वः षट्शमीसुधाशावसप्तपर्णे इत्यनेनोक्त न भवति। इति तकारस्य लुडभ[2] भवति पकारस्य चत्व[3] च। पनिपतन। डसौ।

He iv 325 डसेस्तोतुग्रत[4] ॥ ५ ॥

चकारात्परस्य डसे शितौ[5] तो तु इत्येतौ भवत। पनिपतातो[6]। पनिपतनातु[7] ॥

शणिशब्दस्य भेद। शोस्सलिति[8] सत्वो न प्रायोलुक्कादीति[9] निषेधे।

He iv 309 शषोस्स ॥ ६ ॥

शषो सो भवति। ससो। सवुदी शौरसेनीवद्भावात्[10] आत्सौ[11] वेत्यात्वे। ससिआ। पचे। समो। समि ॥

तदिदशब्दयोस्तृतीयैकवचने।

He iv 322 टा[12] नेन तदिदमो ॥ ७ ॥

तदिदमोष्टावचनेन सह नेन इति भवति। नेन।

He iv 322 नाए स्त्रियाम् ॥ ८ ॥

स्त्रियां[13] तदिदमोष्टावचनेन सह नाए इति भवति। नाए ॥

राजनशब्दस्य भेद। सवुदा। म इति[14] मत्वे। भो राअ। भो राअ। प्रसादौ।

He iv 304 राज्ञो ञो वा चित्र[15] ॥ ९ ॥

राजञ्शब्दे ञस्य चित्र[15] इति वा भवति। राचित्रो भजसु। राज्ञे भजस्वेत्यर्थ ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायाम् ॥

मन्नु। पुण्णम्। प्राज्ञ। त्यणज्ञा ञ्ञ[16]। भञ्ञ। पुञ्ञ। पञ्ञो ॥

यादृश। तादृश। अन्यादृश।

---

[1] iv 26 = Tri 1, 3 8 Tri 1, 90 [2] See note 1 [3] iv 62 = Tri 1 3 55 [4] पनिवतन R [5] °तु शितौ T [6] ii 5 [7] पनिवत° R [8] iv 29 = Tri 1 3 87 [9] °नुक्कादिति R and T xx 4 [10] °नीवत्त्वात् R xx 1 [11] आ सौ R and T, xviii 9 [12] टा Tri तटा R and T [13] T om this word [14] xviii 8 [15] चित्र Tri चित्रP चित्त T [16] xix 10

दृस्तिर्यादृशे ॥ १० ॥ Hē iv, 317

यादृशादिषु दृ इत्यस्य तिर्भवति। यातिसो। तातिसो। न्यक्षादीनां अरिति[1] अरि। अन्नातिसो॥

कमलम्। को ऊ इति[2] ऊलम्। कमऊ॥

हृदयम्।

य पो हृदये ॥ ११ ॥ Hē iv 310

हृदये यस्य पो भवति।

इल् कृपगे ॥ १२ ॥ Hē i, 128

कृप इत्यादिषु शब्देषु आदे ऋतो लिदिल्[3] भवति। तल तदो[4]। हितप॥

भाया। स्नानम्। कष्टम्।

र्यस्नष्टां रिअसिनमिटा क्वचित् ॥ १३ ॥ Hē iv, 314

य स्न ष्ट इत्येतेषां यथासङ्ख्यं रिअ मिन सिट इति क्वचित् भवन्ति[5]। भारिआ। सिणा। कसिट[6]। क्वचिदिति लक्षणानुसारेण। अय्यो। सुसा॥

अथ तिङन्ते विशेष॥

तडिजेचो[7] ॥ १४ ॥ Hē iv, 318 319

इजेचोम्मड्भवति[8]। हसति। हसते॥

इय्यो यक ॥ १५ ॥ He iv, 315

यक इय इति भवति। हसियते॥

कृजो डीर ॥ १६ ॥ Hē iv, 316

कृञ परस्य यको डिदीरो[9] भवति। कीरते॥

कृणुटो।

---

[1] xix 10 [2] iv, 63 [3] ii 4 [4] xx, 3

[5] रिणुसिनसिटा र्यं स्न ष्ट इत्येतेषां यथासङ्ख्यं भवन्ति क्वचित् T

[6] कसिट R and T [7] तडिचेचो R and T [8] xiv, 1 Pā i, 1, 46 iv, 7

He iv 3°0 **एय्य एव भविष्यति ॥ १७ ॥**

भविष्यति इत्येतो [1] स्थाने एय्य इत्ययमेव भवति । न तु स्सिरित्यादि [2] ।

हसेय्य । भवेय्य ॥

He iv 312 **क्त्वा तून ॥ १८ ॥**

क्त्वा तूनमापद्यते । हसितून । हसितून ॥

दृष्ट्वा ।

He iv 313 **ष्ट्वा [3] दट्ठून-त्थून्नो [4] ॥ १९ ॥**

क्तवतुस्य [5] क्त्वा ष्ट्वा तूनत्थूनावापद्यते । दट्ठून । दत्थून ॥

इति पैशाचीविभाग ॥

Twenty first Section

अथ चूळिकापैशाची ॥

नरगन्दस्य भेद ।

He iv 324 **शेष प्राग्वत् ॥ १ ॥**

चूळिकापैशाच्यामुक्तादन्यत प्राग्वत् प्राक्तनपैशाचीवद्भवति । इति पैशाचीवद्भावात् नो णो पैशाच्यामिति [6] णस्य न ।

He iv 325 **रो लस्तु चूळिकापैशाच्याम् [7] ॥ २ ॥**

चूळिकापैशाच्यां रेफस्य लत्व तु [8] भवति । गणो । गलो ॥

He iv 3 5 **गजडदवघझढधभा कचटतपयशछठथफाल् [9] ॥ ३ ॥**

गजडादीनां कचटादयो लितो [10] यथासख्य भवन्ति । नगरम् । नकल । राजा । राचा । मण्डलम् । मटम । मद्दा । मतलो । बालक । पालको । मेघ । मेखो । निर्झर । निच्छलो । गाढम् । काठ । मधुरम् । मथुर । भगवतो । फकवती ॥

इति चूळिकापैशाचीविभाग [11] ॥

---

[1] xiv 1 [2] xviii 21 [3] ष्ट्व Tri [4] ष्टून° Tri [1] and Tri [2] °धूनो Tri [1] °थूनो Tri [2] [5] *Le* क्त क्त्व यस्य म [6] च 2 [7] चूलिका° Tri and T [8] ॥ 3 [9] °फाल Tri °फल R and T [10] ॥ 4 [11] चूलिका T

TWENTY SECOND SECTION

अथापभ्रंशविभाग [1] ॥

अकारान्त पुल्लिङ्गयतुर्मुखशब्द । प्रायोऽपभ्रंश इति वर्तमाने ।

शौरसेनीवत् ॥ १ ॥ He iv, 44

अपभ्रंशे प्राय शौरसेनीवत्कार्यं भवति ।

अचोऽस्तवोऽखौ कखतथपफा गघदधवभान् ॥ २ ॥ He iv 39

अच परे अस्तवोऽभादी[3] वर्तमाना क ख त थ प फ इत्येते ग घ द ध व भ इत्येतान् प्रायो यथासंख्यमापद्यन्ते । शौरसेनीवद्भावेन प्राकृतवद्भावात्[4] नवरामधस्येति[5] रेफलोप । अच वाक्यविभक्त्यपेक्षया मकारस्यादित्वानादित्वे संभवत । तच यदानादित्वाङ्गीकारस्तदा ।

तु मो डुम् ॥ ३ ॥ He iv, 397

अच परोऽसयुक्तोऽभादौ वर्तमानो मकारो डित्[6] वत्व स्यापद्यते[7] । डित्त्वात्सानुनासिकोच्चार[8] । स्वार्थे तु कश्चेति[9] क । शेषादेशस्येति[10] द्वित्वम । चदुर्डुँघक[11] । इति स्थिते ।

अडडुल्लास्स्वार्थिककलुक्[12] च ॥ ४ ॥ He iv 429

नाम्न परतो अ इति[13] डितौ[14] अड उल्ल[15] इत्येतौ च प्रत्ययौ भवत । तत्सनियोगेन स्वार्थिकस्य कप्रत्ययस्य लोपश्च ।

तद्योगजाश्च ॥ ५ ॥ He iv 430

अडडुल्लानां[16] योगभेदेभ्यो ये[17] जायन्तेऽडड इत्यादय प्रत्यया तेऽपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति । योगभेदजाश्च । अडड । डडअ[18]। अडुल्ल ।

---

[1] अथापभ्रंश T [2] T om अच [3] अस्तव : S अस्वो : 5
[4] XVIII 2 [5] IV, 32 [6] डित R and T [7] तु II 3
[8] II 6 [9] XII 107 [10] IV 4 [11] चदुर्डुघक R चतुर्डुघक P
[12] अड° for अ° R and T, °डुडु Tri [a] °डुल्लौ Tri [b] and P
[13] Thus Tri , R and T om अ इति [14] IV 7 [15] अड उल्ल Tri
अउड डडुल्ल R अउड अडुल्ल T [16] अडडुल्लानां P and P
[17] Thus Tri R and T om ये [18] अडडअ R and T

दुक्ख । दक्खुम । दुक्खरह । दक्खरुक्ख[1] । दक्खुक्खरह । दक्खदुक्ख । दुक्खक्खरह । दक्खदुक्ख । दुक्खरुक्ख । दीप द्वादा संभवन्ति । तथ दुमादिषु मा उकारादा। मध्यवर्तिनोः वि दुःखयोर्जेतादक्षरस्य[2] निर्दोहितस्य दक्षदक्षप्रभृतयादिरस्यादि गणपाठोय । प्राचीयहणादेतेषामभावे साधिक ऋ[3] । पचे तदभावच । प्राचीयहणाद्वेच मस्य परस्याभावे[4] परत्वधमानिति[5] इकार । मराठ्यादिस्वपचे[6] वस्तुतस्तु न भवत । सी ।

II iv 2[7] ओल्लो[8] पुंसि तु[9] ॥ ६ ॥

पुंस्लिंङ्गे वर्तमानस्य को यदि ओल्ल तु[10] भवति । यथे ।

II iv 3[11] स्वम्मत उत् ॥ ७ ॥

स्वमा परयोरमादस्य उकारो भवति ।

III iv 3 4 सुमसो ॥ ८ ॥

सुस् प्रथमा । अस द्वितीया । तयोरित्य लुग्भवति । चदुमुचचो[12] । चतुमुचचो । द्वित्वाभावे[13] । चदुमुचचो[14]। चतुमुचचो[15]। चउमुचचो[16]। चउमुचचा। चदुमुचचो[17] । चतुमुचचो । प्राचीयहणादस्य दस्याभावे[18] । चउमुचचो। मस्य मत्वाभावे[19]। चउम्मुचचो[20]। चदुम्मुचचो। चतुम्मुचचो[21]। द्वित्वाभावे । चदुमुचचो[22] । चउमुचचो । चतुमुचचो[23]। चदुमुचचो ।

---

[1] दुक्ख R and T [2] °तोहित° T [3] xii, 107 [4] xxii 2
[5] vi, 1 [6] See the commentary on xxii 2 xxii 3
[7] ओ मो Tri and Tri [8] ओल्ला मो पुसि Tri [9] ii 3
[10] P and T om this word In accordance with xxii 3 all the above forms of चतुर्मुख in which the m is replaced by r ought to be written with an *anunasika* In the following list six of the twelve possible forms are referred to twice each [11] iv, 4
[12] चदुमुचचो I , T om it [13] P om this word [14] चयु° R
[15] चयु° R , T om this word [16] xxii 2 [17] xxii 3
[18] T om this word R adds once more मस्य मत्वाभावे
[19] चतुमुचचो T [20] चतु° I and T [21] T om this word

चउमुघओ । चतुमुघओ । इति खस्य घले[1] द्वादश भेदा । हले[2] । चदुग्घहओ । इत्यादयो[3] द्वादश । प्रायोग्रहणात्खस्य श्रवणे । चदुमुखओ[4] । इत्यादयो द्वादश । इति षट्चिंशद्भेदा[5] । पक्षे उकारेऽप्येव[6] चदुमुघउ । इत्यादयो द्वादश द्वादश । इति षट्चिंशद्भेदा । एव चदुमुघडो । चदुमुघडु । इत्यादय । चदुमुघुलो[7] । चदुमुघुलु[8] । चदुमुघअडो । चदुमुघअडु । इत्यादय । चदुमुघडओ[9] । चदुमुघडउ[9] । इत्यादय । चदुमुघउलो । चदुमुघउलु । इत्यादय । चदुमुघुलओ[9] । चदुमुघुलउ । इत्यादय । चदुमुघडुलो । चदुमुघडुलु । इत्यादय ।[10] चदुमुघुलडओ । चदुमुघुलडउ । इत्यादय[1] । इति प्रत्येक[11] द्वासप्ततिभेदा । इति योगायोगयोर्भेदानामशीत्यधिक सहस्रं सभवति ।

दिहौ सुपि ॥ ९ ॥

Hs iv, 330

सुपि परे अन्यस्य दीर्घह्रस्वौ प्रायो भवत । इति प्रायोग्रहणादुकारा भावे[12] दीर्घे[13] । चदुमुघआ । इत्यादय षट्चिंशत्[14] षट्चिंशद्भेदा । इति चत्वारिंशदधिकानि पञ्च शतानि । प्रायोग्रहणादकारादीनामभावे पूर्ववदीकारोकारयो[15] । चदुमुघो । चदुमुघु । इत्यादयो द्वासप्ततिर्भेदा । तत्रव दीर्घे । चदुमुघा । इत्यादय षट्चिंशत[16] । इति चतुर्मुखशब्दस्य सौ परे अष्टाविंशत्यधिकसप्तशताधिक सहस्रं[17] भेदानां सभवति[18] । मकारस्या दिलपक्षे खस्य घलहलश्रवणेषु । चदुमुघओ । चउमुघओ[19] । चतुमुघओ । चदुमुहओ । चउमुहओ[20] । चतुमुहओ । चदुमुखओ[21] । चउमुखओ । चतुमुखओ । उकारेऽप्येव चदुमुघउ । इत्यादयो नव नव । एव चदुमुघडो[22] । चदुमुघडु[23] । इत्यादयो नव नव भिदा । इति योगा योगयो सप्तत्यधिक शतद्वयम् । दीर्घे । चदुमुघआ । इत्यादयो नव नव

---

[1] xxii, 2, हिले T [2] vi 1 [3] चदुग्घह इत्यादिका T [4] चदुमुघओ R, °खयो T [5] R om भेदा [6] xxii 7 चदुग्घओ R [7] चतुमुघुलो P चतुग्घुलो T [8] चतुग्घुलु T [9] चतु° R [10] R adds चदुमुघडुलउ । इत्यादय । [11] R om this word [12] xxii 7 [13] °भावदीर्घौ T [14] T om this word [15] xxii 6 and 7 [16] °चिंशता R [17] 1080 + 540 + 72 + 36 = 1728 [18] °वति T [19] °मुघओ P [20] °मुघओ R [21] चतु° R [22] चतुमुखडो T चदुमुघेडो । चदुमुघिडो P [23] चदुमुघडु R, चतुमुखडु T

भिदा । इति षड्विंशदधिक शतम्[1] । अडडावभावे । चदुमुघो । चदुमुघु । इत्यादयोऽष्टादश भेदा । तथैव च दीर्घे । चदुमुधा । इत्यादयो नव । इति द्वात्रिंशदधिकानि चत्वारि शतानि[2] भेदानां संभवन्ति । एवमडडादिभेदेन प्रतिशब्दमनेके भेदा संभवन्ति । ते एते प्रसिद्धिवशेन प्रयोक्ष्या । न चाडडादय सर्वेऽपि सर्वत्रापि प्रसिद्धा । क्वचित्क्वचित्क्वापि त्क्वचित् । तथा क्वचिदोकारोकारावेव प्रसिद्धौ । क्वचिद्दीर्घ एव । क्वचिदुभयमपि । जसि । सुमसोरिति[4] लोप । चदुम्मुहा । इत्यादि । संबोधने जसि । सुमसोरिति[4] लोपे प्राप्ते ।

Hé iv 346

हो जस आमन्त्र्ये[5] ॥ १० ॥

आमन्त्र्ये वर्तमानात्प्रातिपदिकात्परस्य जसो हो इति भवति । चदुम्मुहहो । अमि । स्यमत उदित्युक्तम्[6] । सुमसोरिति[7] लोप[8] । चदुम्मुह[9] । चदुम्मुहो । तृतीयैकवचने ।

Hé iv 342

टो णानुस्वारौ ॥ ११ ॥

अत परस्य टावचनस्य णमनुस्वारश्च भवति ।

Hé iv 333

टि ॥ १२ ॥

टावचने परे अत एकारो भवति । चदुम्मुहे[10] । चदुम्मुहेण । भिसि ।

Hé iv 347

हि[9] भिस्सुपो ॥ १३ ॥

भिस्सुपोहि भवति ।

Hé iv 335

ए भिसि ॥ १४ ॥

अकारस्य भिसि परे एत्त्व तु[10] भवति । चदुम्मुहेहिं । चदुम्मुहहि । चतुर्थैकवचने । ङेसो ङमिति[11] ङस्[12] ।

---

[1] T om the eight last words डावभावे T [2] °धिकचत्वारिंशच्छतानि T 270 + 135 + 18 + 9 = 432 [3] XXII, 8 जसामन्त्र्ये Tri [4] T om चद् XXII 7 XXII 8 [5] हे R [9] हि Tri[1] and Tri[2] [10] II 3 [11] IV 17 [12] ङस् T

सुस्सुहो डस ॥ १५ ॥ Hē iv

अत परस्य डस सु स्सु हो इति चय आदेशा भवन्ति । चदुस्सुहसु । चदुस्सुहस्सु । चदुस्सुहहो । आमि ।

आमो ह ॥ १६ ॥ Hē iv

अकारात्परस्यामो ह भवति । चदुस्सुहह । प्रायोग्रहणादेषामभावे ।

डसो लुक् ॥ १७ ॥ Hē iv,

षष्ठीविभक्ते प्रायो लुग्भवति । चदुस्सुहा । चदुस्सुह । डसो ।

डसेर्हेहू ॥ १८ ॥ Hē iv

अकारादुत्तरस्य डसे हे ऊ[1] इत्येतौ भवत । चदुस्सुहहे । चदुस्सुहऊ[1] । भ्यसि ।

भ्यसो हु[2] ॥ १९ ॥ Hē iv

अकारादुत्तरस्य भ्यसो ऊ[3] भवति । चदुस्सुहऊ[3] । ङौ ।

ङिनेच्च ॥ २० ॥ Hē iv

अकारस्य ङिना सह इकार एकारश्च भवति । चदुस्सुहि । चदुस्सुहे । सुपि । हि भिस्सुपोरिति[4] हि । चदुस्सुहहि ॥

सर्वशब्दस्य भेद ।

अनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ २१ ॥ Hē iv, 415

अन्यथा सव इत्येतौ अनु साह इति यथासख्य भवत । साहो[5] । साऊ । इत्यादि पूर्ववत् । डसौ ।

डसिहौ[6] ॥ २२ ॥ Hē iv

सर्वादेरकारान्तात्परस्य डसेहामिति भवति । साहहा । ङौ ।

---

[1] ऊ T [2] ऊ Tri, ऊ R and T [3] ऊ R and T [4] XXII 13
[5] साहउ R [6] डसिहा Tri [1] and Tri [2a], डसिह Tri [2b], डसिहे Tri [3], डसिहाम R and T

ङीतस्त्रियाम्[1] ॥ २९ ॥ Hē iv 43

स्त्रीलिङ्ग अडडडुल्ला[2] इति तद्योगजाद्येति[3] सूत्रद्वयविहितप्रत्यया न्तात्परो ङीप्रत्ययो[4] भवति। टिलोप । अतडी। प्रथमाद्वितीययो सुसमोरिति[5] लोप। जस्शसो ।

उदोतौ जश्शस् ॥ ३० ॥ Hē iv 34

स्त्रीलिङ्गात्परयोजस्शसो प्रत्येकमुदोतौ भवतो लोपापवादौ[6] । अतडीउ। अतडीओ। टाङ्यो ष्णादि चतुष्टयम्[7]। अतडीअ। इत्यादि। भिसि। हि भिस्सुपो [8]। अतडीहि। चतुर्थ्येकवचने।

ङस्ङसी हे[9] ॥ ३१ ॥ Hē iv 350

स्त्रीलिङ्गात्परौ ङस्ङसी हे इत्यादेशमापद्येते । अतडीहे । ङसावप्येतदेव रूपम् । आमि ।

हुमाभ्यस. ॥ ३२ ॥ Hē iv, 351

स्त्रीलिङ्गात्परयोराभ्यसोर्ज भवति। अतडीऊ। भ्यस्यप्येतदेव रूपम। सुपि। हि भिस्सुपो [10]। अतडीहि ॥

तद्योगजान्तस्य[11] भेद । अस्मादेव शब्दाड्डडडप्रत्यये[12] कृते। अतडअ। इति स्थिते। ङीतस्त्रियामित्यस्य[13] प्राप्तौ।

अदन्ताड्डा[14] ॥ ३३ ॥ Hē iv, 432

अडडडुल्लानां[15] मध्ये योऽकारप्रत्यय तदन्तो यस्तद्योगजस्तदन्ता त्स्त्रीलिङ्गाड्डाप्रत्ययो भवति। अतडअआ। इति स्थिते।

---

[1] ङित° Tri [3] and R [3] °डुल्ला R and T xxii 4 [3] xxii 6
[4] ङि° R [5] ii 7 [6] xxii 8 [7] जश्शस Tri [8] xxii 9
[9] ii, 6 [10] xxii 1 [11] °ङमेहे Tri [3] [12] xxii 10 [13] xxii 5
[14] xxii 4 [15] °यामीदित्यन्य R xxii 29 [16] तट° Tri
[17] अडडु R and T, xxii 4

He iv 433

दन्तोऽति ॥ ३४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य योऽकारस्तस्य अति अकारप्रत्यये परे इकारो भवति। दिट्ठा मुणीत्यकारप्रत्ययस्य[1] लोप। अतद्दिआ। प्रायोग्रहणाद्[2] डहादयभावे[3]।

He iv 352

स्त्रिया डि [4] ॥ ३५ ॥

स्त्रीलिङ्गात्परस्य डिवचन[5] भवति। आदेशा आदेश्च सुरित्यप [6]। अताअ। अताआ। अतार्। अताए। इत्यादि। शेष पूर्ववत्॥

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गशब्द । कमलशब्द । अमलमो ।

He iv 353

इ नपि[7] ॥ ३६ ॥

नपुंसकात्परयोरमशसोरं इति तु भवति। तु मो इम्[8]। कमलं[9]॥

किंशब्दस्य भेद । डसि ।

He iv 358

डसस्सुऽ यत्तत्किम्भ्य [10]॥ ३७ ॥

यत्तत्किम्भ्यो डस सुआदेशस्तु भवति। ग्गिस्वाद्दीघ [11]। कासु। पचे। काम। इत्यादि। डसौ।

He iv, 356

तु किमो डिहे ॥ ३८ ॥

किंशब्दात्परो डसिडिदिहे[1] इति तु[1] भवति। किहे। पचे। कोस। इत्यादि। स्त्रीलिङ्गे।

He iv 359

स्त्रिया डहे ॥ ३९ ॥

स्त्रीलिङ्गेभ्यो यत्तत्किम्भ्यो डसो डिदहे[12] इति तु भवति। कहे। पचे। कीए[13]। इत्यादि। शेष प्राकृतवत्[14]। यत्तदोरेवेव प्रक्रिया। तासु। जासु। जहे। तहे। जोए। इत्यादि। नपुंसके तु स्वमौ ।

---

[1] डिअहस्यापी° P and T xxii 9 —°त्याकार° L xxii, 4 [2] डी Tri [1] डि Tri हि Tri [b], ङि Tri [3], डि R and T [4] डिङचन T [5] v 6 —This explanation of the Sūtra is at variance with Tri iii 4 20 and He iv 352 [6] Thus Tri R and T om नपि [7] ii 3 [8] इ R and T xxii 3 [9] कवलइ R कवळइ T [10] Thus Tri R and T om the last word [11] ii 5 [12] iv 7 [13] किए R and T [14] प्राकृतशब्दवत् T xviii, 2

यत्तद्धुचु[1] स्वमो ॥ ४० ॥ He iv 360

नपुसकौ यत्तदो स्वमो परयोर्यथासख्य धु चु इत्येतावापद्येते । धु । चु[2] । पचे । ज । त ॥

इदश्शब्दस्य भेद ।

इदम इमु[3] नपुसके ॥ ४१ ॥ He iv 361

नपुसकस्येदश्शब्दस्य इमु इति भवति स्वमो परयो । इमु ।

इदम आअ[4] ॥ ४२ ॥ He iv, 365

इदम सुपि परे आअ[5] इति भवति । आअउ[6] । जसश्शसो । आअर । इत्यादि ॥

एतदश्शब्दस्य भेद । स्वमो ।

एतदेहएहोएहु स्त्रीनृनपि[8] ॥ ४३ ॥ He iv, 362

स्त्रीलिङ्ग पुल्लिङ्गे नपुसकस्य एतच्छब्द स्वमो परयोयथासख्य एह एहो एअ इति भवति । एह । एहो । एअ । जसश्शसो ।

जश्शसोरेड ॥ ४४ ॥ He iv 363

जसश्शसो परयो एद इति भवति । एद ॥

अदसश्शब्दस्य भेद[9] ।

ओइ अदस ॥ ४५ ॥ He iv 364

अदसो जसश्शसो परयो ओइ इति भवति । ओइ ॥

युष्मदो भेद ।

सौ युष्मदस्तुहु[10] ॥ ४६ ॥ He iv 368

युष्मत्सौ परे तुअ[11] इति भवति । मुससोरिति[12] सलोप । तुअ[11] ।

---

[1] °कुधु Tri [1] °धुतुं Tri °डुचुं Tri [2] °धुशु R, °धुशु T [2] शु R and T [3] इ Tri [3] [4] आअ Tri, आय R and T [5] आय R and T [6] आअद T T om this word [8] T om नृ [9] T om the text and commentary of this Sūtra [10] °सुअ Tri, °सुह R and T [11] तुह R and T [12] xxii 9

इदोऽति ॥ ३४ ॥

He iv 433

स्त्रीलिङ्गस्य योऽकारस्तस्य अति अकारप्रत्यये परे इकारो भवति। दिट्ठा गुणीत्यकारप्रत्ययस्य[1] लोपः। अतद्धिता। प्रायोग्रहणादड्डाद्यभावे।

स्त्रियां डि[2] ॥ ३५ ॥

He iv 3 9

स्त्रीलिङ्गात्परस्य डिप्रत्ययस्य[3] भवति। ङ्याटेरा ङ्यादेश्च स्युरित्यप[4]। अताअ। अताआ। अताइ। अताए। इत्यादि। शेषं पूर्ववत्॥

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गशब्दः। कमलशब्दः। करणसो।

इ नपि[5] ॥ ३६ ॥

He iv 353

नपुंसकात्परयोरजसशसोरिदिति तु[6] भवति। तु मो हुम्[7]। कमलाइं[8]॥ किंशब्दस्य भद। डसि।

उसस्मृग यत्तत्किम्य[9] ॥ ३७ ॥

He iv 358

यत्तत्किंभ्यो डस मृगादेशस्तु भवति। शित्त्वाद्दीघ[10]। कामु। पचे। काम। इत्यादि। डसौ।

तु किमो डिहे ॥ ३८ ॥

He iv 3 6

किंशब्दात्परो डसिर्डिदिहे[11] इति तु[12] भवति। किहे। पचे। कीस। इत्यादि। स्त्रीलिङ्गे।

स्त्रियां डहे ॥ ३९ ॥

He iv, 359

स्त्रीलिङ्गेभ्यो यत्तत्किंभ्यो डसो डिदहे[13] इति तु भवति। कहे। पचे। कीए[14]। इत्यादि। शेषं प्राकृतवत्[15]। यत्तदोरेवं प्रक्रिया। तामु। जामु। जहे। तहे। कीए। इत्यादि। नपुंसके तु स्वमो।

---

[1] डित्यहत्यापी° R and T xxii 9—°त्याकार° R [2] xxii 4 [3] डौ Tri[1], डि Tri[2] हि Tri[3] डें Tri[4], डि R and T [4] डिदपम T [5] v 6—This explanation of the Sūtra is at variance with Tri iii 4 20 and Hē iii 322 [6] Thus Tri; R and T om नपि ii 3 [7] हुं R and T xxii, 3 [8] कवलइं R कवळइ T [9] Thus Tri R and T om the last word [10] ii 5 [11] iv, 7 [12] किए R and T [13] प्राकृतशब्दवत् T xxii 2

यत्तद्भ्युं[1] स्वमो ॥ ४० ॥

नपुसको यत्तदो स्वमो परयोर्यथासंख्य भु भुं[2] इत्येतावापद्येते ।
भु । भुं । पदे । ज । त ॥
इदश्शब्दस्य भेद ।

इदम इमु[3] नपुसके ॥ ४१ ॥

नपुसकस्येदश्शब्दस्य इमु इति भवति स्वमो परयो । इमु ।

इदम आअ[4] ॥ ४२ ॥

इदम मुपि परे आअ[5] इति भवति । आअउ[6] ।
आअइ । इत्यादि ॥
एतद्शब्दस्य भेद । स्वमो ।

एतदेहएहोएहु स्त्रीनृनपि[7] ॥ ४३ ॥

स्त्रीलिङ्ग पुल्लिङ्गे नपुसकथ एतच्छब्द स्वमो
एहो एइ इति भवति । एह । एहो । एइ ।

जश्शसोरेड ॥ ४४ ॥

जस्शसो परयो एइ इति भवति । एइ ।
अदस्शब्दस्य भेद[8] ।

ओइ अदस ॥ ४५ ॥

अदसो जस्शसो परयो ओइ इति
युष्मदो भेद ।

सौ युष्मदस्तुहु[9] ॥ ४६ ॥

युष्मत्सौ परे तुह[10] इति भवति । मध्ये । तुह ।

---

[1] •क्षुधु Tri [1] धुतुं Tri [2] दु Tri [3] धुतुं P
धु L and T [4] इ Tri [5] आय R and T [6] आयइ T
[7] T om the text and comm [8] •ह R and T [9] तुह L and T [10] तुह L

तुम्हेतुम्हइ[1] जश्शसो ॥ ४९ ॥

Hē iv 363

अस्यामा परयोर्युष्मदस्तुम्हे तुम्हइ इति भवत । तुम्हे । तुम्हइ । शसि ।

ङ्यटा एइतइ ॥ ४८ ॥

Hē iv, 3 0

इदम् अ ट आ इत्येतै सह युष्मद एइ तइ इति भवत । एइ । तइ । टावचनेऽयमेते एव रूपे । भिसि ।

भिसा तुम्हेहि ॥ ४९ ॥

Hē iv 3 1

युष्मदो भिसा सह तुम्हेहि इति भवति । तुम्हेहि । ङसि ।

तुज्झुतुघ्रतउ[1] ङसिङमा ॥ ५० ॥

Hē iv 3 ?

युष्मदो ङसिना ङसा च सह तुज्झु तुघ्र तउ[2] इति त्रयो भवन्ति । तुज्झु । तुघ्र । तउ । आमि ।

तुम्हहमांभ्यसा[3] ॥ ५१ ॥

Hē iv 372

युष्मदामा भ्यसा च सह तुम्हहमिति भवति । तुम्हह । ङसो ङस्वत् । भ्यसाम्वत् । ङा । ङ्यटा एइतइ[4] । एइ । तइ । सुपि ।

सुपा तुम्हासु ॥ ५२ ॥

Hē iv 374

युष्मत्सुपा सह तुम्हासु इति भवति । तुम्हासु ॥

अस्मदो भेदे । मौ ।

सौ हउ ॥ ५३ ॥

Hē iv 375

अस्मत्सौ परे हउ इति भवति । हउ ।

अम्हहमम्हे जश्शसो ॥ ५४ ॥

Hē iv 376

अस्मदो जश्शसो परयो अम्हह अम्हे इति भवत । अम्हह । अम्हे[6] । अमि ।

---

[1] °तुम्ह Tri [1] °तुम्हइ Tri and Tri [3] [2] I or तुज्झु Tri [3] reads तुज्झ R and T तुज्झत्सु for तुघ्र Tri [3] तुघ्रु Tri [3] तुघ्रु T तुघ्रु for तउ Tri [3] तुह [3] °मांभ्यसभ्याम् Tri [4] XXII, 15 [5] T om the words भवति to इति in the next Sūtra अम्हउ T [6] अम्हे ।

मइ[1] ङ्यटा ॥ ५५ ॥ H8 iv 377

ङि अ टा इत्येते सहास्मदो मइ इति भवति । टावचनेऽप्येतदेव रूपम् । भिसि ।

भिसा अम्हेहि[2] ॥ ५६ ॥ H8 iv, 378

अस्मदो भिसा सह अम्हेहिं इति भवति । अम्हेहि । ङसि ।

ङस्ङसिना महुमज्झु ॥ ५७ ॥ He iv 379

अस्मदो ङसा ङसिना च[4] सह मज्झ मज्झु इति भवत । मज्झ । मज्झु । आमि ।

अस्मदोऽम्हह ॥ ५८ ॥ H8 iv 380

अस्मदामा भ्यसा च सह अम्हह इति भवति । अम्हह । ङसो ङस्वत् । भ्यस्यास्वत् । ङौ । मइ ङ्यटा[5] । मइ । सुपि ।

सुपा अम्हासु ॥ ५९ ॥ H8 iv 381

अस्माद् सुपा सह अम्हासु इति भवति । अम्हासु[6] ॥
अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेष ।

दादेर्डेहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम् ॥ ६० ॥ H8 iv 402

यादृगादीनां दादेरवयवस्य डिदेह[7] इति भवति । जेहो । तेहो । केहो । एहो ।

ङसोऽत[8] ॥ ६१ ॥ H8 iv 403

अदन्तानामेषां डिदस[9] इति भवति । जइसो । तइसो । कइसो । अइसो ॥

---

[1] मइ R [2] ङ्यमटा R and T [3] °हि P [4] ङसिना ङसा च L [5] xxii 56 [6] iv 14 [7] यादृग्यादीना R and T [8] डिदेहो P and T, iv 7 [9] डसाम T1 [10] डइसो L and L iv 7

H³ iv 303

तुम्हेतुम्हट[1] जश्शसो॰ ॥ ४९ ॥

जश्शसो परयोर्युष्मदस्मद्भ्यां तुम्हेतुम्हट इति भवत । तुम्हे । तुम्हट । आमि ।

H³ iv 3 0

ङिटा एटतट ॥ ४८ ॥

ङि च टा इत्येते सह युष्मद एट तट इति भवत । एट । तट । टावचनेऽयेते एव रूपे । भिसि ।

H³ iv 3 1

भिसा तुम्हेहि ॥ ४९ ॥

युष्मदो भिसा सह तुम्हेहि इति भवति । तुम्हेहिं । ङसि ।

H³ iv 3"2

तुज्झुतुध्रतउ[1] ङसिङसा ॥ ५० ॥

युष्मदो ङसिना ङसा च सह तुज्झु तुध्र तउ[2] इति त्रयो भवन्ति । तुज्झु । तुध्र । तउ । आमि ।

H³ iv 3 3

तुम्हहमाभ्यसा[1] ॥ ५१ ॥

युष्मदामा भ्यसा च सह तुम्हहमिति भवति । तुम्हह । ङमो ङस्यत । भ्यस्भ्यसत् । ङौ । ङटा एटतट[1] । एट । तट । सुपि ।

H³ iv 3 4

सुपा तुम्हासु ॥ ५२ ॥

युष्मत्सुपा सह तुम्हासु इति भवति । तुम्हासु ॥

अस्मदो भेद । सौ ।

H³ iv, 375

सौ हउ ॥ ५३ ॥

अस्मत्सौ परे हउ इति भवति[3] । हउ ।

H³ iv 376

अम्हटमम्हे जश्शसो[4] ॥ ५४ ॥

अस्मदो जश्शसो परयो अम्हट अम्हे इति भवत । अम्हट । अम्हे[5] । आमि ।

---

[1] °तुम्ह Tri [1] °तुम्हट Tri [2] and Tri [3] [2] or तुज्झु Tri [3] reads तुज्झ, R and T तुज्झत्तु for तुध्र Tri [2] तुधृ Tri [3] तुधु T तुदृ for तउ Tri [3] तट [3] भांभ्यसभ्याम Tri [4] XXII, 48 [5] T om the words भवति to इति in the next Sūtra [6] अम्हे । अम्हउ T

मइ[1] ङ्यटा ॥ ५५ ॥

He iv, 377

ङि ङ ट टा इत्येते सहास्मदो मइ इति भवति । टावचनेऽप्येतदेव
म् । भिसि ।

भिसा अम्हेहि[3] ॥ ५६ ॥

He iv, 378

अस्मदो भिसा सह अम्हेहिं इति भवति । अम्हेहि । ङसि ।

ङस्ङसिना महुमज्झु ॥ ५७ ॥

He iv, 379

अस्मदो ङसा ङसिना च[4] सह मज्झ मज्झु इति भवत । मज्झ ।
ज्झु । आमि ।

अस्मदोऽम्हह ॥ ५८ ॥

He iv 380

अस्मदामा भ्यसा च सह अम्हह इति भवति । अम्हह । ङसो
खत् । भ्यस्याम्वत् । ङौ । मइ ङ्यटा[5] । मइ । सुपि ।

सुपा अम्हासु ॥ ५९ ॥

He iv, 381

अस्मद सुपा सह अम्हासु इति भवति । अम्हासु[6] ॥
अथ प्रातिपदिकावस्थाया विशेष ।

दादेर्डहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम् ॥ ६० ॥

He iv 402

यादृगादीनां दादेरवयवस्य डिदेह[7] इति भवति । जेह्ो । तेह्ो ।
एह्ो । एह्ो ।

डदसोऽत[9] ॥ ६१ ॥

He iv 403

अदस्शब्दसंबंधिनो डिदद्स[10] इति भवति । जद्सो । तद्सो । कद्सो ।
एद्सो ॥

---

[1] मइ R ङ्यमटा R and T [3] °हि L [4] ङसिना
ङसा च R [5] XXII 55 [6] iv 14 यादृशादीनां
R and T [8] डिदेहो R and T, iv 7 [9] °तम् Tri [10] उदसो
R and T iv 7

गुणादिरविर्वा xviii
गो गणधर i 6
गच्छेभ्य xvi 9

घञि वा xii 27
घेतुतथच्छासु वहि xviii 5

ङमो ह्रस्व xviii 17
ङमस्मुट यत्तस्त्रिभ्य xviii 37
ङसिङो xviii 21
ङसिसो हि iv 21
ङसेर्हश्च xviii 18
ङसेरश्शसोश्चि i 8
ङसेरस्तुक iv 23
ङसेस्तोतुग्रत xv 5
ङसोऽस्त्रियां मर iv 18
ङस्ङसिटा णोणोरङण viii 24
ङस्ङसिना मङमञ्जु xviii 17
ङस्ङसो हि xviii 31
ङिटाभ्यां तुमएतरतएतुमाइतुमे x 7
ङित्त्व xviii 20
ङिरिआडाहिडाला आले viii 10
ङेर्ङे iv 31
ङेमिर् iv 30
ङेसो ङस् iv 17
ङेरत्यम्मिम्मि iv 33
ञ्चटा एदतद् xviii 48

चतुरो जश्शस्भ्यां चउरोचत्तारो चत्तारि viii 1
चतुरो वा viii 3
चित्तस्तिष्ठम्य xiv 17

छगमिम्यमासाम् xviii 24
छस्य युष्मदादेर्डार xxii, 69
छायायां होऽकान्तौ viii 87
छिदिभिदो न्द् xvi 2
छोऽमादा च xiv, 8

जयवां च xix 11
जश्यशोरेद् xviii 44
जश्शसङसिङसां णोश्च viii 20
जसा भेतुञ्भेतुय्हेउय्हेतुभ्य x 2
जाणमुणौ वा xvi 8
जो व्रजे xiv 10
ज्याज्जे xiv 10
ञमो xii 16
ञो ञोऽविञ्जने xii 10
ञो णोऽभिज्ञादा viii 17

ञ्झिमी लिलोर्रे viii 2

टाङिङसाम् i 6
टा नेन तदिदमो xv 7
टापो ङे v 4
टा भेतेर्देदितुमतुमर् x 6
टासमि ण viii 13
टि xxii 12
टो ड viii 56
टो ढेणल् iv 13
टो णा iv 52, viii 23

टो णानुस्वारा xxii, 11
टो वात्मनो णिआणइआ viii, 27

ठढौ मध्ये xii, 76

डदमोऽत xxii 61
ड च्चदन्तात् iv, 68
डच्छ दृशिगम इजादौ हिलुक च वा xiv, 10
ड मेम्छात्तत xiv 13
डवो उत iv, 61
डीतस्त्रियाम् xxii 29
डुमश्रडमश्राल् भुव i 13
डेतुलडेवडाविथल्कियति च व्या देवतुप xxii, 62
डेरो ब्रह्मचर्यमार्द्रयें च xii 71
डोच्छ वचिमुचिरुदिशुभुज xiv 12
डो तद् viii 31
डोशुका तु सबुदे ii 10

ढिरादृते xii 39

णदृवेश्चचिश्च एवार्थे viii 15
ण मन्वर्थे xviii 14
णम्मणज्जौ च xvi, 7
णशाम iv, 20
णिजटेदावावे xv 1
णिअम्हेह्यम्हाह्यम्हेअम्ह भिसा xi, 8
णे च शमा xi 5
णोणाडिप्विदना ज viii 21
णो वातिमुक्तके xii 3
णो शमश्च iv 51
णो दृश चिजिपूशुधूस्तुङ्क्लूभ्य xiv 18
णहण्ह सख्याया आमोऽविंशतिगे iv 67

त वाक्योपन्यासे xiii 14
तडिजेचौ xx 14
तदिदमेतदां सेसि तु डमामा viii 16
तद्योगजाश्च xxii 5
तद्धित्ययश्च iv, 61
तन्त्राभे i 12
तम तदो xx 3
तमात्तोता xviii 13
तस्मो सोऽक्षीवे तदश्च viii 29
ता द्वौ दृश xvii, 7
तादर्थ्ये डेस्तु xii 109
तावति खोर्वा xviii 11
तिड iii 6
तिडात्ति xiv, 23
तिणि चे iv 58
तौ चे iv 59
तौथे द्यून् viii, 9
तु किमो डिहे xxii 35
तुज्भुतुध्रतउ डसिङमा xxii 50

तुतुर डिम्बरसौ ९ 13
तु युष्मत्तौ xii 50
तुभ्यमहितोतुक्क डसिना ९ 11
तुभ्योभ्योऽहमरतुह्यतुम्हतुक्षतुक्षतु
मसुमेतुमारतुमोदेतेदितुरए
डसा ९ 9
तुमत्तुक्षाणतुणा क्क xiii 4
तु मो डुम् xii 3
तु मौ xiv 6
तुम्हहमोभ्यमा xii 51
तुम्हेतुम्हर चरणमौ xii 47
तुवतुमतुहतुभ्भ ९ 10
तुषरजक्षढौ खरे xvi 72
तु विकल्पे ii 3
तु समुच्चादौ viii 8
तृनोऽणक्रम xii 61
तैलादौ xii 78
तोऽघ iii 12
तो ढो रथारब्धे तु xii 77
त्थे ढिल viii 36
त्थोऽचैत्ये xii 46
दतसि च किमो क्क vii 4
दत्तनौ प्पणम् xii 63
दद्रुत उपरिगुरुके viii 2
दनत xii 11
दस्तेम्हम्होम्हि ममोमिमा xii
27
दस्य तु डिमात्तणा xii 106
दाडुाहो डस xix 4
दिज्जालिङ xiv 52
दीऽवापोता xiii 28
दध्नमित्याहचौ xii 4
दो ध xviii 6
दधतस्थामनिघ्ने viii 11

दमस्य ग्गौरमेय्यामयोरचोऽम्मो
xviii 6
दादेर्दहो यादृक्षादृक्षोदृशोदृग्गाग्
xxii 60
दिकप्रावृषि vii 11
दिर्दीघ i 5
दिदाक्षोदुडसौ iv 22
दिवा श्वसि iv, 28
दिहौ मिथस्मे xii 91
दिहा मुपि xxii 9
दीघात xii 7
दीसन दृशे xvi 10
दुरो रमुकि तु xii 101
दुस्सियादृशगे xv 10
दृशेऽरि श्रा xii 40
दृशि टक्सकक्षिपि xii 12
दृशेर्दावदक्षावदक्षा xvi 15
दे समुत्सोत्करणे च xiii 21
दैत्यादा xii 15
दैवगेषु iv 39
दोणिदुचैवेणि द्वे iv 65
दोक्षो तस xiii 9
दोदोऽनुत्ताहोत्सन्न क्क ग्रसि
xii 52
दोषु टादौ च iv 56
दव्यर्यो ज्ञ xii 24
द्वितीय फु i 7

द्विगोर्घुप्रवासिषु iv, 44
द्वियचनस्य यङ्वचनम् iv, 8
द्वे गमिगे xii, 18
द्वोद्वारे xii, 19

धनुषि वा iv 3
धुवो धूञ xvi, 28
धैर्ये र xii, 48
धौ दह अद xvi 19
ध्यक्षोर्ज्ञल् viii, 63

न iv, 47
न त्य viii 17
न प्रायोनुङ्क्षादिच्छन्पटशय्यन्तासु चोक्तम् xx 4
न यण iii, 3
न वा तोयदु खदविणदीर्घे xii 8
न वाव्ययोत्खातादौ xii, 25
नाए स्त्रियाम् xx, 8
नातश्चा v 7
नात्स्वप्ने xii 12
नाम्नि ङर iv, 70
नाव्याव v 18
निकषस्फटिकाचकुरेषु ह xii 51
निदुरि वा xii 100
नीयोम्बे वा xii 14
नृनपि ङमिङसौ iv 61
नेसट्टिमज्ज xvi 20
नो णो पैशाच्याम् xx 2
नो म xii, 59
न्यण्णञां अर् xix, 10

पक्षाङ्गारग्नलाटे तु xii 61
पद्यदशदत्तपद्याशति ण xii, 57
पस्मगृणर्ह्यां दृशिग्रहो xxii, 67
पुसि सुना त्वय स्त्रियामिमिक्षा viii, 12
पुसो जसो डउडओ iv, 50
पुंसोऽजातेर्डीर्वा viii 4
पुल्लाणो राजवल्लान viii, 19
पूर्वमुपरि वगयुज iv 6
पृच्छे पुच्छ xvi, 21
पृथकसष्टे णिग्रह xvi 23
पो व iv 62
प्रतिगेऽप्रतीपगे viii 7
प्रत्यये xii 89
प्रत्यूषदिवसदशपाषाणे तु ह xii 51
प्रत्येकम पाडिएक्कपाडिक्क viii, 29
प्रथमशिथिलमैथिलनियमेषु iv 41
प्रथमे थ्यो iv, 40
प्रभौ क्ष्प्य xvi 26
प्रमुक्तगे xii, 98
प्रायो लिति न विकल्प ii, 4
प्रायो लुक्कगचजतदपयवाम् iv 26
प्रावेरोद्याळयल्लाळा xvi, 14

बन्धो न्ध xvi 5
बाइलम् iii, 1

वहा नुहमो xii 31
विन्दुल iii 10

भवताम् xviii 7
भविष्यति सि xviii 21
भविष्यति हिरादि xiv 33
भर्वेर्वुक्ष xvi 32
भाराक्रान्ते नमेणिमुड xvi 31
भिदिविदिच्छिदो ङिक्क xii 41
भिसा अम्हेहि xxii 56
भिसा तुम्हेहि xvii 49
भिसा भेतुब्भेह्युब्भेह्युप्हेहितुप्हेहि x 8
भिस्भ्यसामुप्सीत् vii 23
भिस्भ्यस्सुपि ii 16
भुवो भ xviii 20
भूतायस्स सोअहीअहो xii 46
भ्यसो ङ्क xvii 19
भ्यौ बृहस्पतौ तु वहो xii 36

मइ ज्ञटा xvii 53
मइममसहमज्झ ङसा xi 11
म xviii 8
मङ्लुगसबुज्रेनप vi 2
मणेणमिमिममसअमिअहअम्ह मम्ह अमा xi 4
मणे विमर्शे xiii 25
मध्यमकतमे च ii 37
मधि चाजन्तात् xii 17
मनयाम् ii 49
मनाको ङअ च वा xiii 12
मन्तमणवन्तमाआलुआलइरइल उल्लइत्ता मतुप xii 102
मम्मे xii, 58
ममणेमआइममए टा xi, 7
माइ मार्षे xiii, 26
मागध्यां शौरसेनीवत् xix 6
माणन्तील् च लृड xii, 44
मातुराअरा x 15
मिमइममाइमएमे ङिटा xi 6
मि मिविटा xii 5
मिवपिवविवविअवह्व इवार्थे xiii, 17
मुकुलादौ xii 30
मूषिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् xii 85
मोऽचि वा iii 11
मोमेवअ जसा xi 2
मोममु मह्महिड xiv 7
मोममुष्विच्च xii 8
म्हा ङसे viii 8

य पौ हृद्ये xx 11
यत्तद्भ्रुव स्वमो xvii 10
यथुतिर xii 5
यापेर्जव xvi 16
युष्मत्सुना तुवतुतुमतुह x 1
यो जर्तीघानीघोत्तरीयछवेषु xv 43
योरेड xii 19

रल मन्त्यादौ xii 50
राङ्क vi 18

राज्ञो ञो वा चिञ् xx, 9
रा वेर्लिय xvi, 27
रायो रज्ञयते xvi, 11
रितो द्विलम् iv, 19
रुधो ग्धश्चो xvi, 1
रूपगेऽचो दि xiv, 23
रो दीर्घात् xii, 11
रो रा viii 1
रोर्भुकुटिपुरुषयोरित् xix 1
रो लस्तु चूळिकापैशाच्याम् xvi 2
र्तस्याधूतादौ ट xii, 66
र्यस्तष्टा रित्रसिनसिटा क्वचित xx 13
यो य xviii, 3
व वते xiii, 9
शर्पतप्तषड्रेप्वित् xii 1
स xiv, 30

लघणे जेणतेण xiii 27
लटस्तिप्राविजेच् xiv 1
लड्लटोश्च जर्जार xiv 15
लणोरालाने xii 84
ललाटे डलो xii 62
लवरामध्य iv 32
लादक्षीवेषु xii 81
लिङ्गमतन्त्रम् xxii 25
लुगव्ययत्यदाद्यात्तदच iii 8
लुगाविल् भावकर्मणि xv 3
लुगिज्जहीज्जास्विज्जेऽत xiv 29
लुङ्मांसादौ iii 13
लोप iii 7
लो ललाटे च xii, 60
लो वार्द्रे xii 22
लो ळ iv 63
वक्तृ छलस xiii, 10

वतुपो डित्तिश्च एतल्लुक चैतद्यत्तद् xii, 103
वर्गेऽन्त्य vi 6
वर्भावकर्मणि तु यग्लुक् च xiv 51
वळ आरोपे xvi 13
वळग्गचडमारुहे xvi 36
वा च्छत्रपद्ममूर्खद्वारे xii 20
वाल्लभस्मनि च viii 26
वा लन्धौ मन्युचिह्नयो xii 67
वा पयन्ते xii 73
वा पानीयगे xii 28
वा ब्भो म्हज्झौ v 3
वार्द्रे उदोत् xii 21
वा लड्लोट्छतृषु xii 91
वा सख्या मामिहळाहळे xiii, 22
वा मे xii, 96
विंशतिषु त्था ष्ठोपत्र xii 53
विकसे कोआसवोसट्टौ xvi 35
विसट्टो दले xvi, 1
विसूरश्च खिदे xvi 30
विस्तु पन्नसविसरा xvi 18
वीप्साथात्तदपि सुपो मस्तु xii 99
वुश्च रुवृचे ii 1
वेष्टे xvi 3

वेत्कादौ ग xi 38
वेतत्तदो vii 30

शकधे xii 24
शतृतिहि तुर xvi 24
शतृशानच xii, 89
शनैसो डित्र xiii 11
शप्यादौ xii 23
शरत्प्रावृट viii 39
शरदामन्न viii 38
शपमाशु i 4
शपोस्स xx 6
शमा वी च x 5
शस्येत् ii 12
शिति द्वीच ii, 5
शिशुडनपुंसरि तु xiii 1
शेष शौरसेनीवत् xx 1
शेष प्राकृतवत xviii 2
शेष प्राग्वत् xxi 1
शेषादेशस्याद्वोऽचोऽन्त्यो ii 1
शैषैऽप्यच iii 5
शोनुप्रयवरशोदि xii 6
शोशू स्त्रिया तु x 3
शोस्सल् ii 29
शौण्डगे xii 70
शौरसेनीवत् xxii 1
श्यञ्लक्लृक्लृणां रहः v, 1
श्रिशिग्रिड जश्शस् vi 3
श्रमभ्रमक्षमाममरररभी रहः xii 44
श्रुगमपि सो iv 49

श्रुरश्रमो ii, 9
श्लेष्मसृहस्यर्तौ तु फो xii, 37

षकारोनादि xii 33
ष xii, 52
षष्ठा ङेनत्यमो xx 10
षष्ठी स्टम् xix 12
ष्यस्यो फ xii 68

स आयुरप्सरसो viii 10
सयुक्त लु i 6
सयोगे iv 25
सञ्ज्ञायामर ii 69
सदिशोऽप्याह xvi 23
सधिरत्वपदे iii 2
सर्वगाग्डिहि xxii 23
सवादेऽसोऽतो डेत् ii 33
सस्यपोस्सयोगेऽग्रीष्मे xix 7
सानुनासिकोद्यार डित् ii, 6
सिद्धिलोकाच्च ii 1
सिना सिल xii 26
सिध्यास्सिसि xix, 3
सुनीसदृक्षमोहण vii, 34
सुतो भ्यस iv, 27
सुपा अम्हासु xxii, 59
सुपा तुम्हासु xxii 62
सुप्यदसोऽमु vii 43
सुप्खादिरव्यहना i 1
सुससो xxii 8
सुस्सुहो ङस xxii 15
सो ii 7

सो बृहस्पतिवनस्पत्यो xii 38
सोमुक् iv, 6
सोसु हि xiv 30
सा पुरोनत xiv 3
सौ युष्मदस्मद् xxii 46
सा हउ xxii 53
स्क प्रेषाचचे xiv 16
स्क xii 26
स्कन्धे xii, 90
स्को xii, 31
स्त्यस्म खा xvi, 17
स्त्रियां डि xxii 15
स्त्रियां ङहे xxii 39
स्त्रियाभिमाङ्गलिगा v 2
स्त्रियामी च xii 92
स्थाने स्थानीत् xii 63
स्थूले स्थूलतरीत् xii 63
स्थमद्दामशिरोनभो नरि xii 4
स्निग्धे स्वदिता xii 82
स्पृपायां सह फो xii 61
स्नेहाग्न्योर्षा iv 46
स्पृहार्दो iv, 2
स्फटिके xii 54
स्यान्नव्यचैत्यचौयसमे यात् xii 60
स्रोरधौ xiv, 2
स्वमादाविल xii, 13
स्वस्यत उत् xxii 7
स्वरस्य विन्दुमि v, 5
स्वरेभ्यो वक्रादौ xii 2
स्वमृगाङ्गान् v 14
स्वार्थे तु कथ xii, 107
ह पुस्कुभि xii, 5
हगेऽवर्णसौ xix, 14
हगे चेवाङ्गाने xvii 15
हणाग्रणाने xvi 25
हदि भिषे xiii, 16
हरिद्राक्षाये xii, 86
हरिद्रादो xii 31
हवामयसोहोक्तिदापरामर्शेऽतस्त-
दित्यादि v, 11
हस्व ह्रस्व xiv 4
हस्वे इजाजात् vi 3
हस्वोऽव् xx, 90
हाल्का मिसामुमे वा xiv 36
हिहिहि भिव iv, 15
हिरण्याक्ष xvii 7
हिरोऽशाङ्कु कमिम् iv 21
हि भिस्सा xx, 15
हिरण्यिका सुसोमस्य xiv, 37
हीहे xxii, 20
हुहुवे xvii, 1
हेतोस्मि xvii, 72
हे मद xxii 27
हेतिहि iv, 13
हे हेतो v 3
हे हेतिस्मि xx, 16
हेहे मन्यहे xvii 10
हेतोस्मि हुवम् xiv 9
हो xx 42
होहो v, 10

ERRATA.

Page 45 line 9 from top *read* अक्षत्

91 1 , bottom *read* यहो ॥

78 8 होएज्जाद्। होएज्जाद्। होए

ERRATA

Page 15 line 6 from top *read* अस्मत्

" 61 " 4 " bottom *read* वहो ॥

" 78 " 6 " होएज्जद्। होएज्जाद्। होएज्ज